

ZARZĄD WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO

Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.

Projekt (wersja 3)

przeznaczony do konsultacji społecznych

Opole, 18 czerwca 2014 r.

Dokument opracował zespół redakcyjny w składzie:

dr inż. Karina Bedrunka
Monika Kopka-Jędrychowska
Małgorzata Kotowska
dr Katarzyna Lotko-Czech
Iwona Mąkolska-Frankowska
Łukasz Ostrowski

we współpracy z pracownikami Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego,
Opolskim Centrum Rozwoju Gospodarki w Opolu, Regionalnym Centrum Rozwoju Edukacji w Opolu,
Regionalnym Ośrodkiem Polityki Społecznej w Opolu oraz Wojewódzkim Urzędem Pracy w Opolu:

Adam Kijak
Adam Maciąg
Sylwia Mazur
Joanna Piłat
Danuta Rospond-Bednarska
Justyna Sikorska
Małgorzata Stelnicka
Jacek Suski
Lesław Tomczak
Adriana Urbaniak
Aleksandra Walas
Waldemar Zadka

Przy udziale ekspertów:

dr hab. Janusz Czapiński, prof. UW
prof. dr hab. Krystian Heffner
prof. dr hab. Romuald Jończy
prof. dr hab. Irena Kotowska
dr Witold Potwora
dr hab. Kazimierz Szczygielski, prof. PO
prof. dr hab. Jacek Szlachta

Opieka naukowa:

prof. dr hab. Krzysztof Malik
prof. dr hab. Jacek Szlachta

Pod kierunkiem Zarządu Województwa Opolskiego:

Andrzej Buła – Marszałek Województwa Opolskiego
Roman Kolek – Wicemarszałek Województwa Opolskiego
Tomasz Kosuś – Wicemarszałek Województwa Opolskiego
Barbara Kamińska – Członek Zarządu Województwa Opolskiego
Antoni Konopka – Członek Zarządu Województwa Opolskiego

Inicjatywa opracowania Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. została podjęta przez Józefa Sebestę pełniącego funkcję Marszałka Województwa Opolskiego od 27 listopada 2006 r. do 12 listopada 2013 r.

Opolskie dla rodziny

Spis treści

Słowo wstępne:

ANDRZEJ BUŁA, Marszałek Województwa Opolskiego (w trakcie opracowania)	7
---	---

Przedmowa

(w trakcie opracowania)	9
-------------------------	---

Rozdział 1. Uwarunkowania opracowania Programu 11

1.1. Unijne i krajowe ramy przygotowania Programu	12
1.2. Regionalne uwarunkowania przygotowania Programu	17
1.3. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa opolskiego	19

Rozdział 2. Struktura Programu 33

2.1. Główne założenia Programu	34
2.2. Cel główny Programu	36
2.3. Pakiety, inicjatywy i cele szczegółowe Programu	37

Rozdział 3. Działania, typy projektów (narzędzia) 39

3.1. Pakiet I. Praca to bezpieczna rodzina	42
Działanie <i>Miejsca pracy</i>	44
Działanie <i>Opolski model odpowiedzialności za pracowników</i>	46
Działanie <i>Opolskie forum dialogu gospodarczego</i>	47
3.2. Pakiet II. Edukacja a rynek pracy	48
Działanie <i>Opolski system rozwoju osobowego ucznia</i>	50
Działanie <i>Zawodowo przygotowani</i>	52
Działanie <i>Opolska szkoła przedsiębiorczości</i>	53
Działanie <i>Przyjazna szkoła</i>	54
Działanie <i>Ustawiczny rozwój</i>	55
Działanie <i>Edu-nawigator</i>	56
3.3. Pakiet III. Opieka żłobkowo-przedszkolna	57
Działanie <i>Już jestem – bezpieczna ciąża i poród</i>	58
Działanie <i>Godzenia życia rodzinnego i zawodowego</i>	60
Działanie <i>Strefa małych stóp</i>	61
3.4. Pakiet IV. Złota jesień	62
Działanie <i>Opolski klaster usług senioralnych</i>	63
Działanie <i>Aktywny senior</i>	65
3.5. Inicjatywy wspierające	66
Inicjatywa <i>Inwestujemy w rodzinę</i>	67
Inicjatywa <i>Opolska Karta Rodziny i Seniora</i>	69

Rozdział 4. Założenia systemu realizacji Programu 71

4.1. Zasady realizacji Programu	72
4.2. Odbiorcy Programu	73
4.3. Ramy finansowe Programu	75
4.4. Założenia monitoringu i ewaluacji Programu	77
4.5. Oczekiwania wobec administracji publicznej	80

Załączniki

Załącznik nr 1

Przebieg prac nad opracowaniem Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. (w trakcie opracowania)

Załącznik nr 2

Informacja o konsultacjach społecznych projektu Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. (w trakcie opracowania)

Załącznik nr 3

Informacja o strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko projektu Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. (w trakcie opracowania)

Załącznik nr 4

Informacja o wynikach ewaluacji projektu Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. (w trakcie opracowania)

Załącznik nr 5

Lista osób zaangażowanych w opracowanie Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. (w trakcie opracowania)

Załącznik nr 6

Spis schematów, tabel, wykresów i map

Słowo wstępne

ANDRZEJ BUŁA, Marszałek Województwa Opolskiego
(w trakcie opracowania)

Przedmowa

(w trakcie opracowania)

Program Specjalnej Strefy Demograficznej
w województwie opolskim do 2020 r.

Uwarunkowania opracowania Programu

Procesy demograficzne stanowią i stanowiąc będą w najbliższych latach istotne wyzwanie dla Unii Europejskiej, Polski, a zwłaszcza dla województwa opolskiego. Zapobieganie i przeciwdziałanie procesom depopulacji to podstawowe, horyzontalne wyzwanie dla regionu. Odpowiedzią Zarządu Województwa Opolskiego na zmiany demograficzne jest Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. (Program), jeden z instrumentów realizacji Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku. Dokument uwzględnia obecne uwarunkowania społeczno-gospodarcze, przedstawia priorytety, cele i propozycje narzędzi, których realizacja jest możliwa bez wprowadzania zmian ustawowych oraz założenia dotyczące narzędzi, dla których niezbędne jest przeprowadzenie zmian legislacyjnych.

Planuje się podjęcie szeregu działań i inicjatyw wspierających rodzinę w wypełnianiu jej funkcji, sprzyjających zwiększaniu dzietności, ułatwiających godzenie ról rodzinnych i zawodowych. Obejmować one będą rynek pracy, w szczególności w zakresie przyciągania inwestycji, tworzenia nowych, stabilnych i atrakcyjnych miejsc pracy, a także edukację, zwłaszcza w zakresie dostosowania oferty edukacyjnej do potrzeb gospodarki oraz wzrostu umiejętności uczniów i studentów. Ważnym elementem Programu będą działania z zakresu opieki żłobkowo-przedszkolnej, w tym te służące rozwojowi kompleksowej opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem. Niezmiernie istotne będzie wykorzystanie potencjału osób starszych oraz dostosowanie oferty usług do potrzeb tej grupy mieszkańców.

Podjętym w województwie opolskim wieloaspektowe, kompleksowe, realizowane w tym samym czasie działania, które mają na celu odbudowę utraconego potencjału ludnościowego i przeciwdziałanie dalszym, niekorzystnym zmianom, muszą być realizowane w ścisłej współpracy oraz przy zaangażowaniu: Komisji Europejskiej, Rządu RP, samorządów lokalnych województwa opolskiego, przedsiębiorców oraz innych aktorów życia społeczno-gospodarczego.

Program jest regionalnym programem pilotażowym, zarówno w skali całego kraju, jak i innych regionów, zarówno polskich, jak i europejskich. Program umożliwi realizację nowych i innowacyjnych rozwiązań na poziomie regionu. Zakłada się, że wypracowane w Programie rozwiązania systemowe typu „best practice”, mające na celu przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych oraz optymalne reagowanie na bieżącą sytuację demograficzną, będą mogły zostać przeniesione na poziom krajowy¹, jak i regionalny. Oddziaływanie na procesy demograficzne powinno mieć charakter kompleksowy i długookresowy, dlatego istnieje wyraźna potrzeba kontynuacji Programu po 2020 roku.

1.1. Unijne i krajowe ramy przygotowania Programu

Piąty raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej - opracowany przez Komisję Europejską – wskazuje, że w unijnych wytycznych na lata 2000-2006 problematyka demograficzna nie była tematem sprecyzowanym. Niemniej jednak od 2004 r. stanowiła zagadnienie poruszane w specjalnych raportach unijnych i dokumentach strategicznych, a także w programach wielu regionów². W odniesieniu do problematyki demograficznej, początkowo uwaga Komisji koncentrowała się na procesie starzenia się populacji w krajach UE15³ i jego wpływie na rynek pracy,

¹ J. Czapiński, Opolskie poligonem dla rozwiązań zatrzymujących spadek ludności, PAP, 21 czerwca 2012 r.

² *Inwestowanie w przyszłość Europy. Piąty raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej*, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Komisja Europejska, Luksemburg, listopad 2010, s. 230.

³ Mówiono o tym już podczas szczytu Unii Europejskiej w 1994 r., akcentując konieczność wzrostu aktywności zawodowej osób w wieku 55-64 lata, co zresztą zaowocowało reformami polityki rynku pracy i systemu zabezpieczenia społecznego w krajach tworzących Unię do 2004 r. Poszerzenie Unii Europejskiej o nowe kraje, z których 8 z Europy Środkowo-Wschodniej miało jeszcze stosunkowo młodą populację, ale jednocześnie miało bardzo niską dzietność (współczynnik

ale stosunkowo szybko podjęto prace nad diagnozą zmian demograficznych na kontynencie. Specyfika sytuacji demograficznej w Europie została podjęta w raporcie Komisji Europejskiej z 2005 r. **Green Paper: Confronting demographic change: a new solidarity between the generations**, akcent położono na diagnozę sytuacji i dyskusję o jej konsekwencjach, rozpatrywanych w kategoriach wyzwań⁴. Zwrócono w nim uwagę nie tylko na starzenie się populacji, ale także na przewidywany spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym, rosnącą rolę migracji w kształtowaniu stosunków ludnościowych, a także głębokich zmian struktur rodzin i gospodarstw domowych. Bardzo ważny jest kolejny dokument z 2006 r. **The demographic future of Europe – from challenge to opportunity**, w którym pokazano jak zmierzyć się z tymi wyzwaniami, przekształcając niektóre z nich w szanse rozwojowe⁵. W opracowaniu kładzie się nacisk na konstruktywne reagowanie na zmianę demograficzną w Europie i jej konsekwencje. Zalecono działania na rzecz wzrostu zatrudnienia, akcentując przy tym nie tylko tworzenie miejsc pracy, ale także dłuższe pozostawanie na rynku pracy, przy jednoczesnej dbałości o poprawę warunków pracy i jakości życia zawodowego⁶.

Powyższe elementy składają się na kanon działań, do którego czynione są odwołania w wielu dokumentach unijnych. W myśl **Wspólnych Ram Strategicznych Komisji Europejskiej na lata 2014-2020**⁷ adaptacja do zmian demograficznych stanowi jedno z kluczowych wyzwań, przed którymi stoją Państwa Członkowskie oraz ich regiony w kolejnych dekadach. W okresie programowania na lata 2014-2020 Państwa Członkowskie i regiony muszą brać pod uwagę długoterminowe wyzwania wynikające ze zmian demograficznych. W odpowiedzi na te wyzwania w regionach najbardziej dotkniętych zmianami demograficznymi państwa członkowskie określają środki mające na celu m.in.:

- wspieranie odnowy demograficznej poprzez stworzenie lepszych warunków dla rodzin i większą równowagę między pracą a życiem prywatnym,
- zwiększanie zatrudnienia, wydajności i wyników gospodarczych poprzez inwestowanie w kształcenie, technologie informacyjno-komunikacyjne oraz badania i innowacje,
- skupienie się na adekwatności i jakości kształcenia, szkoleń oraz struktur wsparcia społecznego, jak również, w stosownych przypadkach, na efektywności struktur wsparcia społecznego,
- promowanie efektywnej pod względem kosztów opieki zdrowotnej i długoterminowej, łącznie z inwestycjami w e-zdrowie, e-opiekę i infrastrukturę⁸.

Wyzwania demograficzne, w tym związane z procesem starzenia się ludności oraz zmniejszaniem się potencjalnych zasobów pracy, uwzględnione są również w formułowaniu celów Unii Europejskiej przyjętych w **Strategii Europa 2020**, a także **Europejskiej Strategii Zatrudnienia**⁹.

dziatności ogólnej poniżej 1,3 dziecka na kobietę w wieku rozrodczym), przyczyniło się zapewne do konieczności szerszego potraktowania zmian demograficznych.

⁴ Green Paper: Confronting demographic change: a new solidarity between the generations, Communication from the Commission, Brussels, 16.3.2005, COM(2005) 94 final.

⁵ European Commission (2006), Commission Communication - The demographic future of Europe – from challenge to opportunity COM/2006/0571 final.

⁶ Konsekwencją tych postulatów jest Program Unii Europejskiej na rzecz Przemian i Innowacji Społecznych.

⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006.

⁸ Tamże, L 347/419.

⁹ Zintegrowane wytyczne dot. obszaru polityki zatrudnienia: Wytyczna 7: Zwiększenie uczestnictwa kobiet i mężczyzn w rynku pracy, ograniczanie bezrobocia strukturalnego i promowanie jakości zatrudnienia; Wytyczna 8: Rozwijanie zasobów wykwalifikowanej siły roboczej odpowiadającej potrzebom rynku pracy oraz promowanie uczenia się przez całe życie; Wytyczna 9: Poprawa jakości i wydajności systemów kształcenia i szkolenia na wszystkich poziomach oraz zwiększenie liczby osób podejmujących studia wyższe lub ich odpowiedniki; Wytyczna 10: Promowanie włączenia społecznego i zwalczanie ubóstwa. *Europejska strategia zatrudnienia. W kierunku poprawy sytuacji pod względem zatrudnienia, Unia Europejska 2011, s.3, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=pl&pubId=610&type=2&furtherPubs=yes> (z dnia 14 września 2012).*

W Strategii Europa 2020 podkreślono, podobnie jak we wcześniejszej Strategii Lizbońskiej, że osiągnięcie w Unii Europejskiej wskaźnika zatrudnienia na wyższym poziomie wymagać będzie głównie wzrostu aktywności zawodowej osób w starszych grupach wieku produkcyjnego (55-64 lata), a także kobiet i młodzieży oraz większej aktywizacji osób nisko wykwalifikowanych. W dokumencie wskazuje się, że z uwagi na niskie wskaźniki zatrudnienia kobiet w wielu krajach należy poprawić edukację i opiekę nad dziećmi w wieku do 6-7 lat, tj. wieku rozpoczęcia obowiązku szkolnego. Zwłaszcza poprzez zapewnienie większej dostępności do przystępnych cenowo usług edukacyjno-opiekuńczych w żłobkach i przedszkolach. Z kolei dla poprawy możliwości zatrudnienia osób młodych znaczenie będzie miało opracowanie narzędzi pozwalających na poprawę dopasowania kwalifikacji nabywanych w trakcie nauki do oczekiwań i potrzeb pracodawców, a dla dorosłych zwiększenie dostępu do szkoleń oraz zwiększenie udziału osób dorosłych w kształceniu ustawicznym. Unia Europejska zwraca uwagę na wspieranie włączenia społecznego poprzez działania ograniczające ubóstwo. Wskazuje się przy tym głównie na konieczność poprawy niekorzystnej sytuacji kobiet powyżej 60 roku życia oraz rozwój usług dla osób starszych, w tym z zakresu opieki zdrowotnej.

Rośnie znaczenie polityki łączenia życia rodzinnego i zawodowego. Dokument Komisji Europejskiej z 2008 r. dotyczący łączenia życia rodzinnego i zawodowego¹⁰, a w szczególności raport o równości płci z lutego 2009 r. wzmacniają rolę tych działań. W raporcie wskazano, że polityka godzenia życia zawodowego i rodzinnego jest odpowiedzią na długookresowe wyzwania ekonomiczne i demograficzne, a jej wdrażanie konieczne jest dla stymulowania wzrostu¹¹.

Podejście terytorialne do realizacji celów społecznych, zawartych w strategii Europa 2020 znalazło odzwierciedlenie w dokumencie OECD *The Territorial Dimension of the European Social Fund: A Local Approach for Local Jobs?* z 2011 r. Wśród dziesięciu kluczowych działań wspierających tworzenie miejsc pracy i zwiększających poziom zatrudnienia wymieniono konieczność przewidywania wpływu zmian demograficznych na rozwój lokalny¹². Szczególną uwagę zwrócono na:

- rozwój mechanizmów informacyjnych dla rynku pracy w kontekście zmian demograficznych,
- projektowanie zrównoważonych modeli planowania rozwoju dla społeczności kurczących się pod względem liczebnościowym,
- promowanie wysokiej jakości miejsc pracy dla osób po 65 roku życia,
- dostosowanie miejsc pracy i szkoleń do potrzeb starszych pracowników,
- rozwój srebrnej gospodarki dopasowanej do nowych wymagań w zakresie opieki i integracji społecznej osób starszych,
- integrację imigrantów,
- specjalistyczne programy na rzecz zatrudnienia młodzieży¹³.

Stwierdzono, iż konieczne będzie łączenie na poziomie lokalnym potrzeb rynku pracy z ofertą edukacyjną. Polityka edukacyjna i szkoleniowa na poziomie regionalnym i lokalnym powinna być elastyczna odpowiadając na potrzeby lokalnego rynku pracy. W dokumencie wskazuje się, że konieczne będzie elastyczne dostosowanie do potencjału i potrzeb danego terytorium. Ponadto istotne będzie posiadanie odpowiednich kompetencji na poziomie regionalnym i lokalnym w odniesieniu do kadry dostarczającej ofertę edukacyjną tj. nauczycieli, szkoleniowców, instruktorów, trenerów. Kluczową kwestią dla skutecznej realizacji polityki zatrudnienia oraz zapewnienia powszechnego dostępu do usług rynku pracy jest też budowanie partnerstwa podmiotów działających w obszarze zatrudnienia. Raport wskazuje ponadto na konieczność:

¹⁰ European Commission (2008), Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A better Work-Life Balance: Stronger Support for Reconciling Professional, Private and Family Life, Brussels, COM(2008) 635 final.

¹¹ European Commission (2009), Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Equality between Women and Men - 2009, Brussels, COM(2009) final.

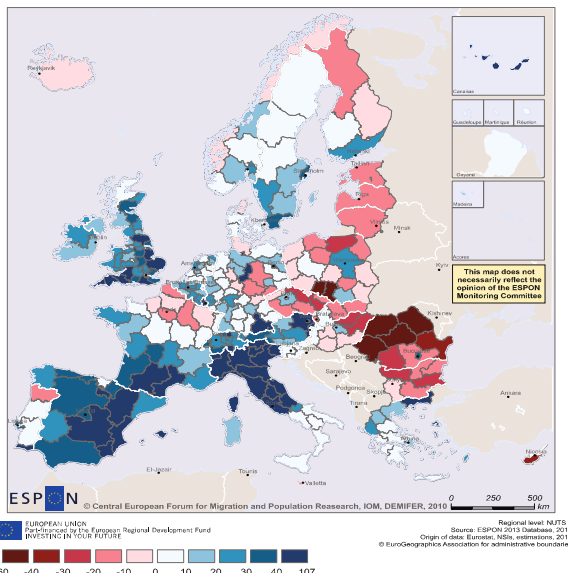
¹² Martinez-Fernandez C., Chorąży P., Weyman T. (2011), *The Territorial Dimension of the European Social Fund: A Local Approach for Local Jobs?*, OECD, s. 26.

¹³ Tamże, s. 57.

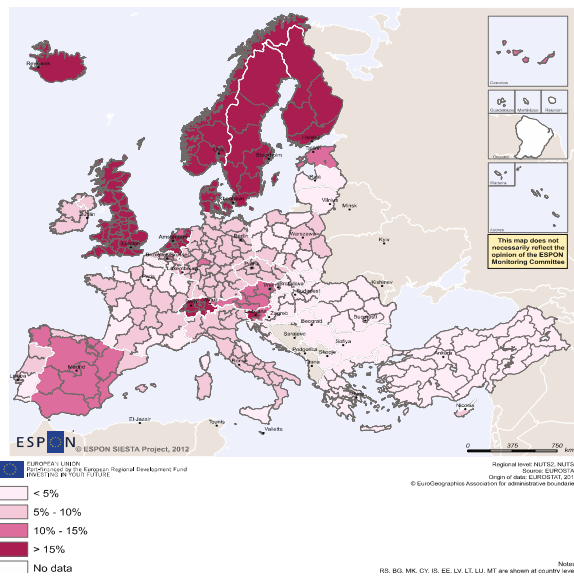
promowania programów związanych z tworzeniem miejsc pracy i lokalnych inicjatyw dotyczących zatrudnienia, poświęcenia większej uwagi i przeznaczenia większej ilości środków na edukację małych dzieci i redukcję regionalnych różnic edukacyjnych, inwestowanie w rozwój umiejętności w sektorze MSP poprzez programy formalnej edukacji, jak i alternatywne sposoby uczenia tak, by rozwijać umiejętności przedsiębiorcze oczekiwane przez pracodawców¹⁴.

Starzejąca się ludność Europy stanowi jeden z najważniejszych dziesięciu tzw. megatrendów mających wpływ na jej rozwój. Wskazują na to wyniki I etapu prac badawczych prowadzonych w ramach **ESPON Europejskie Terytorium 2050**¹⁵. Liczba mieszkańców w wieku produkcyjnym zmniejsza się, co wpływa na wzrost gospodarczy i konkurencyjność wielu regionów europejskich. Pierwszy raport ESPON **New Evidence on Smart, Sustainable and Inclusive Territories**, wskazuje że w najbliższych kilkudziesięciu latach migracje odegrają znaczącą rolę w rozwoju wielu europejskich regionów. Dane ESPON wskazują, że do grupy regionów najbardziej dotkniętych tym wyzwaniem zalicza się województwo opolskie. Analiza wskazuje, że przy założeniu braku migracji, liczba mieszkańców województwa opolskiego byłaby wyższa w 2050 r. o kilkadziesiąt procent w stosunku do wariantu bazowego (mapa 1). Raport **ESPON Territorial Dimensions of the Europe 2020 Strategy** wskazuje, że wyzwaniem dla rozwoju jest również wzrost wykorzystania potencjału edukacyjnego, zwłaszcza w kontekście niskiego uczestnictwa mieszkańców w kształceniu ustawicznym (mapa 2).

Mapa 1. Wpływ migracji na populację regionów w 2050 roku (w stosunku do wariantu bazowego bez migracji, w %)

Mapa 2. Udział ludności w wieku 25-64 w kształceniu ustawicznym (2010)

Źródło: ESPON

Sytuacja demograficzna, obok wysokiej aktywności zawodowej oraz adaptacyjności zasobów pracy, jest również jednym z dziesięciu kluczowych wyzwań rozwojowych Polski określonych w **Raporcie Polska 2030. Wyzwania rozwojowe**. Prognozy ludnościowe, na które powołują się autorzy, potwierdzają jednoznacznie, że w przewidywalnej przyszłości procesy depopulacji oraz starzenia się ludności wraz ze spadkiem liczby osób w wieku produkcyjnym będą przybierać na sile.

¹⁴ *Terytorialny Wymiar Europejskiego Funduszu Społecznego*, Informacja prasowa, 29 września 2011 r., http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/fundusze_europejskie_2007_2013/Documents/notatka_media_EFS.pdf (z 14.09.2012).

¹⁵ ESPON jest Europejską Siecią Obserwacyjną Rozwoju Terytorialnego i Spójności Terytorialnej. Celem programu jest zapewnienie politykom i praktykom na poziomie wspólnotowym, krajowym oraz regionalnym systematycznej, nowej i porównywalnej wiedzy na temat trendów w rozwoju terytorialnym Europy oraz wpływu wdrażanych polityk na regiony i obszary europejskie. Wiedza ta ma bezpośrednio wspierać formułowanie i realizowanie zadań strategicznych. Program ESPON ma dostarczać wiedzy wykraczającej poza standardowe, tradycyjne analizy sporządzane przez Komisję Europejską. Za: www.espon.pl (z 09.10.2012).

Autorzy raportu rekomendują, że w celu zmniejszenia obciążenia demograficznego, reakcjom nakierowanym na zwiększenie podaży pracy powinny towarzyszyć działania mające na celu zwiększenie dzietności¹⁶.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności¹⁷ stanowiąc jednocześnie kontynuację i rozwinięcie Raportu Polska 2030, jest dokumentem, w którym również mocno zaakcentowano tę problematykę. Założenia realizacji Strategii oparte są na trzech filarach: konkurencyjności i innowacyjności gospodarki (modernizacji), równoważeniu potencjału rozwojowego regionów Polski (dyfuzji) oraz efektywności i sprawności państwa (efektywności). W Strategii wskazano, że możliwe scenariusze rozwoju Polski warunkują: demografia, nowe technologie, energetyka – jej zasoby i źródła wytwarzania, warunki środowiskowe oraz układ sił w świecie – zależny nie tylko od dotychczasowego status quo, ale i od zmienności wskazanych czynników. W takim kontekście, w myśl Strategii, należy postrzegać polskie problemy demograficzne, energetyczne czy związane z twórczą absorpcją nowych technologii oraz ochroną środowiska jako kluczowe dla polskiego rozwoju, konkurencyjności gospodarki czy zagrożenia peryferyzacją¹⁸.

W nowym systemie zarządzania rozwojem kraju, obok Długookresowej Strategii, podstawowym dokumentem strategicznym, w oparciu o który Rząd prowadzi politykę rozwoju, jest średniookresowa strategia rozwoju kraju **Strategia Rozwoju Kraju 2020 – Aktywne Społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo**¹⁹. Strategia wskazuje, że szanse i możliwości modernizacji i kształtowania długookresowej pozycji konkurencyjnej kraju zależą jednak nie tylko od zdolności adaptacyjnej przedsiębiorstw, lecz także od wielu innych kluczowych czynników o charakterze wewnętrznym: trendów demograficznych, jakości kapitału ludzkiego, dostępu do podstawowych surowców energetycznych, stanu środowiska naturalnego, perspektyw rozwoju nauki, techniki i technologii, spójności terytorialnej i jakości ładu przestrzennego, stanu infrastruktury, możliwości i źródeł finansowania rozwoju społeczno-ekonomicznego, determinacji władzy i współdziałania partnerskiego w reformowaniu kraju oraz kultury promującej wartości i praktyki społeczne sprzyjające rozwojowi. Sytuacja demograficzna kształtuje ważne determinanty rozwoju gospodarczego: potencjalny popyt konsumpcyjny i potencjalną podaż zasobów pracy. Rynek pracy będzie ulegał dalszym przekształceniom nie tylko ze względu na starzenie się ludności Polski i pogarszającą się strukturę zasobów pracy²⁰.

Zagadnienia poruszane w przytoczonych powyżej dokumentach szczebla unijnego i krajowego, odnoszące się do problematyki demograficznej, jednoznacznie wskazują na zmianę, jaka dokonała się w ostatnich latach w strategicznym podejściu do zmian demograficznych obserwowanych w Europie. W tych dokumentach w zdecydowany sposób zaakcentowano potrzebę wdrożenia kompleksowych i wychodzących dalej, aniżeli dotychczas, działań. Ich celem powinno być przede wszystkim wyhamowanie niekorzystnych zjawisk, które bezpośrednio wpływają i nadal będą wpływać na potencjał rozwojowy zarówno regionów, jak i krajów UE. W odniesieniu do sytuacji województwa opolskiego i niekorzystnych prognoz demograficznych dotyczących regionu, takie przeorientowanie priorytetów stało się konkretnym mandatem do działania, które znalazło swoje odzwierciedlenie w postaci przygotowania Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 roku.

Założenia Programu bezpośrednio wpisują się w nurt polityki unijnej i krajowej, co zapewnia mu wiarygodność programową oraz właściwie pozycjonuje go wobec potencjalnych źródeł finansowania.

¹⁶ Boni M. (red.), *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa, lipiec 2009, s. 7.

¹⁷ *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności*, uchwała nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. w sprawie przyjęcia Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności.

¹⁸ Tamże, s. 20.

¹⁹ *Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo*, załącznik do uchwały nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., Warszawa 2012.

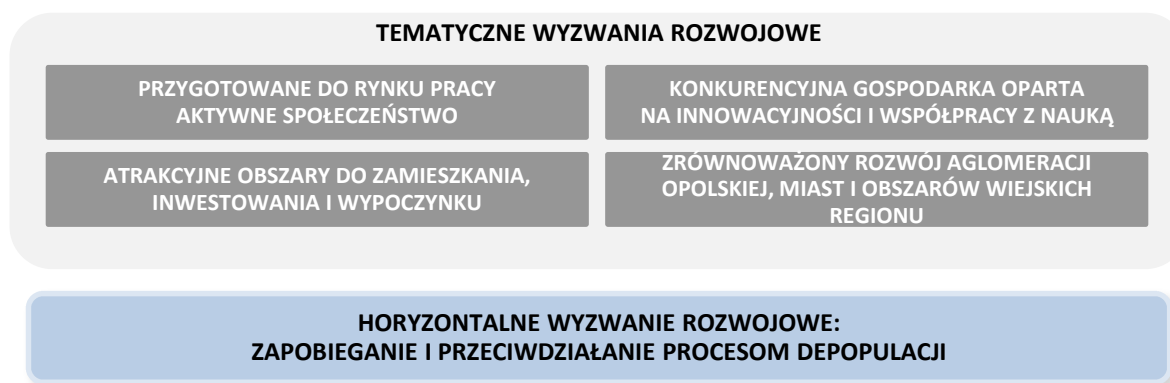
²⁰ Tamże, s. 12.

1.2. Regionalne uwarunkowania przygotowania Programu

W grudniu 2012 r. Sejmik Województwa Opolskiego uchwalił **Strategię Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.** W diagnozie sytuacji społeczno-gospodarczej województwa opolskiego, za jeden z głównych obszarów problemowych uznano depopulację. W ostatnich latach województwo opolskie było najszybciej wyludniającym się regionem w Polsce, o najniższej dzietności kobiet, masowych migracjach - zwłaszcza zagranicznych oraz o niewielkim popycie na pracę zgłaszanym przez pracodawców. Zarząd Województwa Opolskiego, mając na uwadze uwarunkowania regionalne oraz uwzględniając wnioski płynące z przeprowadzonych prac analitycznych, w pracach nad Strategią sformułował wizję regionu – **wielokulturowego, wykształconych, otwartych i aktywnych mieszkańców z konkurencyjną i innowacyjną gospodarką oraz przyjaznym środowiskiem życia**²¹.

W odpowiedzi na tak określony obraz regionu, w ramach Strategii zdefiniowano pięć wyzwań rozwojowych, w tym jedno horyzontalne dotyczące zapobiegania i przeciwdziałania procesom depopulacji w województwie opolskim (schemat 1).

Schemat 1. Wyzwania rozwojowe w Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku, s. 89.

Wyzwaniami rozwojowymi województwa opolskiego do 2020 r. są: przygotowane do rynku pracy aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka oparta na innowacyjności i współpracy z nauką, atrakcyjne obszary do zamieszkania, inwestowania i wypoczynku oraz zrównoważony rozwój aglomeracji opolskiej, miast i obszarów wiejskich regionu. W ramach każdego z tych wyzwań zdefiniowano cele strategiczne i operacyjne. Cele strategiczne koncentrują się przede wszystkim na określeniu docelowego stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa opolskiego (m.in.: konkurencyjny i stabilny rynek pracy, innowacyjna i konkurencyjna gospodarka, dobra dostępność rynków pracy, dóbr i usług), a cele operacyjne poprzez proponowane działania mają doprowadzić do uzyskania sytuacji docelowej (tabela 1).

²¹ Samorząd Województwa Opolskiego, *Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.*, Opole 2012 r., s. 88.

Tabela 1. Wyzwania rozwojowe, cele strategiczne i cele operacyjne w Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku

Cele strategiczne	Cele operacyjne
WYZWANIE 1. PRZYGOTOWANE DO RYNKU PRACY AKTYWNE SPOŁECZEŃSTWO	
CEL STRATEGICZNY 1. Konkurencyjny i stabilny rynek pracy	1.1. Poprawa jakości kształcenia oraz dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy 1.2. Wspieranie kształcenia ustawicznego 1.3. Wspieranie zatrudnienia i samozatrudnienia 1.4. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i ubóstwu 1.5. Rozwój usług opiekuńczych i wychowawczych
CEL STRATEGICZNY 2. Aktywna społeczność regionalna	2.1. Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego 2.2. Wzbogacanie wielokulturowego dziedzictwa i tożsamości regionalnej 2.3. Wzmacnianie potencjału instytucjonalnego i skuteczności administracji
WYZWANIE 2. KONKURENCYJNA GOSPODARKA OPARTA NA INNOWACYJNOŚCI I WSPÓŁPRACY Z NAUKĄ	
CEL STRATEGICZNY 3. Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka	3.1. Rozwój potencjału badawczo-rozwojowego na rzecz regionalnej gospodarki 3.2. Wzmocnienie powiązań pomiędzy gospodarką, nauką oraz regionalnymi instytucjami otoczenia biznesu 3.3. Wspieranie powiązań kooperacyjnych w gospodarce 3.4. Wzmocnienie regionalnego systemu przyciągania i lokowania inwestycji
CEL STRATEGICZNY 4. Dynamiczne przedsiębiorstwa	4.1. Wsparcie rozwoju przedsiębiorstw i nowoczesnego rzemiosła 4.2. Rozwój sektora usług rynkowych 4.3. Wspieranie współpracy międzynarodowej przedsiębiorstw
WYZWANIE 3. ATRAKCYJNE OBSZARY DO ZAMIESZKANIA, INWESTOWANIA I WYPOCZYNKU	
CEL STRATEGICZNY 5. Nowoczesne usługi oraz atrakcyjna oferta turystyczno-kulturalna	5.1. Poprawa jakości i dostępności do usług zdrowotnych, opiekuńczych i edukacyjnych 5.2. Rozwój społeczeństwa informacyjnego 5.3. Rozwój usług turystyki, kultury i sportu oraz ich infrastruktury
CEL STRATEGICZNY 6. Dobra dostępność rynków pracy, dóbr i usług	6.1. Rozwój powiązań transportowych 6.2. Poprawa dostępności do aglomeracji opolskiej 6.3. Integracja systemu transportu zbiorowego 6.4. Poprawa bezpieczeństwa na szlakach komunikacyjnych
CEL STRATEGICZNY 7. Wysoka jakość środowiska	7.1. Poprawa stanu środowiska poprzez rozwój infrastruktury technicznej 7.2. Wspieranie niskoemisyjnej gospodarki 7.3. Kształtowanie systemu przyrodniczego, ochrona krajobrazu i bioróżnorodności 7.4. Racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych 7.5. Przeciwdziałanie i usuwanie skutków zagrożeń naturalnych i cywilizacyjnych
WYZWANIE 4. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ AGLOMERACJI OPOLSKIEJ, MIAST I OBSZARÓW WIEJSKICH REGIONU	
CEL STRATEGICZNY 8. Konkurencyjna aglomeracja opolska	8.1. Rozwój i wzmacnianie funkcji metropolitalnych 8.2. Rozwój przestrzeni aglomeracji wraz ze wzmacnianiem powiązań instytucjonalnych i społecznych 8.3. Kreowanie pozytywnego wizerunku aglomeracji i rozwój współpracy z ośrodkami regionalnymi
CEL STRATEGICZNY 9. Ośrodki miejskie biegunami wzrostu	9.1. Wspieranie potencjału gospodarczego i społecznego miast 9.2. Poprawa ładu przestrzennego i rewitalizacja na obszarach miejskich
CEL STRATEGICZNY 10. Wielofunkcyjne obszary wiejskie	10.1. Wspieranie pozarolniczej aktywności gospodarczej i inicjatyw lokalnych 10.2. Rozwój wielofunkcyjnego rolnictwa i rybactwo 10.3. Rozwój sektora rolno-spożywczego 10.4. Racjonalne gospodarowanie przestrzenią

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku, s. 94-95.

W Strategii założono, że zapobieganie i przeciwdziałanie depopulacji wymaga równoległego prowadzenia komplementarnych i zróżnicowanych działań. Ustalono również, że nadrzędnym zadaniem polityki regionalnej w najbliższych latach będzie koncentracja na najważniejszych obszarach, co będzie możliwe w oparciu o wykorzystanie wewnętrznych (endogenicznych) potencjałów województwa. Swoistość potencjałów regionu najlepiej określona jest przez specjalizacje regionalne, w tym specjalizacje inteligentne (*smart specialisation*). Specjalizacje inteligentne powstają, kiedy rozwiązania innowacyjne w regionie przechodzą przez wszystkie etapy transferu wiedzy (badanie i rozwój, zastosowania produkcyjne, upowszechnianie w gospodarce na regionalnym i ponadregionalnych rynkach)²². Specjalizacje regionalne, w tym specjalizacje inteligentne zostały zidentyfikowane i przedstawione w Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego do roku 2020 (RSI)²³. W RSI zostały również wskazane potencjalne kluczowe obszary rozwoju w województwie opolskim, którymi są m.in. usługi medyczne i rehabilitacyjne (innowacyjny sektor opieki zdrowotnej i fizjoterapii) oraz usługi turystyczne (zintegrowany przestrzennie regionalny produkt turystyczny). Obecnie ważne stają się innowacje społeczne typu *smart specialisation*, określone w RSI, jako procesy i produkty ochrony zdrowia i środowiska (*Life and environmental science*).

Program, jako jedno z podstawowych narzędzi realizacji Strategii wychodzi naprzeciw zdefiniowanym w niej wyzwaniom rozwojowym i proponuje wdrożenie spójnych i wzajemnie się uzupełniających działań, służących poprawie sytuacji demograficznej regionu. Zaznaczyć należy przy tym, że charakter Programu sprawia, że finansowanie jego realizacji określić można w sposób ramowy. Oparte ono będzie w szczególności na publicznych środkach pochodzących z funduszy europejskich i instrumentów finansowych UE (m.in. Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego na lata 2014-2020 i inne programy krajowe) oraz budżetu państwa, budżetu województwa i budżetów jednostek samorządu terytorialnego.

Przygotowanie Programu uzyskało wsparcie Radnych Województwa Opolskiego. Sejmik Województwa Opolskiego **podjął Uchwałę w sprawie przyjęcia Rezolucji w sprawie poparcia inicjatywy przygotowania Programu Specjalnej Strefy Demograficznej jako pakietu rozwiązań dla przeciwdziałania depopulacji w województwie opolskim**²⁴. Sejmik Województwa Opolskiego uznał za konieczne podjęcie wieloaspektowych działań, wspieranych przez stronę rządową, mających na celu odbudowę utraconego kapitału ludnościowego i przeciwdziałanie dalszym, niekorzystnym zmianom demograficznym w regionie.

1.3. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa opolskiego

W diagnozie wskazano podstawowe uwarunkowania społeczne, gospodarcze, a także przestrzenne rozwoju województwa opolskiego. Jej głównym założeniem była pomoc we wskazaniu merytorycznie uzasadnionych obszarów, w obrębie których formułowano kierunki interwencji. W efekcie diagnoza, będąca wynikiem nowoczesnego podejścia do programowania strategicznego, nie obejmuje wszystkich dziedzin związanych z rozwojem regionu, a koncentruje się na świadomie

²² Interpretacja definicji inteligentnej specjalizacji zaprezentowana przez prof. K. Malika. Definicja przygotowana na podstawie dokumentu Komisji Europejskiej pt. Strategie badawcze i innowacyjne na rzecz inteligentnej specjalizacji. Zobacz: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/smart_specialisation_pl.pdf.

²³ *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Opolskiego do roku 2020* – projekt przeznaczony do konsultacji społecznych z 24 marca 2014 r.

²⁴ Uchwała Sejmiku Województwa Opolskiego nr XIX/262/2012 z dnia 26 czerwca 2012 r.

wyselekcjonowanych zagadnieniach problemowych o charakterze strategicznym. Diagnoza jest spójna i opiera się na wynikach prac analityczno-badawczych przeprowadzonych na rzecz przygotowania Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r. oraz Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014-2020.

Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań oraz dane rejestrowe służb statystyki publicznej wskazują, że w Polsce spośród wszystkich województw najbardziej alarmująca sytuacja w zakresie zmian liczebności, jak i struktury populacji występuje w województwie opolskim. Województwo opolskie cechuje:

- **najwyższy poziom depopulacji spośród wszystkich województw** – w latach 2002-2012 liczba mieszkańców województwa zmniejszyła się o 4,8% względem wzrostu o 0,8% przeciętnie w kraju - w żadnym z powiatów nie zanotowano wzrostu liczby mieszkańców, w przekroju wg gmin wzrost dotyczył zaledwie co siódmej gminy,
- **wydłużanie się przeciętnego trwania życia** - w latach 1990-2012 zaobserwowano wydłużenie średniej życia mężczyzn zamieszkałych na terenie województwa opolskiego o 6,6 lat oraz kobiet o 5,7 lat, co stawia województwo opolskie – w przypadku mężczyzn na szóstym miejscu w kraju, a w przypadku kobiet - na siódmym,
- **masowa emigracja zarobkowa** wynosząca wg szacunków prof. R. Jończego ok. 115 tys. osób (2010 r.) **oraz emigracja zawieszona** obejmującą osoby, które definitywnie opuściły kraj nie dokonując wymeldowania z regionu (ok. 105 tys. osób)²⁵,
- **tzw. drenaż mózgów** - intensywne zasysanie zasobów ludzkich do innych ośrodków - zarówno zagranicznych, jak i pozawojewódzkich, w tym do sąsiednich ośrodków metropolitalnych, zwłaszcza do Wrocławia,
- **niezapewniona prosta reprodukcja ludności** – w 2012 r. dzietność mieszanek woj. opolskiego była najniższa spośród wszystkich województw - 100 kobiet w ciągu całego okresu rozrodczego rodziło średnio 115 dzieci, znacznie poniżej granicy prostej zastępowalności pokoleń,
- **przesuwanie się tzw. wieku środkowego matek** – w 2012 r. dziecko w rodzinie przychodziło statystycznie na świat w 28. roku życia matki, podczas gdy w 2005 r. kilkanaście miesięcy wcześniej, a w połowie lat osiemdziesiątych około trzy lata wcześniej,
- **drastyczny spadek urodzeń** - jeszcze w latach osiemdziesiątych na każdy tysiąc mieszkańców, rodziło się w Opolskiem około dwadzieścioro dzieci, podczas gdy obecnie około dziewięścioro - projekcje demograficzne nie dają powodów do optymizmu – sytuacja nie ulegnie poprawie,
- **postępujący wzrost liczby zgonów**, który w połączeniu ze zmniejszającą się skalą urodzin przesuwają wskaźnik przyrostu naturalnego na ujemną stronę,
- **zmiana struktury demograficznej regionu** – zmniejsza się liczba mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym, w tym przyszłych rodziców, rośnie liczba osób w wieku starszym²⁶; poziom obciążenia ekonomicznego grupy produkcyjnej jest i będzie w regionie opolskim jednym z najwyższych w Europie²⁷,
- **niekorzystna projekcja demograficzna wskazująca, że Opolskie będzie wyludniać się w skali zagrażającej zarówno procesom rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i finansom publicznym** – liczba ludności w województwie opolskim w 2035 r. wyniesie 897,1 tys. mieszkańców, tj. o 140 tys. mniej aniżeli w 2007 roku²⁸,

²⁵ Emigracja z województwa opolskiego, wg danych pochodzących ze Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań (2011) szacowana jest na ok. 108 tys. mieszkańców.

²⁶ Por. *Instytucje wobec potrzeb osób starszych. Raport z badań przeprowadzonych w województwie opolskim*. Badanie regionalne ROPS w Opolu jako element badań ogólnopolskich zrealizowanych przez Instytut Rozwoju Służb Społecznych w Warszawie, Opole 2010.

²⁷ Zob. np. R. Jończy, D. Rokita, Jakość danych dotyczących bezrobocia i zatrudnienia w województwie opolskim wobec nierejestrowanej emigracji stałej i podejmowania stałej pracy za granicą. Próba weryfikacji, w: K. Malik (red.) *Monitorowanie rozwoju regionu – wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy*, tom 1, Politechnika Opolska, Samorząd Województwa Opolskiego, KNPIPS PAN, Wydawnictwo Instytut Śląski w Opolu, Opole 2008.

²⁸ Prognoza ludności na lata 2008–2035, Główny Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa 2009.

- prognozowane poważne spadki liczby ludności w wieku edukacyjnym i w wieku produkcyjnym wywołujące **społeczne konsekwencje przemian demograficznych**²⁹,
- **obserwowany kryzys rodziny** - związki małżeńskie zawierane są później, rośnie liczba rozwodów, występuje zjawisko separacji, osłabieniu ulegają więzi międzypokoleniowe, obserwowane są rozbieżności między preferowanym, a zrealizowanym modelem rodziny – upowszechnia się model z jednym dzieckiem, pomimo deklaracji o chęci posiadania większej liczby potomstwa.

Opisane procesy demograficzne warunkuje szereg zjawisk społeczno-gospodarczych, a w szczególności:

- **niewystarczająca do potrzeb liczba miejsc pracy połączona z poziomem bezrobocia na części obszaru regionu** (nowe miejsca pracy powstają rzadziej niż przeciętnie w kraju, statystyczne wskaźniki zatrudnienia mieszkańców są względnie niskie³⁰, poziom bezrobocia jest wyższy niż średnio w Polsce),
- **niekonkurencyjne zarobkowo miejsca pracy w regionie i jego otoczeniu, które kierują zasoby siły roboczej na ścieżkę poszukiwania i podejmowania pracy za granicą** (uruchamiają się w ten sposób masowe migracje wahadłowe),
- **słabnący popyt wewnętrzny w regionie coraz częściej realizowany poza jego granicami,**
- **nie w pełni wykorzystany potencjał inwestycyjny regionu,**
- **zmniejszająca się stabilność miejsc pracy,**
- **relatywnie niska przedsiębiorczość Opolan** (statystyczny poziom przedsiębiorczości jest niższy niż średnio w kraju)³¹,
- **niedopasowanie strukturalne pomiędzy popytem a podażą na rynku pracy,**
- **przeszkody w godzeniu życia rodzinnego i zawodowego,** w tym te związane z dostępnością do usług żłobkowo-przedszkolnych.

Z drugiej strony należy mieć na uwadze wyniki Diagnozy społecznej³², które wskazują, iż w opinii mieszkańców regionu warunki życia gospodarstw domowych w województwie opolskim należą do najkorzystniejszych w kraju. Dodatkowo indywidualna jakość życia w regionie oceniana jest również pozytywnie.

Województwo opolskie jest regionem, w którym liczba mieszkańców zmniejsza się

Zmiany demograficzne stanowią i w najbliższych latach będą stanowić istotne wyzwanie dla Unii Europejskiej oraz Polski. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań wskazują, iż spośród wszystkich województw, to właśnie w Opolskiem sytuacja w tym zakresie jest najtrudniejsza. Depopulacja – wyludnianie oraz starzenie się mieszkańców regionu stają się głównymi wyzwaniami rozwojowymi, rzutującymi na obecny i przyszły rozwój województwa opolskiego.

W świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań zmiany demograficzne w Polsce były zróżnicowane przestrzennie - spadek liczby ludności wystąpił w sześciu województwach, w dziesięciu odnotowano wzrost. Zjawisko depopulacji miało różne natężenie

²⁹ R. Rauziński, Śląsk Opolski regionem kryzysu demograficznego [w:] Społeczeństwo Śląska Opolskiego 1945–2011–2035 – aspekty społeczne, demograficzne i rynku pracy, Rządowa Rada Ludnościowa, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2012, s. 27.

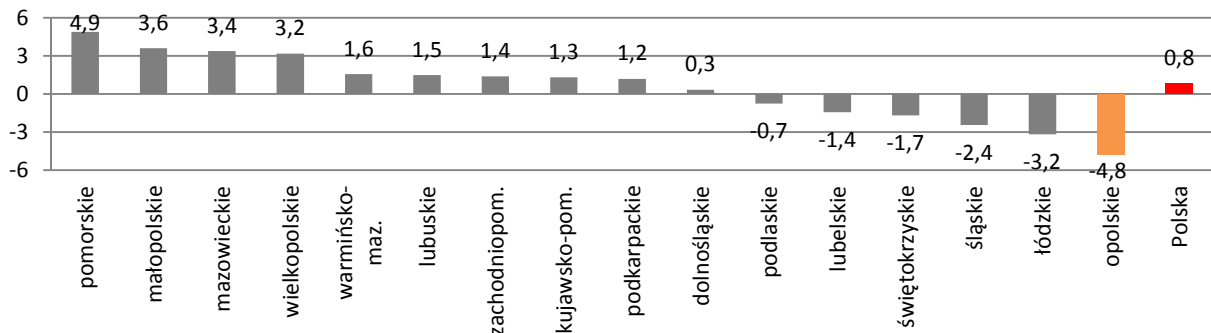
³⁰ Wskaźnik zatrudnienia dla osób w wieku 20-64 lata wyniósł w województwie opolskim 63,9% względem 64,7% przeciętnie w Polsce (wg GUS, dane za 2012 r.).

³¹ Zob. np. P. Paczowski, Ranking konkurencyjności polskich województw, w: K. Malik (red.) Ewaluacja rozwoju regionu w wymiarze społecznym, gospodarczym i środowiskowym, Politechnika Opolska, Samorząd Województwa Opolskiego, KPZK PAN, KNPiPS PAN, Wydawnictwo Instytut Śląski w Opolu, Opole 2009.

³² Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raport, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2013, s. 129.

w poszczególnych regionach, ale najbardziej niekorzystne było w województwie opolskim. W latach 2002-2012 liczba mieszkańców województwa zmniejszyła się o 4,8% względem wzrostu o 0,8% przeciętnie w kraju (wykres 1).

Wykres 1. Zmiana liczby ludności w Polsce wg województw w latach 2002-2012 (w %)

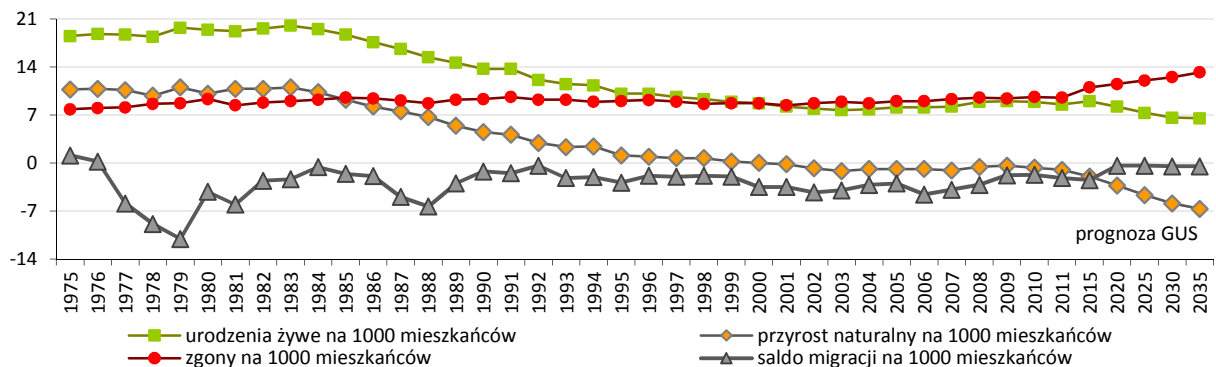
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie.

Prognozy demograficzne również nie są optymistyczne. Istnieje obawa, iż Polska, w tym województwo opolskie, będzie się wyludniała, tracąc tym samym zasoby kapitału ludzkiego – w skali zagrażającej procesom rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym sferze finansów publicznych.

Przyrost naturalny w województwie opolskim należy do najniższych w kraju

Województwo opolskie jest regionem, w którym kwestia ujemnego przyrostu naturalnego, znacząco kształtuje jego kapitał rozwoju. Spadek liczby urodzeń, zarówno w ujęciu względnym, jak i bezwzględnym, rozpoczął się już na początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Na okres ten przypadają ostatnie lata wyżu demograficznego z lat pięćdziesiątych. Problemem jest nie tylko sam spadek (falowanie wyżów i niżów jest zjawiskiem naturalnym), ale przede wszystkim jego drastyczny wymiar. Jeszcze w latach osiemdziesiątych na każdy tysiąc mieszkańców, rodziło się w Opolskiem około dwadzieścioro dzieci, podczas gdy obecnie nie więcej niż dziewięcioro-dziesięcioro. Projekcje demograficzne nie dają powodów do optymizmu – sytuacja nie ulegnie poprawie (wykres 2). Na obraz ten nakłada się również liczba zgonów, wykazująca tendencję wzrostową. Zagadnienia te bezpośrednio rzutują na problem przyrostu naturalnego, co w powiązaniu z ujemnym saldem migracyjnym, prowadzi w konsekwencji do spadku populacji regionu, sytuacji bardzo niekorzystnej dla jego zrównoważonego rozwoju, zarówno w sferze społecznej, jak i gospodarczej.

Wykres 2. Przyrost naturalny, urodzenia żywe oraz zgoni na 1000 ludności na tle salda migracji na 1000 ludności w województwie opolskim w latach 1975-2035 (w ‰)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie oraz Urzędu Statystycznego w Opolu.

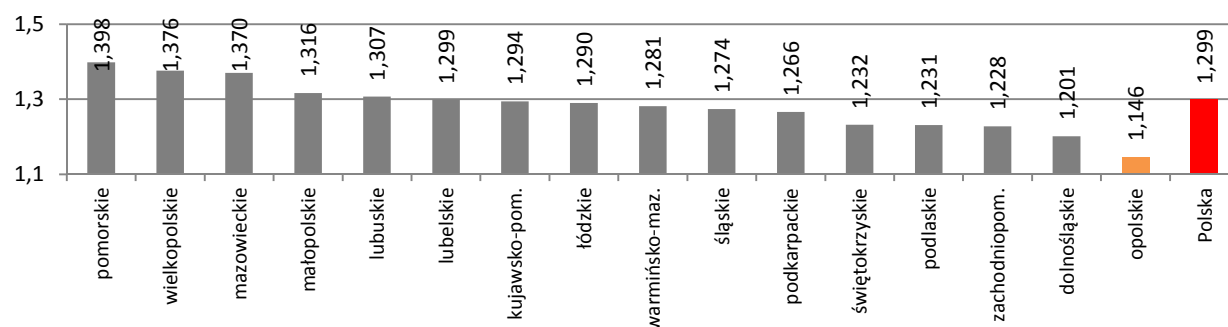
Ujemny przyrost naturalny (nadwyżka zgonów nad urodzeniami) będzie w przyszłości problemem dla całego kraju, jednak dla województwa opolskiego już obecnie nabiera wyjątkowego, ze względu na skalę, znaczenia. Biorąc pod uwagę fakt, że są województwa, które w ostatnich latach odnotowały dodatni przyrost naturalny, nie jest to zjawisko obecnie powszechne w skali kraju.

Prosta reprodukcja ludności nie jest zapewniona. Dzietność kobiet w województwie opolskim jest najniższa w kraju

Aktualne postawy oraz zachowania prokreacyjne, opisywane między innymi przez niskie współczynniki dzietności czy średni wiek matek w chwili rodzenia dzieci, nie oddziałują korzystnie na obecną i przyszłą sytuację demograficzną województwa.

Poziom urodzeń, mierzony współczynnikiem dzietności, wykazuje najniższy poziom w kraju, co w praktyce oznacza, że w regionie wystąpił jeden z najniższych poziomów urodzeń w skali całego świata, w ujęciu względnym. W 2012 roku dzietność kobiet w województwie opolskim była najniższa spośród wszystkich województw - 100 kobiet w ciągu całego okresu rozrodczego rodziło średnio 115 dzieci, znacznie poniżej granicy prostej zastępowalności pokoleń (wykres 3). Utrzymanie się takiej sytuacji prowadzi do stanu całkowitego braku możliwości prostej reprodukcji ludności.

Wykres 3. Współczynnik dzietności w Polsce wg województw w 2012 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Powodów niskiej dzietności w województwie opolskim jest wiele, część z nich jest zbieżna z obserwowanymi w innych regionach. Z badań przeprowadzonych w 2011 roku wśród mieszkanek województwa opolskiego wynika, iż ponad połowę (54%) spośród kobiet, które myślały o powiększeniu rodziny, ale nie zrealizowały tego zamiaru, powstrzymały przed tą decyzją przewidywane koszty utrzymania dziecka. Pozostałe powody powstrzymujące kobiety przed powiększaniem rodziny występowały rzadziej. Od jednej czwartej do blisko jednej trzeciej respondentek, wśród przyczyn niezdecydowania się na dziecko, o którym myślały, wskazało: obawę, że dziecko utrudni utrzymanie lub znalezienie pracy (32%), brak odpowiednich warunków mieszkaniowych (29%), brak czasu na opiekę nad dzieckiem (27%), powody zdrowotne (25%)³³.

Istotnym zagadnieniem w tym kontekście jest również odpowiedni dostęp do placówek opiekuńczo-wychowawczych. O ile sytuację województwa opolskiego na tle innych regionów ocenić można jako relatywnie korzystną, o tyle na poziomie regionu obserwuje się znaczne trudności w dostępie do usług o charakterze opiekuńczo-wychowawczym, zwłaszcza na poziomie żłobków. Liczba miejsc w żłobkach nie zaspokaja istniejących potrzeb w tym zakresie.

³³ Za: *Sytuacja opolskich kobiet na rynku pracy, w tym wracających na ten rynek po urloпах wychowawczych i macierzyńskich*, Dyspersja. Badania społeczne i ewaluacyjne, badanie wykonane na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego, Opole 2012, s. 39-40.

Migracje zagraniczne w województwie opolskim mają wyjątkowo duże rozmiary

Rozmiary migracji zagranicznych w województwie opolskim, zarówno definitywnych jak i zarobkowych, nadal mają wyjątkowo duże rozmiary. W procesach emigracji zagranicznej z województwa, oprócz nieistotnych wobec rzeczywistej skali migracji wymeldowań z pobytu stałego, wyróżnić należy kilka różnych rozmiarowo form migracji nierejestrowanych pociągających za sobą różne skutki. Pierwszą z nich jest nierejestrowana emigracja stała (emigracja zawieszona), obejmująca osoby, które definitywnie opuściły kraj nie dokonując wymeldowania z regionu. Migracja ta, którą w sensie rozbieżności pomiędzy liczbą zameldowanych a mieszkających oceniać można na ok. 105 tys. osób, stanowi ok. 10% ludności województwa. Dokonała się głównie jeszcze w latach osiemdziesiątych i na początku lat dziewięćdziesiątych. Od kilku lat migrację tę zasilają nowi poakcesyjni emigranci stali, którzy w ostatnich kilku latach wyjechali za granicę, najczęściej na Wyspy Brytyjskie. Jednocześnie część emigrantów zawieszonych stopniowo się wymeldowuje w wyniku różnych procedur formalnych, np. wymiany dowodów osobistych. Oprócz tej emigracji z regionu dochodzi do masowej emigracji zarobkowej obejmującej wg szacunków ok. 115 tys. osób. Większość migrujących zarobkowo stanowią obecnie mieszkańcy miast. Zatrudnienie za granicą ma dwie zasadnicze formy: permanentnej pracy za granicą mającej formę długookresową bądź wahańską (dotyczy to ok. 2/3 migrujących) oraz pracy okresowej lub sezonowej mającej formę komplementarną w stosunku do dochodów uzyskiwanych w kraju lub dotyczącej pracującej w czasie wakacji młodzieży³⁴.

Obecna migracja obejmuje w głównej mierze osoby młode, coraz wyżej wykształcone, często bezdzietne, stanu wolnego, w przypadku których praca za granicą jest ich pierwszą pracą i w odniesieniu do niej oceniają oni warunki zatrudnienia w Polsce. W przypadku tych migrantów czynnikami mogącymi wpłynąć na ich decyzje o powrocie do kraju mogłyby być: dzieci, małżonkowie, stała praca czy mieszkanie. Wyniki badań wskazują, iż zachęciłoby ich do powrotu do kraju wynagrodzenie o około 1,9 tys. zł niższe od tego, które warunkuje ich dalszą/ponowną pracę za granicą³⁵.

Silny wpływ na depopulację mają sąsiednie obszary metropolitalne

Jeśli migracje zewnętrzne i ich znaczenie dla rozwoju regionu są stosunkowo dobrze rozpoznane, to kwestię oddziaływania migracji wewnątrz krajowych i międzyregionalnych należy uznać za zdecydowanie niedocenianą. Analiza wyników badań prowadzonych przez służby statystyki publicznej – zarówno w monitoringu bieżącym, jak i periodycznym (wyniki narodowych spisów powszechnych) wskazuje na występowanie tych zjawisk o istotnym znaczeniu dla rozwoju przynajmniej niektórych regionów. W takim kontekście województwo opolskie traci ludność zarówno w wymianie zagranicznej, jak i w wyniku migracji do pozostałych regionów Polski.

Główny obszar napływu ludności do województwa opolskiego stanowią ościennie regiony. W latach 2007-2010, w ujęciu bezwzględnym, w przekroju wg powiatów, najwięcej ludzi przeprowadziło się do województwa opolskiego z Wrocławia (800) i dalej z powiatów: raciborskiego (470), kłodzkiego (304), Gliwic (304), lublinieckiego (282) oraz oławskiego (279). Główny obszar odpływu (docelowego zameldowania) ludności z województwa opolskiego stanowią silne ośrodki gospodarcze, główne ośrodki akademickie, a także regiony sąsiednie. W latach 2007-2010 najwięcej mieszkańców wyprowadziło się do Wrocławia (ponad 2 tysiące) i w dalszej kolejności do powiatów:

³⁴ R. Jończy, Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego w latach 2008-2010 oraz ich wpływ na opolski rynek pracy i sferę fiskalną samorządów terytorialnych. Diagnoza i rekomendacje w kontekście rozwoju regionu, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2011, s. 119-120.

³⁵ R. Jończy, Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Wybrane aspekty ekonomiczne i demograficzne, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole-Wrocław 2010, s. 350-351.

raciborskiego (669), m. st. Warszawa (634), wrocławskiego (427), miasta Krakowa (386) oraz oławskiego (320).

Opolskie jako region międzymetropolitalny, jest szczególnie zagrożone kumulacją negatywnych efektów skoncentrowanego wzrostu. Jednym z jego przejawów jest intensywny proces zasysania relatywnie skromnych zasobów do stosunkowo bliskich obszarów metropolitalnych. Szczególnie wyraźnie zjawisko to jest widoczne na przykładzie Wrocławia, dla którego liczba zameldowań z województwa opolskiego jest trzykrotnie wyższa niż liczba wymeldowań z Wrocławia do województwa opolskiego (tabela 2).

Tabela 2. Saldo migracji (z województwem opolskim) dla wybranych miast i powiatów wg wybranych jednostek terytorialnych w latach 2007-2010 (w osobach)

Lp.	Nazwa powiatu	Saldo migracji	Lata			
			2007	2008	2009	2010
1	miasto Wrocław	-1 473	-372	-288	-369	-444
2	powiat wrocławski	-305	-72	-60	-56	-117
3	miasto Katowice	-36	-1	-26	-16	7
4	powiat gliwicki	45	-6	25	14	12
5	miasto Gliwice	85	27	29	4	25

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Opolu.

Przewiduje się, że straty demograficzne, które województwo będzie ponosiło w długim okresie, dotyczyć będą głównie wykształconej młodzieży, która w regionie – wprawdzie atrakcyjnym do zamieszkania - ale posiadającym niewystarczającą ofertę zatrudnienia, ma problemy z zapewnieniem satysfakcjonujących warunków życia, w tym samodzielności mieszkaniowej. Powodów migracji z województwa opolskiego jest kilka. Mają one charakter złożony, wpływają także na niską dzietność. Zaliczyć do nich należy:

- niewystarczającą liczbę atrakcyjnych, bezpiecznych miejsc pracy w regionie, dających satysfakcjonujące możliwości zarobkowania,
- trudności w znalezieniu pracy zgodnej z posiadanymi kwalifikacjami,
- niewystarczające możliwości realizacji własnych aspiracji życiowych, w tym głównie utrudniony dostęp do samodzielnego zamieszkania.

Jak wskazują badania ekspertów regionalnych, depopulacja województwa będzie najprawdopodobniej wynikać nie tylko z emigracji zagranicznej, ale również z drenażu ludności do większych ośrodków miejskich. Według prof. K. Heffnera wyludnienie dotyczyć będzie szczególnie obszarów wiejskich, położonych peryferyjnie, słabiej wyposażonych w infrastrukturę techniczną i społeczną. Obejmie ono głównie osoby w wieku 18-35 lat, kobiety oraz osoby wysoko wykształcone³⁶. Zdaniem prof. R. Jończygo czynnikiem wypychającym z regionu, zwłaszcza z jego obszarów peryferyjnych może się paradoksalnie stać wysokie, ale niedopasowane do potrzeb lokalnych rynków pracy wykształcenie, zmuszające do poszukiwania pracy poza miejscem, a często regionem zamieszkania. Emigrować będzie głównie młodzież oraz kobiety nieautochtonicznego pochodzenia³⁷.

³⁶ K. Heffner, Procesy przestrzenno-gospodarcze w województwie opolskim, [w:] M. Lis, K. Szczygielski, L. Drożdż (red.), Województwo Opolskie 1950-2010, Opole 2011, s. 141.

³⁷ R. Jończy, Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego w latach 2008-2010 oraz ich wpływ na opolski rynek pracy i sferę fiskalną samorządów terytorialnych. Diagnoza i rekomendacje w kontekście rozwoju regionu, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2011, s. 123.

Niekorzystnie na sytuację demograficzną województwa opolskiego wpływa kryzys rodziny

Współczesna rodzina podlega istotnym przeobrażeniom społecznym. Związki małżeńskie zawierane są później, rośnie liczba rozwodów³⁸, występuje zjawisko separacji, osłabieniu ulegają więzi międzypokoleniowe. Dodatkowo obserwuje się rozbieżności między preferowanym, a zrealizowanym modelem rodziny – upowszechnia się model z jednym dzieckiem, pomimo deklaracji o chęci posiadania większej liczby potomstwa. Równocześnie przesuwa się tzw. wiek środkowy matek – w 2012 r. dziecko w rodzinie przychodziło statystycznie na świat w 28. roku życia matki, podczas gdy w 2005 r. kilkanaście miesięcy wcześniej, a w połowie lat osiemdziesiątych około trzy lata wcześniej (tabela 3).

Tabela 3. Wiek środkowy matek wg kolejności urodzenia dziecka w województwie opolskim

Lata	Ogółem	Kolejność urodzenia dziecka u matki							
		1	2	3	4	5	6	7	8 i kolejne
1985	25,6	-	-	-	-	-	-	-	-
1995	25,8	-	-	-	-	-	-	-	-
2005	27,4	25,0	28,7	31,4	34,1	35,3	37,6	36,8	38,3
2012	28,5	26,5	29,8	32,4	34,1	34,0	37,4	37,8	39,5

Uwagi: - brak danych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Opolu.

Spadająca stabilność związków małżeńskich wpływa na posiadane potomstwo. W 2011 r. w województwie opolskim 60% rozwiedzionych par posiadało co najmniej jedno dziecko w wieku poniżej 18 lat. W wyniku długotrwałych wyjazdów zmienia się model funkcjonowania rodziny, pojawia się problem eurosieroctwa. W świetle badań przeprowadzonych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Opolu, zjawisko eurosieroctwa obejmuje w regionie około 10 tys. dzieci. Wyniki badań wskazują, iż wyjazdy za granicę wywierają wpływ na kontakty z dzieckiem - 25% badanych migrujących wskazuje, że wpływ ten jest negatywny³⁹.

Liczba mieszkańców województwa opolskiego będzie maleć

Prognozy demograficzne odgrywać mogą istotną rolę w programowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego, niemniej jednak należy pamiętać, iż mają one przede wszystkim charakter ostrzegawczy, a nie wyrokujący. Prognozy te wyznaczają główne kierunki rozwoju demograficznego, jednak jak pokazuje rzeczywistość, ich kwantyfikacja nie zawsze jest w pełni trafna.

Ostatnia, kompleksowa prognoza demograficzna, przygotowana przez służby statystyki publicznej, pochodzi sprzed kilku lat. Należy oczekiwać, iż do 2020 roku powstanie co najmniej jedna nowa prognoza, która opierać się będzie między innymi na wynikach Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań przeprowadzonego w 2011 roku. *Prognoza ludności na lata 2008–2035* (GUS) przewiduje, że liczba ludności w województwie opolskim w 2035 roku wyniesie 897,1 tys. mieszkańców, tj. o 140 tys. mniej aniżeli w 2007 roku. Prognozowany trend depopulacyjny nie będzie więc odbiegał od sytuacji, z jaką mieliśmy do czynienia w ostatnich latach.

Zdecydowanie bardziej intensywny spadek poziomu zaludnienia województwa opolskiego aniżeli całej Polski ma wynikać, według prognozy GUS, przede wszystkim z niekorzystnego bilansu

³⁸ Wg danych GUS, w 2012 r. w województwie opolskim zawarto 5,4 tys. małżeństw przy 1,7 tys. rozwodów, w 1999 r. odpowiednio: 5,4 tys. małżeństw, 1,1 tys. rozwodów.

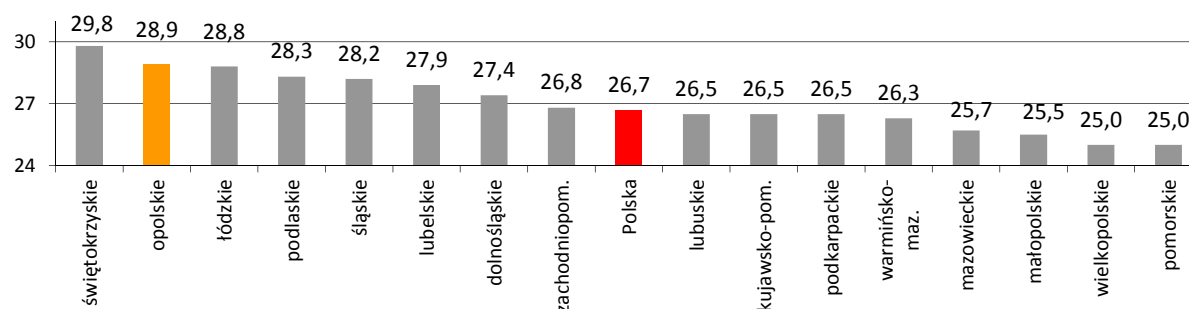
³⁹ *Zjawisko eurosieroctwa w województwie opolskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Opolu, Opole 2009, materiał powielony, s. 3, 23.

ruchu naturalnego, a po 2020 r. wyłącznie z tego powodu, bowiem od tej daty saldo zagranicznej wymiany migracyjnej ma być dodatnie. Dodatkowo stale ujemna wymiana migracyjna wewnątrz Polski wzmocni spadek zaludnienia regionu.

Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w województwie opolskim będzie jednym z najwyższych w kraju

Jak wskazuje Raport Polska 2030 pogorszenie relacji między liczbą ludności w wieku przed- i poprodukcyjnym w ciągu najbliższych dwóch dekad jest procesem nieuchronnym. Ewentualne trwałe zwiększenie dzietności w najbliższych latach może przyczynić się bowiem do zmniejszenia wskaźników obciążenia demograficznego w perspektywie najbliższego pięćdziesięciolecia, ale nie wpłynie na poprawę sytuacji do 2030 roku⁴⁰. Wiele wskazuje na to, że i w regionie opolskim wystąpi kryzys solidarności międzypokoleniowej ze względu na bardzo wysoki poziom obciążenia grupy produkcyjnej grupą poprodukcyjną. Wskaźnik obciążenia ekonomicznego dla województwa opolskiego jawi się jako bardzo niekorzystny w perspektywie 2035 roku. Istotna jest tu dynamiczna zmiana pozycji w rankingu regionów: z siódmej pozycji obecnie na pozycję drugą w 2035 roku (wykres 4).

Wykres 4. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ogóle ludności w 2035 r. (prognoza GUS, w %)

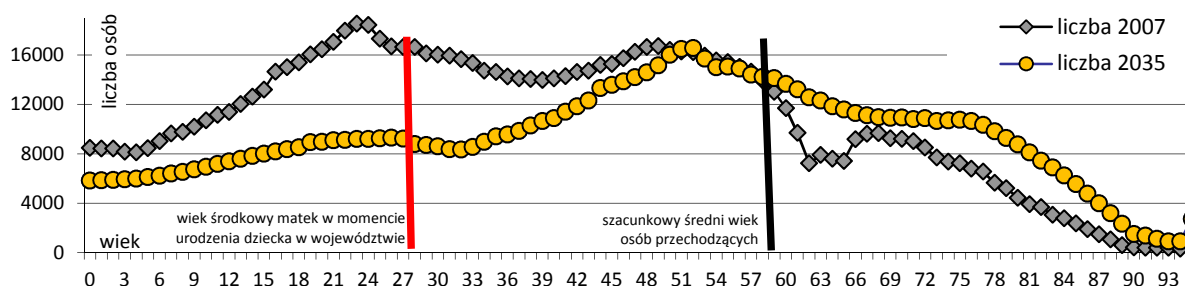

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie.

Biorąc pod uwagę zmianę średniego wieku ludności Polski, staje się kwestią oczywistą, iż poziom obciążenia ekonomicznego grupy produkcyjnej jest i będzie w regionie opolskim jednym z najwyższych w Europie. Ludność województwa opolskiego w 2035 r. będzie nie tylko mniej liczna aniżeli obecnie, ale dodatkowo będzie miała całkowicie odmienną strukturę wieku (wykres 5). Szczególną uwagę należy zwrócić na zmianę grupy dominującej w strukturze wieku – w 2007 r. była to ludność w wieku 20-25 lat, w 2035 r. będzie to grupa niemobilna wśród ludności w wieku produkcyjnym. Dla perspektyw rozwoju regionu istotne jest także to, iż dominanta grupy niemobilnej z 2035 r. w ciągu następnych 10 lat przesunie się do grupy ludności poprodukcyjnej, tworząc niezmiernie trudną ekonomicznie i społecznie sytuację nierównowagi pomiędzy liczebnością grupy produkcyjnej a całością grupy nieprodukcyjnej (przy przewadze ludności poprodukcyjnej). Demograficznie region opolski pozostaje i będzie pozostawał w skrajnie trudnym położeniu (najgorszym w Polsce). Oznacza to konieczność traktowania go jako obszaru zagrożonego kryzysem ludnościowym.

⁴⁰ M. Boni (red.), *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa, lipiec 2009, s. 47.

Wykres 5. Struktury wieku ludności województwa opolskiego w 2007 i 2035 r. (prognoza GUS)

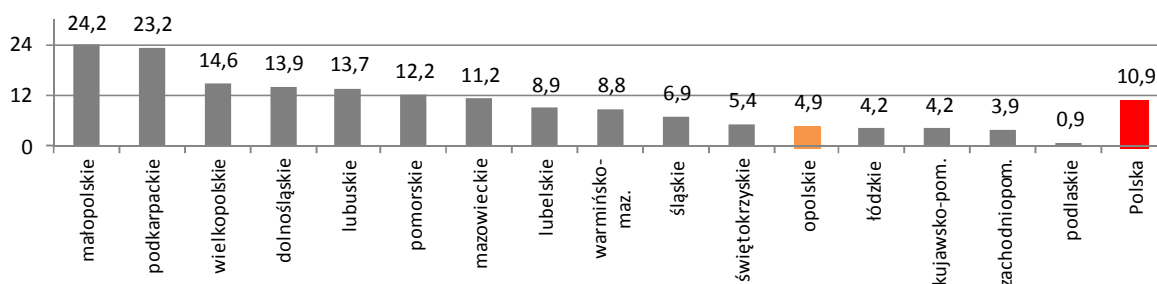
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: R. Rauziński, K. Szczygielski, *Analiza i ocena współczesnych czynników kształtujących regionalny i lokalne rynki pracy w województwie opolski*, [w:] *Diagnoza i prognozy makroekonomiczne dla województwa opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2009, s. 86 oraz danych Urzędu Statystycznego w Opolu.

W przyszłości zwiększać się będzie zapotrzebowanie na świadczenia zdrowotne wynikające ze starzenia się mieszkańców regionu. Przeciętne dalsze trwanie życia w województwie opolskim zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn stale rośnie. W latach 1990-2012 zaobserwowano wydłużenie średniej życia mężczyzn zamieszkałych na terenie województwa opolskiego o 6,6 lat oraz kobiet o 5,7 lat, co stawia województwo opolskie – w przypadku mężczyzn na szóstym miejscu w kraju, a w przypadku kobiet - na siódmym.

Nowe miejsca pracy powstają rzadziej niż przeciętnie w kraju. Wskaźniki zatrudnienia mieszkańców są względnie niskie

Problemem regionu jest wolniejszy przyrost miejsc pracy aniżeli w pozostałych województwach. Nowych miejsc pracy przybywa relatywnie mniej niż w innych regionach. W porównaniu do 2002 roku, w końcu 2012 roku liczba pracujących w województwie opolskim zwiększyła się o 4,9%, o 6 pp mniej niż średnio w kraju. Gorszą sytuację notowano jedynie w czterech innych regionach (wykres 6). W przekroju wg płci, liczba pracujących kobiet wzrosła w Opolskiem o 4,5%, a mężczyzn o 5,2% (w kraju odpowiednio wzrost o: 11,9%, 10,1%).

Wykres 6. Dynamika liczby pracujących w gospodarce narodowej w Polsce wg województw w latach 2002-2012 (w %)

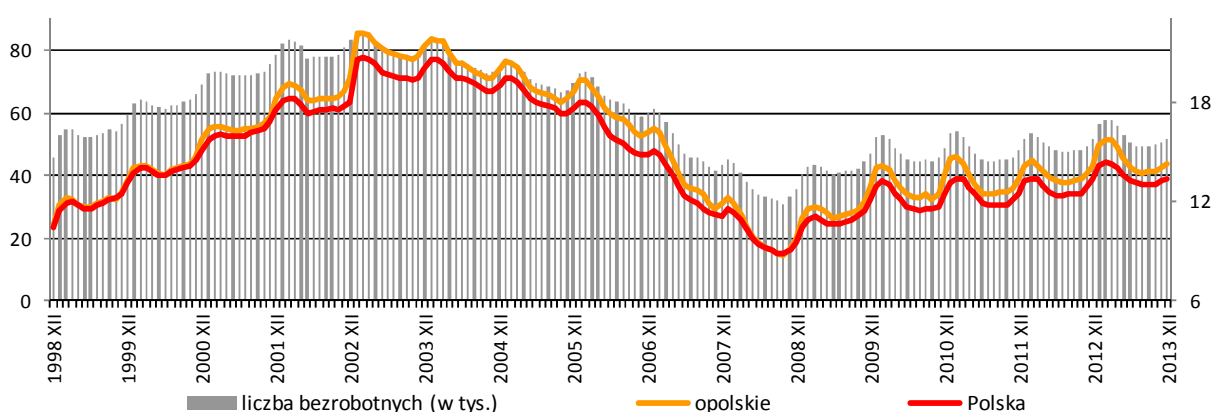
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie.

Wolny przyrost miejsc pracy przekłada się na względnie niskie zatrudnienie mieszkańców. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań przeprowadzonego w 2011 roku wskazały, iż przestrzeń różnicuje w tym kontekście zarówno kryterium płci, wykształcenia, jak i miejsce zamieszkania. Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia, najwyższy wskaźnik zatrudnienia wystąpił wśród osób z wykształceniem wyższym (71,6%), a najniższy wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym i niższym (11,6%). Wg danych Urzędu Statystycznego w Opolu wskaźnik zatrudnienia

dla osób z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym wyniósł 56,0%, zasadniczym zawodowym 52,2%, a dla osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym 41,3%.

Komponentem syntetycznej oceny aktywności na rynku lokalnym, regionalnym, jak i globalnym, jest poziom bezrobocia. Cechą charakterystyczną województwa opolskiego jest statystycznie wyższy poziom stopy bezrobocia aniżeli średnio w kraju (wykres 7). Na przestrzeni ostatnich dwunastu lat stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie opolskim zaledwie dwa razy była niższa od rejestrowanej w Polsce (ostatnio w październiku 2008 roku). Na koniec grudnia 2013 r. poziom stopy wyniósł w regionie 14,3% względem 13,4% przeciętnie w kraju (osiem innych regionów miało wyższy poziom bezrobocia). Niemniej jednak rzeczywisty poziom bezrobocia może być w Opolskiem zdecydowanie niższy – pogląd ten uwiarygodniają dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań, gdzie wskazuje się na równość tego miernika w województwie, jak i w Polsce (2011). Spis wskazał również, iż relatywnie niska jest aktywność zawodowa mieszkańców, a wskaźnik zatrudnienia należy do najniższych w kraju, zwłaszcza w miastach i wśród kobiet.

Wykres 7. Liczba bezrobotnych w województwie opolskim (w tys.) oraz stopa bezrobocia w województwie opolskim i w Polsce (w %) w latach 1998 (XII) -2013 (XII) wg miesięcy

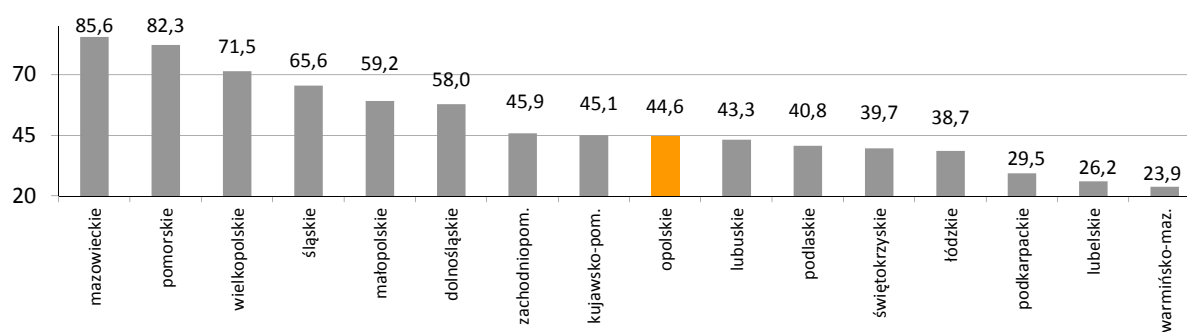
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie.

Prowadzony od 2005 roku monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych wskazuje na wyraźne zjawisko utrwalania się niekorzystnej struktury zawodowej bezrobotnych w kontekście struktury popytu na pracę. Od lat większość zawodów posiadanych przez osoby bezrobotne ma charakter nadwyżkowy, tj. liczba rejestrujących się osób nieposiadających zatrudnienia przewyższa, czasem zdecydowanie, liczbę napływających propozycji pracy w danym zawodzie. Ważną kwestię stanowi w tym kontekście problem ukrytego bezrobocia, w tym bezrobocia w rolnictwie.

Poziom przedsiębiorczości mieszkańców województwa opolskiego jest relatywnie niski

Dostępne dane wskazują na relatywnie niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców województwa opolskiego. W badaniach Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP) region znajduje się w grupie ośmiu województw o najniższych wartościach stopnia przedsiębiorczości (wykres 8). Wynik ten, choć ma wymiar jedynie statystyczny, to w dużym stopniu odzwierciedla przedsiębiorcze postawy i zachowania mieszkańców. Do stworzenia syntetycznej miary przedsiębiorczości autorzy badania wykorzystali takie cechy jak m.in.: liczbę przedsiębiorstw aktywnych w przeliczeniu na liczbę mieszkańców (dla przedsiębiorstw mikro, małych i średnich), liczbę pracujących w przeliczeniu na aktywny podmiot, a także wartość nakładów inwestycyjnych na pracującego.

Wykres 8. Poziom przedsiębiorczości w regionach – wskaźnik syntetyczny PARP (2010)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010-2011, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2012, s. 100.

Równie często stosowaną miarą jest tzw. wskaźnik przedsiębiorczości, obrazujący liczbę podmiotów wpisanych do rejestru REGON w przeliczeniu na liczbę mieszkańców. Cecha ta, pomimo niedoskonałości rejestru, jest dobrą miarą postaw przedsiębiorczych mieszkańców (rzeczywista chęć prowadzenia działalności). Dane zastane wskazują, iż województwo opolskie charakteryzuje się niższym, tak zdefiniowanym wskaźnikiem przedsiębiorczości niż średnio Polska. Na 10 tys. mieszkańców w województwie przypadają 962 podmioty gospodarki narodowej wobec 1004 średnio w Polsce (2011). Powyższa miara występuje w literaturze w wielu odmianach. Poza wskazaną powyżej, równie często wykorzystuje się wskaźnik bazujący wyłącznie na liczbie osób prowadzących działalność gospodarczą. Tak skonstruowana cecha nie powoduje jednak radykalnych zmian w postrzeganiu poziomu przedsiębiorczości i lokuje region poniżej średniej dla całego kraju.

Godzenie życia zawodowego i rodzinnego

W województwie opolskim i w Polsce w okresie transformacji zmniejszyło się zatrudnienie, zarówno kobiet jak i mężczyzn. Aktualnie współczynnik aktywności zawodowej mężczyzn wynosi ok. 79%, a kobiet 66% (2012 rok, dla osób w wieku produkcyjnym). Dodatkowo aktywność kobiet na rynku pracy zmniejsza się wraz z posiadaniem dzieci, aktywność zawodowa mężczyzn zaś w takich sytuacjach zwiększa się. Ponieważ Polska należy do krajów, w których panuje model „podwójnego obciążenia” kobiet pracą (pracą w domu oraz pracą zawodową) wybór prowadzący młode kobiety do decyzji o nie posiadaniu dzieci lub urodzeniu małej ich liczby wydaje się być w dużej mierze związany z trudnościami w godzeniu tych ról, a w efekcie – z wyborem pracy, nie zaś – dzieci. Tym bardziej, że kobiety w Polsce są tymi, które bardziej intensywnie inwestują we własną edukację, zdobywają wykształcenie, oczekują możliwości samorealizacji i osiągnięcia niezależności ekonomicznej⁴¹. Rynek pracy zdaje się być nieprzygotowany na takie oczekiwania kobiet. Przeprowadzone w regionie badania i analizy wskazują na:

- niewystarczającą liczbę miejsc pracy pozwalających godzić pracę zawodową z macierzyństwem,
- niewystarczającą liczbę elastycznych miejsc pracy - blisko dziewięć na dziesięć mieszkanek regionu pracujących zawodowo (z wyłączeniem kobiet pracujących we własnym gospodarstwie rolnym) wykonuje wszystkie obowiązki zawodowe poza własnym domem, część pracy zawodowej wykonuje w domu zaledwie jedna na dziesięć pracujących zawodowo mieszkanek województwa opolskiego, podczas gdy chciałyby tego co czwarta pracująca,
- ograniczenia w mobilności mieszkańców związane z utrudnionym dostępem do miejsc pracy, zwłaszcza mieszkańców obszarów peryferyjnych,

⁴¹ I. Kotowska, Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce, Warszawa 2009, za: *Sytuacja opolskich kobiet na rynku pracy, w tym wracających na ten rynek po urlopach wychowawczych i macierzyńskich*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2012, s. 9-10.

- niewystarczającą do potrzeb dostępność do usług opiekuńczo-wychowawczych, zarówno żłobków, jak i przedszkoli.

Co czwarta (24%) spośród mieszkanki Opolszczyzny, które w ciągu ostatnich 6 lat urodziły dziecko, przyznaje, że obecnie nie jest gotowa przyjęć maksymalnego obciążenia obowiązkami zawodowymi, na jakie zgodziłaby się przed ciążą. Macierzyństwo szczególnie trudno pogodzić z pracą w trybie zmianowym lub wymagającą nadgodzin. Brak gotowości do wykonywania pracy w niestandardowych godzinach eliminuje matki z części stanowisk (na przykład z prac w ruchu ciągłym). Wykonywanie pewnych zawodów (na przykład przedstawiciela handlowego) jest utrudnione lub niemożliwe ze względu na konieczność częstych wyjazdów służbowych. Trzy na dziesięć (29%) kobiet z województwa opolskiego stwierdziło, że maksymalny czas dojazdu do pracy, który mogłyby zaakceptować, jest obecnie krótszy niż zanim zaszły w ciążę. Zarazem oczekiwania co czwartej (24%) matki małego dziecka dotyczące wysokości wynagrodzenia wzrosły. Wzrost oczekiwań płacowych można wiązać z kosztami finansowymi zapewnienia opieki nad dzieckiem w czasie przebywania w pracy, a być może również z oczekiwaniem „rekompensaty” za rozłąkę z dzieckiem⁴².

Aktywność na rynku pracy zmniejsza się wraz ze zwiększonymi obowiązkami wynikającymi z opieką nad osobami zależnymi, w tym dziećmi do lat 3, osobami niepełnosprawnymi, czy osobami starszymi. Aktywność na rynku pracy obniżona jest także wśród osób niepełnosprawnych oraz ich opiekunów. Według danych Urzędu Statystycznego, pochodzących z wyników spisu z 2011 r., w województwie opolskim było 103,2 tys. osób, które odczuwały całkowicie lub poważnie ograniczoną zdolność do wykonywania czynności podstawowych stosownie do swojego wieku (niepełnosprawność biologiczna) i/lub posiadały odpowiednie, aktualne orzeczenie wydane przez organ do tego uprawniony (niepełnosprawność prawna).

Aktywność zawodowa obniżona jest także wśród opiekunów osób starszych. Prognozuje się, że w przyszłości rosnać będzie zapotrzebowanie na usługi skierowane do najstarszej grupy mieszkańców. W końcu 2012 r. 14,8% mieszkańców województwa opolskiego miało co najmniej 65 lat (149 tys. osób, z czego kobiety stanowiły 61,8%, a mężczyźni 38,2%). Prognozy GUS wskazują, że do 2020 r. liczba osób w wieku 65 lat i więcej wzrośnie w regionie o prawie 25% względem 2012 roku. Dodatkowo, w grupie osób w wieku 85 lat i więcej względny wzrost będzie najwyższy w kraju. Jak wskazują analizy Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Opolu, osoby w podeszłym wieku, w tym w wieku powyżej 75 lat, w znacznym stopniu niepełnosprawne, stanowią główną grupę beneficjentów korzystających z opieki w domach pomocy społecznej. Szacuje się, że w najbliższych kilkunastu latach znacznie wzrosną potrzeby w zakresie miejsc w domach pomocy społecznej, dziennych domach pomocy, czy pomocy w formie usług opiekuńczych dla osób starszych, w tym niepełnosprawnych.

Aspiracje edukacyjne mieszkańców województwa opolskiego są wysokie, jednak nie odpowiadają w pełni potrzebom zgłaszanym przez pracodawców

Poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych rośnie. Aspiracje edukacyjne mieszkańców województwa opolskiego są wysokie, jednak nie odpowiadają w pełni potrzebom zgłaszanym przez pracodawców. Badania prowadzone przez Główny Urząd Statystyczny wskazują, że w ostatnich kilkunastu latach struktura wykształcenia mieszkańców poprawiła się. Wzrosła liczba mieszkańców z wykształceniem wyższym, zmniejszyła się liczba mieszkańców z wykształceniem podstawowym i niższym. Wyniki ostatniego spisu powszechnego wskazały, że spośród wszystkich mieszkańców województwa opolskiego dla których możliwe było ustalenie wykształcenia, najwięcej posiada wykształcenie średnie (26,3%) i kolejno: zasadnicze zawodowe (23,9%), ukończone podstawowe (17,9%) oraz wyższe (13,6%).

⁴² Sytuacja polskich kobiet na rynku pracy, w tym wracających..., op. cit., s. 118.

Pomimo tego, iż nawet wykształcenie wyższe, bądź ukończenie najbardziej atrakcyjnego kierunku kształcenia nie gwarantuje uzyskania i utrzymania pracy, to jednak wyższe kwalifikacje zdecydowanie zwiększają szanse na rynku pracy. Wśród bezrobotnych w województwie opolskim, osoby z wykształceniem wyższym stanowią najmniejszy udział (10,9%), podczas gdy największy stanowią osoby z wykształceniem zasadniczym i podstawowym lub niepełnym podstawowym⁴³. Niemniej jednak część kierunków, w tym kierunków na uczelniach wyższych, nie odpowiada wymogom rynku pracy, co wpływa na fakt, iż część absolwentów ma problem ze znalezieniem pracy adekwatnej do wyuczonego zawodu.

Wyniki projektu „Badania potrzeb pracodawców w kontekście oferty systemu edukacji na poziomie średnim i wyższym”, wskazują, iż problem tkwi nie w tym, że nie ma podaży pracy, ale że osoby gotowe podjąć pracę posiadają inne kwalifikacje niż oczekiwane. Nawet jeśli osoby te posiadają kwalifikacje pożądane przez pracodawców, to często ich poziom jest niewystarczający. Chodzi o specyficzne umiejętności i kompetencje społeczne, np. współpracy w grupie i komunikacji. Absolwentom brak ponadto umiejętności wykorzystania swojej wiedzy w praktyce. Dostrzegalna jest niedojrzałość uczniów, utrzymująca się niejednokrotnie jeszcze w szkołach wyższych, a nawet jeszcze dłużej w trakcie zatrudnienia u pracodawcy⁴⁴.

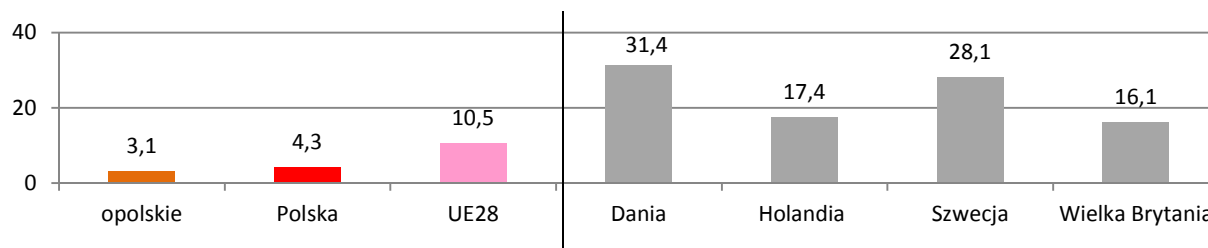
Ogólne opinie na temat regionalnej oferty edukacyjnej na poziomie średnim i wyższym, ocenianej z punktu widzenia potrzeb i oczekiwań gospodarki i rynku pracy, wyrażane przez przedstawicieli podmiotów gospodarczych i ich związków, wyraźnie zdominował pogląd, że słabością szkolnictwa jest kształcenie praktyczne i niewystarczające przygotowanie do zawodu. Ponadto, wskazuje się na przeładowanie programów nauczania wiedzą teoretyczną, nieprzydatną, zdaniem pracodawców, w codziennej praktyce zawodowej i brak dobrego przygotowania zawodowego⁴⁵.

Udział mieszkańców w kształceniu ustawicznym jest niski

Szansę na rynku pracy bezsprzecznie zwiększa uczestnictwo w różnych formach kształcenia ustawicznego. Uzyskanie nowych kwalifikacji, podwyższenie wykształcenia, czy też nabycie nowych umiejętności, wpływa na pozyskanie i utrzymanie pracy lub prowadzenie własnej działalności. Tymczasem głównym problemem polskiego – a w jeszcze większym stopniu opolskiego – systemu kształcenia ustawicznego jest niski udział osób w wieku 25-64 lata w formalnym kształceniu ustawicznym.

Wg danych Eurostatu, w 2013 roku jedynie 4,3% mieszkańców Polski z tej grupy uczestniczyło w formach kształcenia ustawicznego, co klasyfikuje nasz kraj bardzo nisko w Unii Europejskiej. Na tym tle nie lepiej wygląda również sytuacja województwa opolskiego, dla którego wskaźnik ten wyniósł ok. 3,1% (wykres 9).

Wykres 9. Udział osób w wieku 25-64 lata w kształceniu ustawicznym w województwie opolskim, Polsce i wybranych krajach w 2013 roku (w %)

Uwaga: dla woj. opolskiego dane orientacyjne.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

⁴³ Stan w końcu IV kwartału 2012 roku.

⁴⁴ J. Żurawska, *Badania potrzeb pracodawców w kontekście oferty systemu edukacji na poziomie średnim i wyższym*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, Opole 2009, s. 81-82, 139-140.

⁴⁵ Tamże, s. 55.

Program Specjalnej Strefy Demograficznej
w województwie opolskim do 2020 r.

Struktura Programu

2.1. Główne założenia Programu

W pracach nad przygotowaniem Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. przyjęto podejście procesowe (od diagnozy do działań realizacji Programu) i partycypacyjne (angażujące przedstawicieli wielu środowisk społeczno-gospodarczych). Podstawę dla opracowanego Programu wyznacza ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju⁴⁶.

Punktem wyjścia dla prac były ustalenia Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r., w tym przede wszystkim horyzontalne wyzwanie rozwojowe – zapobieganie i przeciwdziałanie procesom depopulacji. Zidentyfikowano przyczyny wyludniania się województwa opolskiego⁴⁷, spośród których do najważniejszych zaliczono ujemny przyrost naturalny, w tym niską dzietność, niekorzystne ruchy migracyjne i starzejące się społeczeństwo. Ustalono, że na zachodzące procesy demograficzne w województwie opolskim wpływa szereg czynników. W pierwszej kolejności dotyczą one rynku pracy, tj. oferty miejsc pracy w regionie, poziomu i zakresu edukacji oraz kształcenia, a także szeregu uwarunkowań gospodarczych: aktywności inwestycyjnej, innowacyjności, przedsiębiorczości i atrakcyjności rynku usług. Równie istotne są szeroko rozumiane warunki życia oraz możliwości godzenia życia rodzinnego z zawodowym.

Określenie czynników bezpośrednio wpływających na procesy demograficzne pozwoliło na zdefiniowanie celu głównego Programu, który realizowany będzie poprzez cztery pakiety tematyczne i inicjatywy wspierające.

Pakiety stanowią priorytetowe obszary oddziaływania Programu i obejmują one określone sfery życia społeczno-gospodarczego. Inicjatywy wspierające stanowią przedsięwzięcia, które uzupełniają pakiety i pośrednio wpływają na każdy z nich. Dla każdego pakietu zdefiniowano cele szczegółowe. Ich osiągnięciu służą zidentyfikowane działania, rozumiane jako kierunki interwencji, które będą implementowane poprzez wdrażane typy projektów (rozwiązania) rozumiane jako narzędzia realizacji Programu. Proces tworzenia Programu przedstawiono na schemacie 2.

Zaproponowane w Programie działania stanowią katalog otwarty, zakłada się możliwość ich zmiany, modyfikacji i uzupełnienia. Program zakłada realizację działań, które są możliwe do wdrożenia w istniejących warunkach społeczno-gospodarczych - w ramach dotychczasowych i możliwych do wprowadzenia rozwiązań finansowych, instytucjonalnych i prawnych.

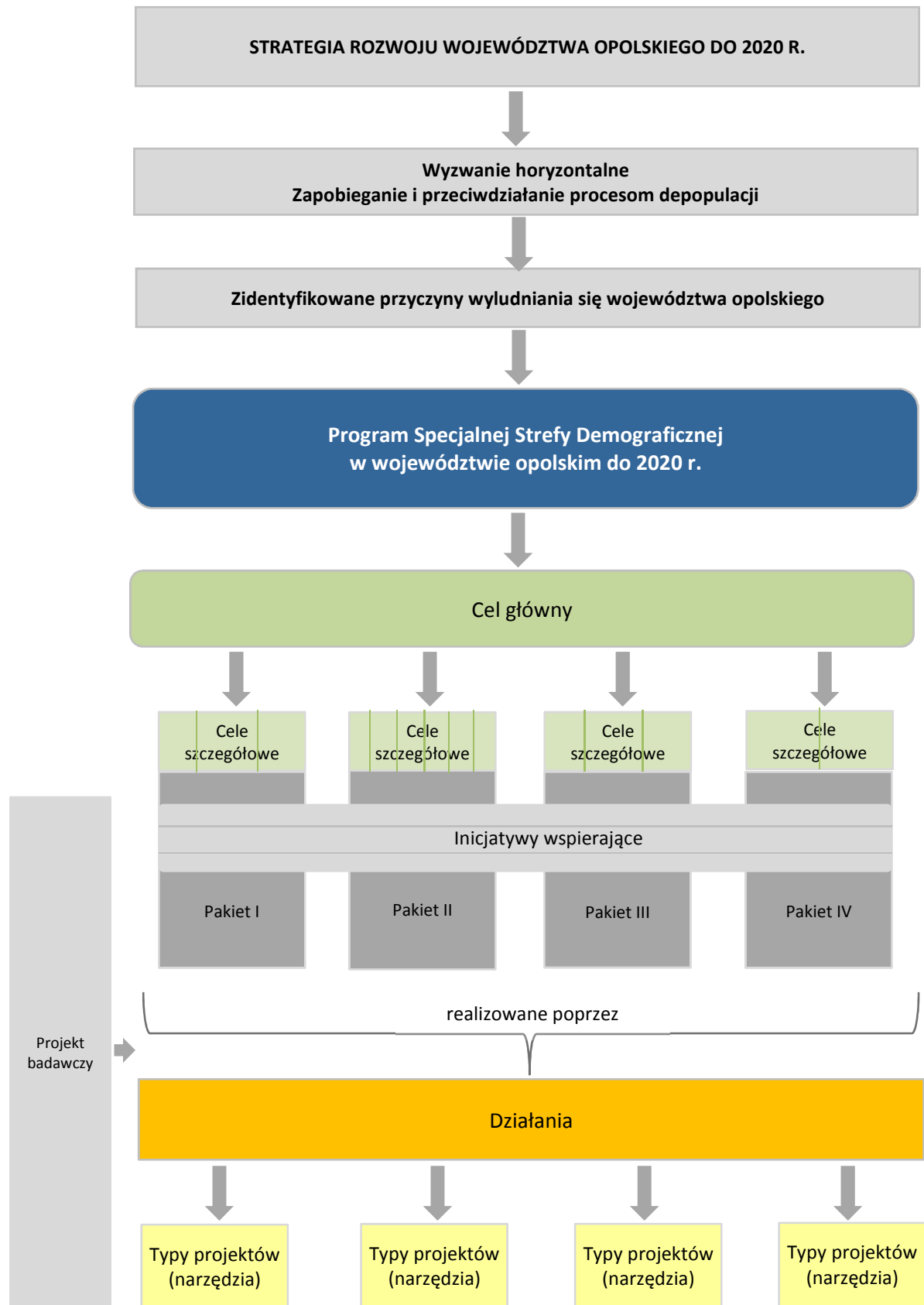
W procesie przygotowania Programu wykorzystano wyniki partnerskiego projektu badawczego „Depopulacja – czas na zmiany na opolskim rynku pracy”, realizowanego przez Samorząd Województwa Opolskiego wraz z Centrum im. Adama Smitha z Warszawy. W Programie uwzględniono również kierunki zmian legislacyjnych, które jeśli zostaną wdrożone, pozytywnie wpłyną na otoczenie makroekonomiczne w obszarze proponowanych rozwiązań.

Odbiorcą Programu są mieszkańcy województwa opolskiego, dlatego przyjęto szeroki, partycypacyjny tryb prac nad Programem. Uspołecznienie procesu przygotowania Programu możliwe było dzięki zorganizowanym debatom oraz spotkaniom pakietowym (konsultacjom branżowym) poświęconym narzędziom realizacji Programu. Obok konferencji i innych form publicznej dyskusji, istotną rolę odegrały zorganizowane panele eksperckie z udziałem przedstawicieli regionalnego i krajowego środowiska naukowego oraz szerokiego grona partnerów społeczno-gospodarczych.

⁴⁶ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r., Dz. U. z 2009r. Nr 84, poz. 712, z późn. zm.

⁴⁷ Szczegółową diagnozę sytuacji demograficznej w województwie opolskim zawarto w rozdziale I Programu.

Schemat. 2. Proces tworzenia Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne.

2.2. Cel główny Programu

Skuteczne przeciwdziałanie niekorzystnym trendom demograficznym jakich doświadcza województwo opolskie – m.in. odpływowi migracyjnemu ludności, niskiemu przyrostowi naturalnemu - wymaga prowadzenia kompleksowej polityki. Powinna być ona zorientowana na te obszary życia społeczno-gospodarczego, które stanowią lub mogą stanowić w przyszłości o jakości życia w regionie.

Podstawowym czynnikiem warunkującym status materialny i społeczny mieszkańca regionu jest praca, dlatego w ramach Programu przewiduje się szereg zróżnicowanych działań wzmacniających potencjał regionalny w tym zakresie. Istotnym obszarem oddziaływania jest poprawa warunków życia rodziny, działania w tym obszarze obejmować będą poprawę dostępności usług zdrowotnych, opiekuńczych, kulturalnych i edukacyjnych.

Procesy demograficzne, które dokonały się w przeszłości decydują o obecnym potencjale województwa opolskiego, dlatego tak ważne jest właściwe reagowanie na bieżące zmiany – wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym, wydłużanie się trwania życia i starzejące się społeczeństwo wymuszają tworzenie nowej oferty rynkowej i podejmowanie działań mających na celu aktywizację osób starszych.

Powyższe założenia doprowadziły do sformułowania celu głównego Programu, którym jest:

WZMOCNIENIE I WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU DEMOGRAFICZNEGO WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO

Wzmocnienie potencjału demograficznego przewidywane jest zarówno w aspekcie jakościowym – w obszarze przedsiębiorczości, innowacyjności, edukacji, kultury, jak i w ujęciu ilościowym – poprzez działania sprzyjające podejmowaniu decyzji o rodzicielstwie, zatrzymaniu mieszkańców w regionie oraz zachęcające ludzi z zewnątrz do zamieszkania w województwie.

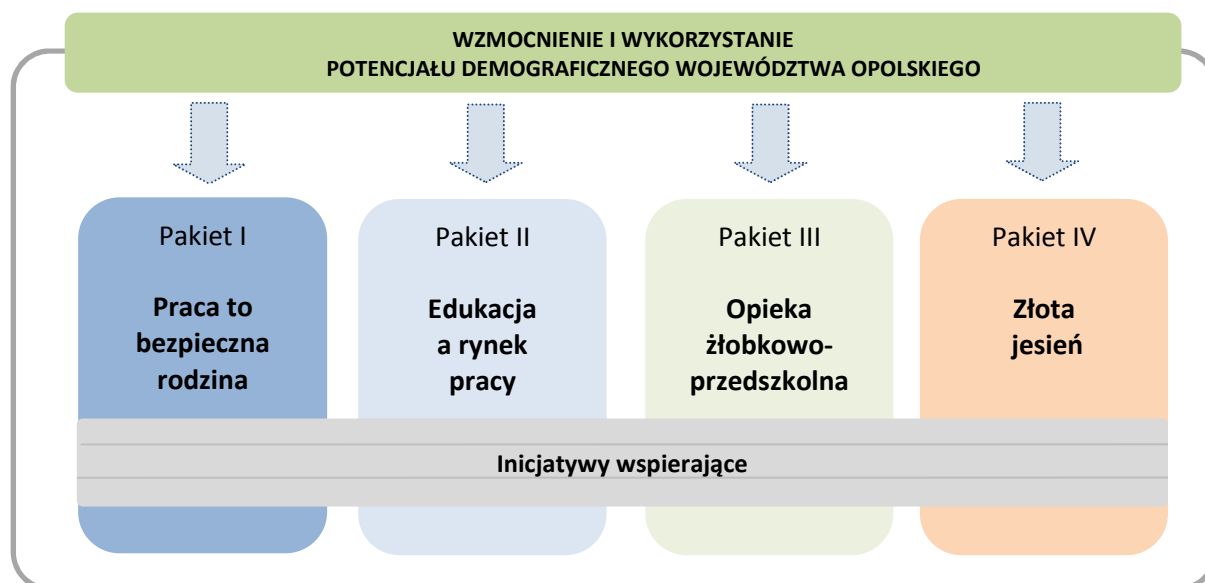
Wykorzystanie posiadanego potencjału demograficznego dotyczy przede wszystkim aktywizacji społeczności regionalnej, zarówno w obszarze gospodarki, tj. aktywności inwestycyjnej, rozwoju przedsiębiorczości, jak i tworzeniu atrakcyjnej oferty sektora usług i handlu. Równie ważna jest aktywizacja społeczna różnych grup wiekowych, a przede wszystkim osób starszych.

Wzmocnienie i wykorzystanie potencjału demograficznego regionu możliwe jest poprzez działania aktywizujące rynek pracy w województwie opolskim i poprawę warunków życia w regionie.

2.3. Pakiety, inicjatywy i cele szczegółowe Programu

Cztery pakiety tematyczne wyznaczają priorytetowe obszary realizacji Programu: „Praca to bezpieczna rodzina”, „Edukacja a rynek pracy”, „Opieka żłobkowo-przedszkolna”, „Złota jesień”. Obszary te dotyczą całego spectrum życia człowieka od narodzin aż do wieku senioralnego (schemat 3).

Schemat 3. Pakiety i inicjatywy wspierające Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne.

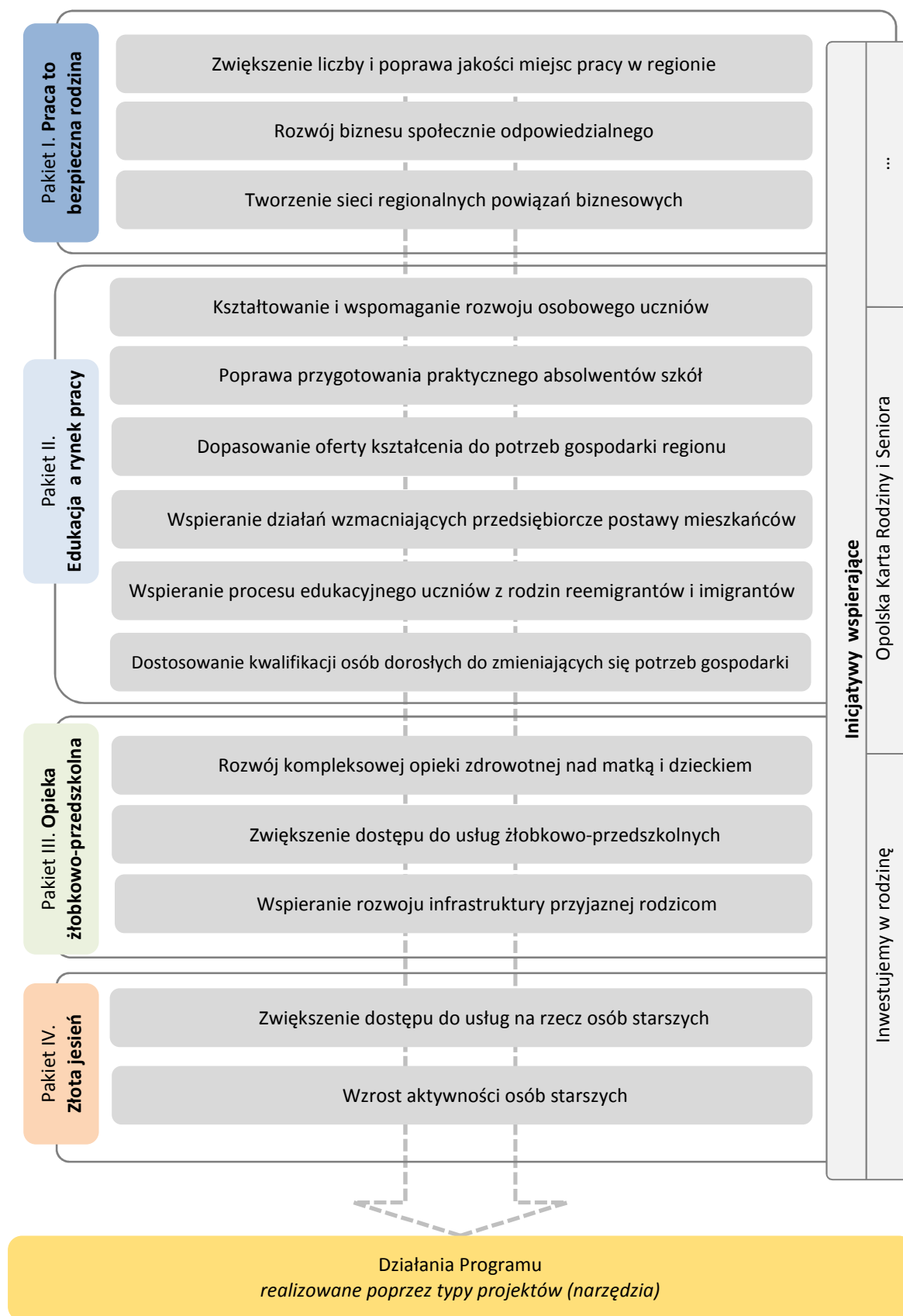
Do każdego z czterech pakietów przyporządkowano cele szczegółowe stanowiące uszczegółowienie celu głównego. Ich osiągnięcie możliwe będzie dzięki działaniom – przyjętym kierunkom interwencji, które dotyczyć będą:

- w ramach Pakietu I „Praca to bezpieczna rodzina”: rynku pracy, przede wszystkim bezpieczeństwa zatrudnienia, społecznej odpowiedzialności biznesu, zwiększania atrakcyjności i liczby miejsc pracy, a także wzrostu przedsiębiorczości mieszkańców i aktywności inwestycyjnej,
- w ramach Pakietu II „Edukacja a rynek pracy”: dostosowania oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy oraz wzrostu umiejętności praktycznych uczniów i studentów,
- w ramach Pakietu III „Opieka żłobkowo-przedszkolna”: zwiększania dostępu do usług żłobkowo-przedszkolnych, rozwoju infrastruktury przyjaznej dzieciom i ich rodzicom/opiekunom oraz godzenia życia zawodowego i rodzinnego,
- w ramach Pakietu IV „Złota jesień”: zwiększania dostępu do usług dla osób starszych oraz aktywizacji tej grupy społecznej.

Integralną częścią Programu będą inicjatywy wspierające realizację pakietów, skierowane bezpośrednio do rodzin i osób starszych. Inicjatywy te będą miały na celu wsparcie i wzmocnienie kondycji rodzin. Wprowadzono m.in. Opolską Kartę Rodziny i Seniora, której głównym założeniem jest tworzenie przyjaznego klimatu dla rodziny poprzez wprowadzenie systemu zniżek.

Zdefiniowano 14 celów szczegółowych, które zostały przyporządkowane do poszczególnych pakietów (schemat 4).

Schemat 4. Pakiety, inicjatywy wspierające i cele szczegółowe Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Program Specjalnej Strefy Demograficznej
w województwie opolskim do 2020 r.

Działania, typy projektów (narzędzia)

Realizacja Programu odbywać się będzie poprzez wdrożenie określonych działań – wybranych kierunków interwencji dla każdego z czterech pakietów oraz inicjatyw wspierających. W ramach Programu zdefiniowano 14 działań oraz 2 inicjatywy wspierające, każde z nich zrealizowane zostanie poprzez określone typy projektów/projekty/zadania stanowiące narzędzia realizacji Programu (tabela 4).

Opis rozpoczyna charakterystyka pakietu i inicjatywy wspierającej wraz ze wskazaniem potencjalnych źródeł finansowania, partnerów kluczowych oraz oczekiwanych produktów/ rezultatów. Opisy przedstawiono w jednolitym układzie. Następnie dla każdego z działań i inicjatyw wspierających wskazano uzasadnienie i proponowane typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi.

Tabela 4. Pakiety, inicjatywy wspierające, działania oraz typy projektów i projekty w ramach Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.

PAKIETY/ INICJATYWY	DZIAŁANIA/ INICJATYWY	TYPY PROJEKTÓW, PROJEKTY
Pakiet I. Praca to bezpieczna rodzina	1.1. Miejsca pracy	<ul style="list-style-type: none"> • Wsparcie na starcie • Strefa inwestora • Objęcie udziałów w Wałbrzyskiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej • Profesjonalizacja usług publicznych służb zatrudnienia • Wiedza tworząca miejsca pracy
	1.2. Opolski model odpowiedzialności za pracowników	<ul style="list-style-type: none"> • Partnerstwo na rzecz społecznej odpowiedzialności biznesu • Prorodzinna organizacja zatrudnienia i pracy
	1.3. Opolskie forum dialogu gospodarczego	<ul style="list-style-type: none"> • Sieciowanie dla dialogu gospodarczego • Mediacje dla biznesu
Pakiet II. Edukacja a rynek pracy	2.1. Opolski system rozwoju osobowego ucznia	<ul style="list-style-type: none"> • Fascynujący świat nauki i technologii • Wybieram ścieżkę rozwoju zawodowego • Akademia talentów • Nauczyciel XXI wieku • Wspieramy najlepszych • Cyfrowa szkoła • Szkoła dla społeczności lokalnej
	2.2. Zawodowo przygotowani	<ul style="list-style-type: none"> • Nowoczesna baza kształcenia praktycznego • Współpraca szkół zawodowych z przedsiębiorstwami • Doskonała kadra zawodowa • Zintegrowane kształcenie zawodowe • Opolska gala młodych zawodowców • Kształcenie dualne w szkolnictwie wyższym
	2.3. Opolska szkoła przedsiębiorczości	<ul style="list-style-type: none"> • Systemowy cykl zajęć wspierających edukację przedsiębiorczości • Wspieranie kadry realizującej edukację przedsiębiorczości • System wsparcia stypendialno-grantowego • Promowanie szkół odnoszących sukcesy w edukacji przedsiębiorczości
	2.4. Przyjazna szkoła	<ul style="list-style-type: none"> • Wspieranie nauczycieli w zakresie pracy z uczniami z rodzin reemigrantów i imigrantów • System wsparcia edukacyjnego dla uczniów z rodzin reemigrantów i imigrantów

PAKIETY/ INICJATYWY	DZIAŁANIA/ INICJATYWY	TYPY PROJEKTÓW, PROJEKTY
	2.5. Ustawiczny rozwój	<ul style="list-style-type: none"> • Kluczowe kwalifikacje
	2.6. Edu-nawigator	<ul style="list-style-type: none"> • System identyfikacji i prognozowania potrzeb kwalifikacyjno-zawodowych na rynku pracy
Pakiet III. Opieka żłobkowo-przedszkolna	3.1. Już jestem – bezpieczna ciąża i poród	<ul style="list-style-type: none"> • Kompleksowa opieka okołoporodowa • Bezpieczny i komfortowy poród oraz opieka poporodowa • Jestem wcześniej • Wczesne wykrywanie wad rozwojowych u niemowląt i dzieci • Profilaktyka zakażeń wśród dzieci
	3.2. Godzenie życia rodzinnego i zawodowego	<ul style="list-style-type: none"> • Opiekun dzienny • Od średniaka do starszaka • Opieka nad dzieckiem do lat 5 przy zakładach pracy
	3.3. Strefa małych stóp	<ul style="list-style-type: none"> • Przyjazna przestrzeń publiczna • Instytucje przyjazne rodzicom z dzieckiem
Pakiet IV. Złota jesień	4.1. Opolski klaster usług senioralnych	<ul style="list-style-type: none"> • Klaster usług senioralnych • Nowoczesne placówki opiekuńcze • Krótkoterminowe placówki opiekuńcze • Opieka mobilna • Doskonalenie kompetencji osób świadczących usługi dla seniorów • Opolski bon dla seniora
	4.2. Aktywny senior	<ul style="list-style-type: none"> • Animatorzy, wolontariusze ds. seniorów • Integracja wewnątrz i międzypokoleniowa
Inicjatywy wspierające	1. <i>Inwestujemy w rodzinę</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Wspieranie rodzin oraz dzieci i młodzieży umieszczonej w pieczy zastępczej • Wspieranie młodzieży usamodzielniającej się opuszczającej placówki opiekuńczo-wychowawcze lub inne formy opieki zastępczej • Lokalna sieć ośrodków wsparcia psychoedukacyjnego i terapeutycznego rodziny
	2. <i>Opolska Karta Rodziny i Seniora</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Opolska Karta Rodziny i Seniora

Źródło: Opracowanie własne.

3.1 Pakiet I. Praca to bezpieczna rodzina

	CELE SZCZEGÓŁOWE	DZIAŁANIA
PAKIET I. Praca to bezpieczna rodzina	CEL 1. Zwiększenie liczby i poprawa jakości miejsc pracy w regionie	1.1 Miejsca pracy
	CEL 2. Rozwój biznesu społecznie odpowiedzialnego	1.2 Opolski model odpowiedzialności za pracowników
	CEL 3. Tworzenie sieci regionalnych powiązań biznesowych	1.3 Opolskie forum dialogu gospodarczego

Dla co trzeciego mieszkańca województwa opolskiego dochody z pracy stanowią główne źródło utrzymania, a co czwarta osoba pozostaje na utrzymaniu innych. Jednak analizy wskazują na statystycznie niższy poziom zatrudnienia mieszkańców niż w innych regionach, zwłaszcza wśród kobiet. Dodatkowo dynamika przyrostu miejsc pracy w ostatnich kilkunastu latach była relatywnie niższa niż przeciętnie w Polsce.

Diagnoza atrakcyjności inwestycyjnej województwa opolskiego zwraca uwagę na wysoki, choć wciąż nie w pełni wykorzystany, potencjał inwestycyjny. W szczególności chodzi o inwestycje strategiczne, prorozwojowe dla regionu, które mogą zaowocować znaczną liczbą miejsc pracy i przyczynić się do przyspieszenia rozwoju gospodarczego. Aktywność inwestycyjną ogranicza wiele czynników, w tym m.in. niekompletna lub zbyt słaba infrastruktura techniczna terenu. Dodatkowo, jak wskazują analizy, przedsiębiorczość mieszkańców jest relatywnie niższa niż średnio w Polsce⁴⁸.

W obliczu zdiagnozowanych problemów w ramach Pakietu I podejmowane będą działania mające na celu zwiększenie liczby i poprawę jakości miejsc pracy w regionie. Realizowane zadania wiązać się będą z przygotowaniem kompleksowych przedsięwzięć inwestycyjnych, tworzeniem warunków do współdziałania kluczowych podmiotów w tworzeniu nowych miejsc pracy i wspierania rozwoju innowacji.

Istotnym aspektem podejmowanej aktywności w ramach Pakietu I powinno być dążenie do poprawy warunków funkcjonowania przedsiębiorstw, zwłaszcza mikro, małych i średnich oraz tworzenie warunków dla wzrostu aktywności zawodowej mieszkańców, zwłaszcza kobiet. W tym kontekście niezwykle istotne będzie także inicjowanie proprzedsiębiorczych zmian legislacyjnych znoszących bariery podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej. Ważne będzie również wyzwolenie oraz wykorzystanie efektów synergii wynikających ze współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami, w tym w wyniku różnych form sieciowania. Oferta regionalnego rynku pracy powinna być konkurencyjna, w tym w odniesieniu do rynków zagranicznych, na wszystkich możliwych polach (zarobki, trwałość pracy, bliskość miejsc pracy, dostępność pracy, możliwości awansu, itp.)⁴⁹.

Bardzo istotne będzie podejmowanie działań wpływających na rozwój biznesu społecznie odpowiedzialnego, w tym przede wszystkim w relacji pracownik-pracodawca. Przedsiębiorstwa powinny dysponować mechanizmem integracji kwestii społecznych, środowiskowych, etycznych, związanych z prawami człowieka, jak i problemów konsumentów ze swoją działalnością oraz

⁴⁸ Por. np. Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010-2011, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2012, s. 100.

⁴⁹ Por. K. Heffner, Ocena warunków inwestowania w województwie opolskim. Określenie czynników sprzyjających inwestowaniu i utrudniających je, (w:) *Kapitał zagraniczny w województwie opolskim*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego. Departament Rozwoju Regionalnego, Referat Badań i Analiz Strategicznych, Opole 2005, s. 91-107; K. Heffner, Warunki inwestowania w województwie opolskim – ocena czynników lokalizacyjnych, (w:) *Opolskie atrakcyjne dla inwestorów – atutu regionu*, pod red. nauk. Romualda Niedzielskiego, Politechnika Opolska Wydział Zarządzania i Inżynierii Produkcji, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2008, s. 82-97.

podstawową strategią, w ścisłej współpracy z zainteresowanymi stronami⁵⁰. Ważną rolę powinny odegrać zadania skierowane do rodziców, zwłaszcza do kobiet w ciąży i matek powracających po przerwie związanej z urodzeniem dziecka.

Potencjalne źródła finansowania

Działania przewidziane do realizacji w ramach Pakietu I zostaną sfinansowane ze środków budżetu państwa, samorządów, podmiotów prywatnych i ze środków unijnych dostępnych, zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym w perspektywie finansowej 2014-2020. Działania wpisujące się w obszar Pakietu I były również podejmowane w ramach projektów unijnych w latach 2007-2013. Pakiet I może być realizowany, zarówno w formie kompleksowych projektów, jak i pojedynczych typów projektów (narzędzi).

Partnerzy kluczowi

- administracja publiczna,
- instytucje otoczenia biznesu,
- instytucje rynku pracy,
- instytucje wymiaru sprawiedliwości,
- izby przemysłowo – handlowe,
- jednostki B+R, parki naukowo-technologiczne oraz centra transferu technologii,
- media,
- organizacje pozarządowe,
- parlamentarzyści,
- podmioty ekonomii społecznej,
- przedsiębiorcy,
- samorządy gospodarcze,
- specjalne strefy ekonomiczne,
- spółdzielnie gospodarcze,
- szkoły wyższe,
- zrzeszenia rzemieślników.

Oczekiwane produkty/rezultaty

Tabela 5. Oczekiwane produkty/rezultaty Pakietu I. *Praca to bezpieczna rodzina*

L.P.	WSKAŹNIK	JEDNOSTKA POMIARU WSKAŹNIKA	ROK BAZOWY	WIELKOŚĆ W ROKU BAZOWYM	WIELKOŚĆ/ OCZEKIWANA ZMIANA WSKAŹNIKA W OKRESIE DO 2020
1.	<i>Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lata</i>	%	2012	63,9	wzrost
2.	<i>Udział przedsiębiorstw, w których wdrożono zasady społecznej odpowiedzialności biznesu</i>	%	2013	bd.	wzrost
3.	<i>Powierzchnia przygotowanych terenów inwestycyjnych</i>	ha	2013	-	1 009

⁵⁰ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Odnowiona strategia UE na lata 2011-2014 dotycząca społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, Komisja Europejska, KOM(2011) 681, Bruksela 2011.

L.P.	WSKAŹNIK	JEDNOSTKA POMIARU WSKAŹNIKA	ROK BAZOWY	WIELKOŚĆ W ROKU BAZOWYM	WIELKOŚĆ/ OCZEKIWANA ZMIANA WSKAŹNIKA W OKRESIE DO 2020
4.	<i>Liczba osób, które otrzymały dotacje na podjęcie działalności gospodarczej</i>	os.	2013	-	1 151
5.	<i>Liczba osób, które skorzystały z instrumentów zwrotnych na podjęcie działalności gospodarczej</i>	os.	2013	-	490

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 1.1. *Miejsca pracy*

Miejsca pracy tworzą przedsiębiorcy i inwestorzy. Gospodarka województwa opolskiego oferuje prawie 309 tys. miejsc pracy, z czego 76% w sektorze prywatnym⁵¹. Pomimo tego wskaźniki zatrudnienia mieszkańców są niższe niż średnio w Polsce. Liczba i kondycja przedsiębiorstw oraz potencjał inwestycyjny bezpośrednio przekładają się na liczbę miejsc pracy, a w konsekwencji na sytuację społeczno-gospodarczą regionu. Stąd tak dużego znaczenia nabierają zadania ukierunkowane na powstawanie nowych podmiotów gospodarczych, w tym stworzenie warunków wspierających nowe inwestycje i wspieranie rozwoju przedsiębiorstw istniejących. Wzrost poziomu innowacyjności firm przekłada się również, na jakość nowopowstających miejsc pracy, co z kolei może przyczynić się do ograniczenia liczby osób otrzymujących bardzo niskie wynagrodzenie (tzw. biednych pracujących).

Polskie przedsiębiorstwa nie dysponując takimi kapitałami, technologiami i sieciami zbytu jak ich konkurenci z Europy Zachodniej powinny mieć stworzone, ze strony władz centralnych oraz samorządowych, warunki ułatwiające ich funkcjonowanie i rozwój, w tym przede wszystkim udogodnienia wymagające zmian w obowiązującym prawodawstwie. W tym zakresie przedsiębiorcy sygnalizują bowiem szereg barier i propozycji modyfikacji. Jednocześnie przedsiębiorcy wskazują, iż źródłem większości barier jest nieefektywny system stanowienia prawa. Postulowane jest przede wszystkim przeprowadzanie rzetelnych konsultacji zmian legislacyjnych z zainteresowanymi stronami, budowanie kultury dialogu obywatelskiego i skupienie się władz centralnych oraz samorządowych na obniżeniu kosztów i ryzyka prowadzenia działalności gospodarczej⁵².

W ramach działania podejmowane będą zadania wspierające osoby zainteresowane podjęciem działalności gospodarczej oraz związane z profesjonalną obsługą inwestora na każdym etapie przygotowania procesu inwestycyjnego. Niezwykle ważne będą zadania stymulujące rozwój przedsiębiorczości mieszkańców, zwłaszcza w postaci preferencyjnych pożyczek oraz bezzwrotnego wsparcia. Istotne będą również zadania związane ze wzmacnianiem innowacyjnych postaw opolskich przedsiębiorców. Zadaniom tym towarzyszyć powinny poprzedzające zmiany legislacyjne.

⁵¹ Por. Pracujący w gospodarce narodowej w 2012 r., Główny Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa 2013.

⁵² Czarna lista barier dla rozwoju przedsiębiorczości, Lewiatan, Warszawa, maj 2013, str. 1-49.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 6. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 1.1. *Miejsca pracy*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none">• Wsparcie na starcie<ul style="list-style-type: none">– udzielanie preferencyjnych pożyczek dla osób planujących rozpoczęcie działalności gospodarczej,– udzielanie, w miarę możliwości, bezzwrotnego wsparcia dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej,– organizowanie staży dla absolwentów szkół,– promocja przedsiębiorczości, w tym poprzez działalność klubów młodych przedsiębiorców (np. organizowanie warsztatów w zakresie przedsiębiorczości prowadzonych w oparciu o neurodydaktyczne metody nauczania⁵³; organizacja wizyt studyjnych prezentujących dobre praktyki w prowadzeniu działalności gospodarczej; organizowanie seminariów tematycznych z zakresu prawa, podatków, ekonomii, zamówień publicznych, rachunkowości itp.; konsultacje i doradztwo prowadzone przez praktyków; organizowanie spotkań z przedsiębiorcami o wieloletnim stażu w prowadzeniu działalności gospodarczej),– inicjowanie działań na rzecz upraszczania systemu zakładania działalności gospodarczej,– inicjowanie działań na rzecz ograniczania zatorów płatniczych i poprawiających płynność finansową firm.• Strefa inwestora<ul style="list-style-type: none">– opracowywanie prorozwojowych planów zagospodarowania przestrzennego w każdej gminie,– rozwój infrastruktury niezbędnej do właściwego skomunikowania terenu inwestycyjnego,– przygotowanie terenów inwestycyjnych, w tym uzbrojenie terenu inwestycyjnego w media,– rozwój infrastruktury i terenów inwestycyjnych, w tym na obszarach powojсковych, przemysłowych, pokolejowych, popegeerowskich oraz nadanie im nowych funkcji gospodarczych,– promocja gospodarcza, promocja terenów inwestycyjnych i lobbing na rzecz inwestycji,– profesjonalna obsługa inwestora na każdym etapie przygotowania procesu inwestycyjnego, w tym opieka poinwestycyjna,– nawiązywanie współpracy między podmiotami odpowiedzialnymi za prowadzenie procesów inwestycyjnych.• Objęcie udziałów w Wałbrzyskiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej• Profesjonalizacja usług publicznych służb zatrudnienia<ul style="list-style-type: none">– zadania koncentrujące środki funduszu pracy na tworzeniu firm i miejsc pracy,– wprowadzenie „bankowego” sposobu obsługi pracodawców i poszukujących pracy.• Wiedza tworząca miejsca pracy<ul style="list-style-type: none">– wsparcie innowacji w przedsiębiorstwach poprzez udzielanie dotacji, pożyczek,– pomoc w internacjonalizacji przedsiębiorstw, otwieranie nowych rynków zbytu,– udzielanie wsparcia konsultingowego - prowadzenie konsultacji, doradztwa i szkoleń,– dostarczanie danych rynkowych potrzebnych do podejmowania decyzji inwestycyjnych,– wsparcie usług związanych ze ścieżką ochrony własności intelektualnej,– specjalistyczne doradztwo i szkolenia w obszarze branż kreatywnych,– komercjalizacja wiedzy i innowacyjnych rozwiązań.

Źródło: Opracowanie własne.

⁵³ Neurodydaktyka to gałąź nauk pedagogicznych, wykorzystująca najnowsze odkrycia neurobiologii - jej zadaniem jest kierowanie procesem nauczania i uczenia się w sposób przyjazny mózgowi, a znając jego budowę i zasady pracy można w sposób bardziej efektywny zdobywać wiedzę, umiejętności i kształtować nawyki.

Działanie 1.2. *Opolski model odpowiedzialności za pracowników*

Prowadzenie działalności gospodarczej, oprócz korzyści czysto ekonomicznych może być źródłem zaspokajania różnych, ważnych dla społeczeństwa potrzeb. Strategia prowadzenia biznesu uwzględniająca społeczne, ekonomiczne, etyczne i ekologiczne elementy została określona mianem społecznie odpowiedzialnego biznesu – CSR⁵⁴. Realizacja działań z zakresu CSR jest dobrowolna, nie wynika z norm prawnych, lecz z wyższych standardów etycznych, które narzuca sobie firma, i może przyczynić się do wzrostu jej atrakcyjności i wiarygodności. Wśród kluczowych zasad CSR można wyodrębnić: zintegrowane podejście do 3 wymiarów zrównoważonego rozwoju (społecznego, środowiskowego i ekonomicznego), działania na rzecz lepszego społeczeństwa i współpracę z interesariuszami, tj. wszystkimi, na których biznes oddziałuje oraz którzy mogą oddziaływać na biznes⁵⁵. Ze względu na szerokie spektrum oddziaływania strategii społecznie odpowiedzialnego biznesu korzyści z jej posiadania czerpie nie tylko samo przedsiębiorstwo, lecz również społeczności w wymiarze lokalnym i regionalnym. W konsekwencji odpowiedzialny biznes wdrażany na szeroką skalę zainicjować może zmiany o istotnym znaczeniu społeczno-gospodarczym.

Upowszechnienie CSR wśród przedsiębiorstw może przynieść korzyści w postaci zwiększenia zaangażowania i motywacji pracowników, wzrostu innowacyjności oraz pozytywnego wizerunku wśród interesariuszy (np. klientów, społeczności lokalnej). Z kolei aktywny udział przedsiębiorstw w rozwiązywaniu problemów społecznych, może pobudzić lokalną społeczność np. poprzez programy edukacyjne dla mieszkańców, finansowanie działalności sportowej, kulturalnej lub charytatywnej. Badania wskazują jednak, że zaledwie 1/3 przedstawicieli firm w Polsce spotkała się z pojęciem społecznej odpowiedzialności biznesu. Idea jest znana przede wszystkim przedstawicielom firm dużych, a jej rozpoznawalność spada wraz ze spadkiem liczby zatrudnionych. Wśród najważniejszych aspektów społecznej odpowiedzialności biznesu przedsiębiorcy wskazują dobre relacje z pracownikami, kontrahentami, klientami, dbanie o środowisko naturalne, uczciwość wobec klientów, pracowników, kontrahentów oraz dbanie o dobro pracowników⁵⁶.

Ponieważ w województwie opolskim występuje szczególna potrzeba dbania o tworzenie przyjaznych i trwałych miejsc pracy, w ramach działania realizowane będą zadania ukierunkowane na relacje z pracownikami. Kluczowe będą wśród nich zagadnienia dotyczące: podmiotowego sposobu traktowania pracowników, dbałości o ich satysfakcję, poprawę bezpieczeństwa i zdrowia oraz udogodnień związanych z zapewnieniem równowagi pomiędzy życiem zawodowym i prywatnym, w tym uwzględnienie potrzeb pracowników posiadających małe dzieci.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 7. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 1.2. *Opolski model odpowiedzialności za pracowników*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none">• Partnerstwo na rzecz społecznej odpowiedzialności biznesu<ul style="list-style-type: none">– identyfikacja i upowszechnianie dobrych praktyk z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu,– wdrożenie w przedsiębiorstwach strategii społecznej odpowiedzialności biznesu w ścisłej współpracy z zainteresowanymi stronami,– budowanie lokalnych partnerstw na rzecz społecznej odpowiedzialności biznesu,

⁵⁴ Skrót od ang. corporate social responsibility. W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji „społecznej odpowiedzialności biznesu”. Pierwsze próby określenia międzynarodowych standardów w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu podjęto w latach 70. przez OECD i zostały przedstawione w dokumencie pn. *Wytyczne dla przedsiębiorstw międzynarodowe*. Przykładowe definicje CSR przedstawiono i omówiono w: T. Gasiński, G. Piskalski, *Zrównoważony biznes. Podręcznik dla małych i średnich przedsiębiorstw*, s.15.

⁵⁵ Za: T. Gasiński, G. Piskalski, *Zrównoważony biznes...*, s.15.

⁵⁶ Zob. Ocena stanu wdrażania standardów społecznej odpowiedzialności biznesu wraz z opracowaniem zestawu wskaźników odpowiedzialności społecznej mikro, małych i średnich przedsiębiorstwach, SMG KRC na zlecenie PARP, 2011.

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi

- promowanie firm stosujących skuteczny model społecznej odpowiedzialności biznesu,
- organizowanie kampanii medialnych promujących społeczną odpowiedzialność biznesu.
- **Prorodzinna organizacja zatrudnienia i pracy**
 - wdrażanie elastycznych form zatrudnienia i metod organizacji pracy, np. praca w domu, telepraca,
 - upowszechnienie dostępu do usług zdrowotnych ukierunkowane na stan zdrowia pracowników, np. badania profilaktyczne pracowników,
 - organizacja stanowiska pracy i infrastruktury towarzyszącej, np. pokoje dla matek karmiących, miejsca socjalne dla pracowników,
 - wspieranie rodzin pracowników.

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 1.3 *Opolskie forum dialogu gospodarczego*

Wzmocnienie pozycji gospodarczej województwa opolskiego związane jest z potencjałem sektora przedsiębiorstw. Jednak pomimo jego znaczenia i wysokiej roli, wraz z postępowaniem procesu globalizacji, zauważalny jest niezadowalający poziom konkurencyjności przedsiębiorstw. Stąd, aby aktywizować gospodarczo region należy wdrożyć zestaw działań na rzecz trwałego rozwoju sektora przedsiębiorstw, co pozwoli na wykorzystanie przewag konkurencyjnych województwa.

Wszystkie przedsiębiorstwa funkcjonują w takim samym makrootoczeniu i podobnie zmienia się ono dla nich wszystkich – niezależnie od wielkości firmy, branży czy regionu, w którym działają. Nasilająca się konkurencja może negatywnie wpłynąć na kondycję przedsiębiorstwa. Skutecznym instrumentem w wyrównywaniu szans podmiotów funkcjonujących na konkurencyjnym rynku jest dialog gospodarczy. Może on stanowić istotne źródło przewagi, gdyż umożliwia dostęp do zasobów i wiedzy, którymi dane przedsiębiorstwa same nie dysponują. Większość podmiotów nie posiada jednak tradycji wzajemnej współpracy, co utrudnia osiągnięcie efektu synergii, w znacznym stopniu warunkującego osiągnięcie przewagi konkurencyjnej w danej branży. Stąd zarówno dialog gospodarczy, jak i konkurencyjna wymiana informacji stanowią istotne czynniki mające wpływ na wzrost efektywności oraz jakości realizowanych przez przedsiębiorców procesów biznesowych.

Jedną z form dialogu są także mediacje gospodarcze. Przewlekłe spory sądowe, długie terminy oczekiwania na rozstrzygnięcie, wysokie koszty procesów, niska świadomość prawna przedsiębiorców, pracodawców i pracowników – wszystkie te kwestie w sposób kluczowy blokują rozwój przedsiębiorczości. Obawy potencjalnych pracodawców w aspekcie przyszłych sporów pracowniczych, poziom skomplikowania i niejasności prawa – w szczególności gospodarczego, administracyjnego, podatkowego, ubezpieczeń społecznych, jak również nieznanostwo procedur skutkują niechęcią do podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej.

Podejmowane zadania w zakresie współpracy międzysektorowej i międzybranżowej pozwolą m.in. na nawiązanie nowych kontaktów oraz wymianę doświadczeń między przedsiębiorstwami. Istotne, obok form typowo sieciujących, będzie upowszechnienie polubownego, sprawnego i skutecznego rozwiązywania sporów gospodarczych i pracowniczych.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 8. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 1.3. *Opolskie forum dialogu gospodarczego*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi	
<ul style="list-style-type: none"> • Sieciowanie dla dialogu gospodarczego <ul style="list-style-type: none"> – tworzenie sieci regionalnych powiązań biznesowych w formie platform wymiany informacji, – tworzenie sieci lokalnego dialogu gospodarczego, – tworzenie grup zakupowych i innych inicjatyw mających na celu optymalizację funkcjonowania przedsiębiorstw, – budowa sieciowej platformy e-learningowej i stworzenie bazy informacji o podmiotach wspierających przedsiębiorczość, w szczególności przedsiębiorczość kobiet i zawierającej informacje o preferencjach, ulgach, zniżkach oraz udogodnieniach oferowanych przez firmy i instytucje publiczne, – prowadzenie konsultacji, doradztwa i działań informacyjno-promocyjnych w różnych dziedzinach gospodarki. • Mediacje dla biznesu <ul style="list-style-type: none"> – popularyzowanie i upowszechnianie mediacji jako alternatywnego, skutecznego oraz szybkiego sposobu rozwiązywania sporów, konfliktów gospodarczych, a także pracowniczych, – organizowanie warsztatów, szkoleń z zakresu umiejętności praktycznego postępowania się narzędziami, jakie daje mediacja, – organizowanie szkoleń i warsztatów prowadzonych przez specjalistów dla przedsiębiorców oraz potencjalnych przedsiębiorców, służących ich aktywizacji, a także wykształceniu wiedzy i kompetencji niezbędnych do samodzielnego oraz skutecznego prowadzenia działalności gospodarczej, – organizowanie dyżurów porad prawnych, – tworzenie systemu mediacji (centra i instytucje parasądowe świadczące usługi na rzecz rozwiązywania pionowych i poziomych sporów w przedsiębiorstwach, jak również sporów między różnymi przedsiębiorstwami). 	

Źródło: Opracowanie własne.

3.2 Pakiet II. Edukacja a rynek pracy

	CELE SZCZEGÓŁOWE	DZIAŁANIA
PAKIET II. Edukacja a rynek pracy	CEL 1. Kształtowanie i wspomaganie rozwoju osobowego uczniów	2.1. Opolski system rozwoju osobowego ucznia
	CEL 2. Poprawa przygotowania praktycznego absolwentów szkół	2.2. Zawodowo przygotowani
	CEL 3. Dopasowanie oferty kształcenia do potrzeb gospodarki regionu	2.3. Opolska szkoła przedsiębiorczości
	CEL 4. Wspieranie działań wzmacniających przedsiębiorcze postawy mieszkańców	2.4. Przyjazna szkoła
	CEL 5. Wspieranie procesu edukacyjnego uczniów z rodzin reemigrantów oraz imigrantów	2.5. Ustawiczny rozwój
	CEL 6. Dostosowanie kwalifikacji osób dorosłych do zmieniających się potrzeb gospodarki	2.6. Edu-nawigator

Rynek pracy jest elementem gospodarki, który łączy sektor przedsiębiorstw z sektorem gospodarstw domowych i edukacji. Jakość kształcenia kadr wpływa na konkurencyjność, innowacyjność i wydajność podmiotów gospodarczych. Od kondycji regionalnej gospodarki zależy popyt na pracę zgłaszany przez pracodawców oraz warunki pracy oferowane pracownikom, od jej

struktury natomiast zapotrzebowanie pracodawców na konkretne umiejętności i kwalifikacje. Poprzez działania edukacyjne można przeciwdziałać trendom depopulacyjnym na dwóch obszarach. Odpowiednie kształcenie mieszkańców regionu pozwala na dopasowanie ich kwalifikacji i umiejętności do oczekiwań pracodawców, które z jednej strony przekłada się na zwiększenie potencjału lokalnych przedsiębiorstw i rozwój gospodarki, a co za tym idzie zwiększenie ilości miejsc pracy w regionie; z drugiej dzięki większej stabilności na rynku pracy tworzy dogodne warunki do zamieszkania i założenia rodziny. Działania edukacyjne mogą też odgrywać rolę towarzyszącą, mieć na celu ułatwienie powrotów emigrantów oraz osiedlenie się imigrantów w regionie poprzez zapewnienie programów pozwalających na niwelację różnic programowych i adaptację w nowych środowisku kulturowym.

Oferta i jakość kształcenia szkół województwa opolskiego nie odbiega od średniej krajowej. (analiza wyników egzaminów zewnętrznych, rankingów szkół wg Perspektywy). Problemy w oświacie są podobne do ogólnej sytuacji szkolnictwa w Polsce. Jednak ze względu na długoletnią tradycję emigracyjną niektóre z nich powodują bardziej negatywne skutki w naszym województwie niż w innych – prognozowany deficyt siły roboczej i zmniejszenie konkurencji na rynku pracy. Dla rozwoju regionalnej gospodarki niezbędne jest odpowiednie wykształcenie zasobów kapitału ludzkiego. Konieczne jest zapewnienie mieszkańcom kwalifikacji zawodowych odpowiadających potrzebom pracodawcy i przygotowania praktycznego, ale także wyposażenie ich w szereg cech „miękkich” umożliwiających poruszanie się po „elastycznym” rynku - otwartość, kreatywność, przedsiębiorczość, umiejętność pracy zespołowej.

W obliczu zdiagnozowanych problemów w obszarze edukacji, w ramach Pakietu II podejmowane będą działania mające na celu kształtowanie i wspomaganie rozwoju osobowego uczniów, poprawę przygotowania praktycznego absolwentów szkół, dopasowanie oferty kształcenia do potrzeb gospodarki, wspieranie działań wzmacniających przedsiębiorcze postawy mieszkańców oraz wspieranie procesu edukacyjnego uczniów z rodzin reemigrantów oraz imigrantów. Działania te, na wszystkich szczeblach edukacji, wiązać powinny się z rozwijaniem u uczniów kluczowych kompetencji, umiejętności pracy w zespole, samodzielności, a przede wszystkim kreatywnego myślenia. Niezwykle ważne będzie także podejmowanie działań służących dostosowaniu kwalifikacji osób dorosłych do potrzeb gospodarki.

Potencjalne źródła finansowania

Działania przewidziane do realizacji w ramach Pakietu II zostaną sfinansowane ze środków budżetu państwa, samorządów, podmiotów prywatnych i ze środków unijnych dostępnych zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym w perspektywie finansowej 2014-2020. Działania wpisujące się w obszar Pakietu II były również podejmowane w ramach projektów unijnych w latach 2007-2013. Pakiet II może być realizowany, zarówno w formie kompleksowych projektów, jak i pojedynczych typów projektów (narzędzi).

Partnerzy kluczowi

- agencje doradztwa personalnego,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- nauczyciele,
- organizacje pozarządowe,
- organizacje pracodawców,
- ośrodki szkoleniowe,
- placówki doskonalenia nauczycieli,
- publiczne służby zatrudnienia,
- przedsiębiorcy,
- szkoły wyższe.

Oczekiwane produkty/rezultaty

Tabela 9. Oczekiwane produkty/rezultaty Pakietu II. Edukacja a rynek pracy

L.P.	WSKAŹNIK	JEDNOSTKA POMIARU WSKAŹNIKA	ROK BAZOWY	WIELKOŚĆ W ROKU BAZOWYM	WIELKOŚĆ/ OCZEKIWANA ZMIANA WSKAŹNIKA W OKRESIE DO 2020
1.	Liczba uczniów objętych wsparciem	Os.	2013	-	60,9 tys.
2.	Liczba nauczycieli objętych wsparciem	Os.	2013	-	3,7 tys.
3.	Liczba wybudowanych/ przebudowanych obiektów infrastruktury placówek oświatowych	Szt.	2013	-	14
4.	Liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych	Szt.	2013	-	140
5.	Liczba szkół, których pracownie przedmiotowe zostały wyposażone	Szt.	2013	-	70
6.	Liczba uczniów realizujących indywidualny plan rozwoju	Os.	2013	-	1,5 tys.
7.	Liczba nauczycieli kształcenia zawodowego objętych wsparciem	Os.	2013	-	400
8.	Liczba uczniów szkół i placówek kształcenia zawodowego uczestniczących w stażach i praktykach u pracodawcy	Os.	2013	-	5 tys.

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 2.1. Opolski system rozwoju osobowego ucznia

Szkoła, wraz z domem rodzinnym i grupą rówieńczą, stanowi jedno z najsilniej oddziałujących środowisk wychowawczych. Wprowadza uczniów w świat wiedzy, dbając o ich harmonijny rozwój intelektualny, etyczny, emocjonalny, społeczny i fizyczny⁵⁷. Niezwykle ważne ogniwo w tym procesie stanowią nauczyciele, osoby odgrywające obok rodziców istotną rolę w rozwoju osobowym dzieci i młodzieży.

Edukacja szkolna powinna skupiać się przede wszystkim na pozytywnym aspekcie nauczania, a więc rozwijać tzw. „mocne strony” ucznia i pozwalać na kształtowanie jego talentów. Docenianie jednostkowych sukcesów będzie realizowane za pośrednictwem indywidualnej pracy z uczniem pozwalającej na określenie i pełne wykorzystanie jego potencjału, a także poprzez system stypendialny pozwalający uczniowi na samodzielną pracę na rzecz własnego rozwoju.

Sposób przekazywania wiedzy oraz nauka poszukiwania informacji i oceniania jej wiarygodności powinna korespondować z poziomem wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w sferze gospodarczej. Uczniowie muszą zostać dobrze przygotowani do funkcjonowania w „cyfrowym świecie”, który prawdopodobnie stanie się codziennością ich dorosłego życia. Wsparcie obejmować będzie także uczniów i nauczycieli w zakresie wykorzystania sprzętu i technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK).

⁵⁷ Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2009 r. poz. 17).

W ramach działania przewiduje się realizację zadań kształtujących i wspomagających rozwój osobowy uczniów na etapie edukacji szkolnej. Niezwykle istotne będzie wdrożenie na wszystkich szczeblach edukacji metod pobudzających uczniów do poznawczego sposobu zdobywania wiedzy. Na trzecim i czwartym etapie edukacji szczególnie istotne będzie doradztwo edukacyjno-zawodowe, jako istotny element wsparcia rynku pracy. Ważne jest również przygotowanie ucznia i całego otoczenia do tworzącego się cyfrowego świata, także na rynku pracy.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 10. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.1. *Opolski system rozwoju osobowego ucznia*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none"> • Fascynujący świat nauki i technologii <ul style="list-style-type: none"> – badanie predyspozycji i możliwości edukacyjnych uczniów, – wyposażenie szkół w pomoce do prowadzenia zajęć opartych o eksperyment, – organizowanie zajęć eksperymentalno-doświadczalnych m.in. w eksperymentatoriach, pracowniach „Zaczarowanego świata”, Centrum Nauk Przyrodniczych w Opolu, – organizowanie dla uczniów warsztatów w miejscach edukacji bezpośredniej np. instytucjach kultury, gospodarstwach edukacyjnych, – organizowanie dodatkowych zajęć w szkołach opartych na nowych metodach edukacyjnych, organizowanie wykładów na uczelniach dla uczniów. • Wybieram ścieżkę rozwoju zawodowego <ul style="list-style-type: none"> – prowadzenie w szkołach profesjonalnego doradztwa edukacyjno-zawodowego przez specjalistów z zakresu doradztwa zawodowego, uwzględniającego potrzeby regionalnego rynku pracy, – organizowanie wizyt poglądowo-warsztatowych dla uczniów w firmach. • Akademia talentów <ul style="list-style-type: none"> – obejmowanie szczególnie uzdolnionych uczniów mentoringiem przez kadrę naukową uczelni oraz osoby posiadające odpowiednią wiedzę teoretyczną i praktyczną w danych obszarach, – obejmowanie tutoringiem najzdolniejszych uczniów przez osoby posiadające odpowiednią wiedzę teoretyczną i praktyczną w danej dziedzinie. • Nauczyciel XXI wieku <ul style="list-style-type: none"> – organizowanie szkoleń, warsztatów i kursów dla nauczycieli, w tym z zakresu neurodydaktyki i dziedzin pokrewnych, – realizowanie studiów podyplomowych dla nauczycieli, – wzmacnianie regionalnej, krajowej i międzynarodowej sieci współpracy nauczycieli, w tym organizowanie wyjazdów studyjnych dla nauczycieli. • Wspieramy najlepszych <ul style="list-style-type: none"> – programy stypendialne dla szczególnie uzdolnionych uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. • Cyfrowa szkoła <ul style="list-style-type: none"> – organizacja zajęć z wykorzystaniem sprzętu TIK, – wsparcie nauczycieli w efektywnym wykorzystywaniu sprzętu TIK w procesie nauczania, – wyposażenie szkół w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych. • Szkoła dla społeczności lokalnej <ul style="list-style-type: none"> – pilotażowe utworzenie na bazie szkół gminnych zintegrowanych placówek edukacyjno-kulturalnych służących społeczności lokalnej wielowymiarową ofertą.

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 2.2. Zawodowo przygotowani

Poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych mieszkańców województwa opolskiego w ostatnich latach wzrósł. Aspiracje edukacyjne mieszkańców regionu są wysokie, jednak nie odpowiadają w pełni potrzebom zgłaszanym przez pracodawców. Dodatkowo niekorzystną sytuację pogłębia fakt niedopasowania struktury kształcenia do lokalnego rynku pracy. Wyniki projektu „Badania potrzeb pracodawców w kontekście oferty systemu edukacji na poziomie średnim i wyższym”, wskazują na fakt, iż problem tkwi nie w tym, że nie ma podaży pracy, ale że osoby gotowe podjąć pracę posiadają inne kwalifikacje niż oczekiwane przez pracodawców. Nawet jeśli osoby te posiadają kwalifikacje pożądane przez pracodawców, to często ich poziom jest niewystarczający⁵⁸. Ogólne opinie na temat regionalnej oferty edukacyjnej na poziomie średnim i wyższym, ocenianej z punktu widzenia potrzeb i oczekiwań gospodarki i rynku pracy, wyrażane przez przedstawicieli podmiotów gospodarczych i ich związków, wyraźnie zdominował pogląd, że słabością szkolnictwa jest kształcenie praktyczne i niewystarczające przygotowanie do zawodu. Ponadto, wskazuje się na przeładowanie programów nauczania wiedzą teoretyczną, nieprzydatną, zdaniem pracodawców, w codziennej praktyce zawodowej i brak dobrego przygotowania zawodowego⁵⁹, jak również na stosunkowo dużą powtarzalność tych samych zawodów w szkołach ponadgimnazjalnych oraz niewystarczające dopasowanie oferty kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy⁶⁰.

Wsparcie w ramach działania wiązać się będzie przede wszystkim z poprawą przygotowania praktycznego absolwentów szkół oraz dopasowywaniem oferty kształcenia do potrzeb gospodarki, zwłaszcza w kontekście aktualnego i przyszłego zapotrzebowania na kwalifikowane kadry. Wsparcie skierowane będzie przede wszystkim na zadania przygotowujące uczniów i studentów do podjęcia pracy w konkretnym zawodzie.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 11. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.2. *Zawodowo przygotowani*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none">• Nowoczesna baza kształcenia praktycznego<ul style="list-style-type: none">– unowocześnianie pracowni kształcenia praktycznego, głównie centrów kształcenia praktycznego, zawodowego i ustawicznego,– wprowadzenie specjalizacji branżowych poszczególnych powiatów, dla ograniczenia poszerzenia oferty kształcenia w wielu zawodach ponad potrzeby gospodarki regionu,– stworzenie Laboratorium Eksperymentu i Doświadczeń – „Uczeń – Zawód – Nauka”, w którym uczeń - na podstawie eksperymentów, modeli oraz pokazów - będzie miał możliwość poznania kwestii dotyczących nauki zawodu i funkcjonowania np. maszyn i urządzeń od strony zjawisk naukowych oraz przygotowanie merytoryczne do prowadzonych zajęć.• Współpraca szkół zawodowych z przedsiębiorstwami<ul style="list-style-type: none">– systemowa współpraca szkół zawodowych z pracodawcami, w tym w zakresie planowania oferty kształcenia,– organizowanie praktyk zawodowych dla uczniów,– wyposażenie szkół zawodowych w nowoczesne pracownie przedmiotowe,– organizowanie zajęć rozwijających umiejętności oczekiwane przez pracodawców.

⁵⁸ J. Żurawska, *Badania potrzeb pracodawców w kontekście oferty systemu edukacji na poziomie średnim i wyższym*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, Opole 2009, s. 81-82, 139-140.

⁵⁹ *Badania potrzeb pracodawców w kontekście oferty systemu edukacji...*, s. 55.

⁶⁰ *Ewaluacja działań podejmowanych na rzecz edukacji w ramach EFS i EFRR w województwie opolskim, Dyspersja. Badania społeczne i ewaluacyjne*, Opole 2012, s. 271.

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi

- **Doskonała kadra zawodowa**
 - organizowanie praktyk zawodowych dla nauczycieli przedmiotów zawodowych, praktycznej nauki zawodu oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu w przedsiębiorstwach stosujących nowoczesne rozwiązania technologiczne w kraju i za granicą,
 - organizowanie kursów zawodowych dla nauczycieli przedmiotów zawodowych i praktycznej nauki zawodu oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu,
 - podnoszenie kwalifikacji zawodowych przez nauczycieli przedmiotów zawodowych i praktycznej nauki zawodu oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu,
 - organizowanie wizyt studyjnych w zakładach pracy i ośrodkach kształcenia przedmiotów zawodowych w kraju i za granicą dla nauczycieli przedmiotów zawodowych i praktycznej nauki zawodu oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu,
 - propagowanie oraz szersze wdrożenie idei - przedsiębiorca nauczycielem zawodu,
 - wspieranie opiekunów praktyk i instruktorów praktycznej nauki zawodu w przedsiębiorstwie.
- **Zintegrowane kształcenie zawodowe**
 - pilotażowe wdrożenie w wybranych technikach, eksperymentu pedagogicznego przygotowanego przy wsparciu środowiska naukowego i gospodarczego (wprowadzenie „odwróconej” piramidy kształcenia - w początkowym etapie koncentracja na kształceniu zawodowym, z silnym udziałem pracodawców; decydujące kształcenie ogólne powinno koncentrować się na ostatnim etapie kształcenia przygotowującym np. do egzaminu maturalnego),
 - stała, systemowa współpraca techników z uczelniami, jako opiekunami naukowymi, patronami wspierającymi zapewnienie najwyższej jakości kształcenia,
 - wspieranie techników przez przedsiębiorców, zapewniających nowoczesne kształcenie praktyczne i wsparcie specjalistów z danej branży,
 - wprowadzenie nowych kierunków kształcenia odpowiadających na potrzeby gospodarki.
- **Opolska gala młodych zawodowców**
 - organizowanie gal laureatów promujących idee kształcenia zawodowego i ustawicznego oraz najbardziej aktywnych i pomysłowych uczniów,
 - organizowanie konkursów i innych form promujących kształcenie zawodowe,
 - wspieranie konkretnych inicjatyw, rozwiązań oraz projektów uczniów szkół zawodowych i ich szerokie rozpropagowanie wśród społeczności lokalnej.
- **Kształcenie dualne w szkolnictwie wyższym**
 - wdrożenie kształcenia dualnego na uczelniach, we współpracy z wiodącymi pracodawcami z regionu, przy wykorzystaniu doświadczeń uczelni partnerskich.

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 2.3. Opolska szkoła przedsiębiorczości

Przedsiębiorczość mieszkańców jest jednym z czynników rozwoju gospodarczego regionów. Tymczasem przedsiębiorcze postawy mieszkańców stanowią słabą stronę województwa opolskiego. Udział pracujących na własny rachunek wśród utrzymujących się głównie z pracy jest w regionie relatywnie niski, a gotowość do podejmowania ryzyka gospodarczego, zwanego strategią „lisa”, niższa niż przeciętnie w Polsce⁶¹.

Wsparcie w ramach działania wiązać się będzie z tworzeniem podstaw do budowy społeczeństwa kreatywnego, otwartego na nowe pomysły, zdolnego do przełamywania barier, umiającego dostrzec i wykorzystać nadarzające się szanse. W kształtowaniu umiejętności

⁶¹ Por. Warunki i jakość życia w województwie opolskim w kontekście sytuacji społeczno-gospodarczej regionu na tle innych województw i danych ogólnopolskich, prof. J. Czapiński, Warszawa 2013, s. 70.

przedsiębiorczych wśród uczniów dużą rolę odegra kadra nauczycielska, dlatego też część zadań będzie skierowana do tej grupy odbiorców.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 12. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.3. *Opolska szkoła przedsiębiorczości*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none">• Systemowy cykl zajęć wspierających edukację przedsiębiorczości<ul style="list-style-type: none">– organizowanie zajęć edukacyjnych w zakresie przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych, uczelniach, w tym w oparciu o inkubatory przedsiębiorczości,– rozwijanie przedsiębiorczości wśród uczniów i studentów przy wykorzystaniu platform elektronicznych (symulowanie zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej – wirtualna firma),– kształtowanie wśród uczniów i studentów zachowań oraz umiejętności niezbędnych do odnoszenia sukcesów, podejmowania działań innowacyjnych oraz twórczego rozwiązywania problemów. • Wspieranie kadry realizującej edukację przedsiębiorczości<ul style="list-style-type: none">– organizowanie szkoleń dla nauczycieli przedsiębiorczości, wiedzy o społeczeństwie, prowadzonych przez teoretyków i praktyków działalności gospodarczej,– wdrożenie systemowej współpracy szkół z innymi podmiotami, organizacjami pracodawców w realizacji w szkołach praktycznej edukacji przedsiębiorczości. • System wsparcia stypendialno-grantowego<ul style="list-style-type: none">– stworzenie podstaw funkcjonowania programu wsparcia stypendialno-grantowego i mentoringu,– wsparcie doradcze i finansowe dla młodych przedsiębiorców. • Promowanie szkół odnoszących sukcesy w edukacji przedsiębiorczości<ul style="list-style-type: none">– promowanie szkół odnoszących sukcesy w edukacji przedsiębiorczości,– promowanie aktywności uczniów i studentów w obszarze przedsiębiorczości,– promowanie we współpracy z organizacjami pracodawców, szkół, nauczycieli i uczniów odnoszących sukcesy w edukacji i nauce przedsiębiorczości,– wspieranie najlepszych pomysłów poprzez system regrantingu środków.

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 2.4. Przyjazna szkoła

Obecna sytuacja demograficzna województwa opolskiego jest m.in. wynikiem niekorzystnych trendów w zakresie migracji. Zjawisko migracji zarobkowej do innych krajów europejskich, szczególnie Niemiec i Holandii, często przyczynia się do rozdzielenia rodzin. Stale za granicą przebywa jeden lub dwóch rodziców dzieci w wieku szkolnym, natomiast sami uczniowie pozostają w regionie. Sytuacja ta staje się niejednokrotnie przyczyną problemów szkolnych dzieci, które pozostały w kraju. Problemy te objawiają się znacznym obniżeniem wyników w nauce (24% uczniów, których rodzic lub rodzice stale przebywają za granicą) i natężeniem absencji szkolnych (33%)⁶². Migracje zarobkowe rodziców uczniów wpływają na obniżenie ich szans edukacyjnych, co w perspektywie czasu zmniejsza również ich szanse na rynku pracy i zwiększa gotowość do podjęcia migracji zarobkowej, jako wzoru działalności zawodowej przyswojonego w ramach własnej rodziny.

Należy zminimalizować negatywne skutki migracji zarobkowych dla uczniów pochodzących z rodzin migrantów. W ramach działania przewiduje się wypracowanie programu pomocy placówkom

⁶² *Zjawisko eurosieroctwa w województwie opolskim*, Raport z badań przeprowadzonych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Opolu (2008 r., trwające obecnie badania potwierdzają utrzymanie opisanych trendów).

szkolnym w zakresie diagnozowania zjawisk pozostawiania uczniów bez opieki rodzicielskiej w wyniku migracji zarobkowych, wsparcie nauczycieli w pracy z uczniami (przede wszystkim wsparcie współpracy z instytucjami, sposoby reagowania) oraz opracowanie systemu wsparcia edukacyjnego i psychoterapeutycznego.

Przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych obejmuje także stworzenie warunków sprzyjających powrotom migrantów i napływowi imigrantów do województwa opolskiego. W ramach działania przewidziano również program zajęć dla dzieci reemigrantów i imigrantów – uczniów, którzy rozpoczęli edukację w innym systemie oświaty, mający na celu diagnozę braków wynikających z różnic programowych oraz ich niwelowanie.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 13. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.4. *Przyjazna szkoła*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none"> • Wspieranie nauczycieli w zakresie pracy z uczniami z rodzin reemigrantów i imigrantów <ul style="list-style-type: none"> – przygotowanie oraz testowanie narzędzi i programów rozwojowych odpowiadających na problemy związane z adaptacją uczniów z innych systemów edukacyjnych, – wspieranie poprawy kwalifikacji oraz wiedzy nauczycieli i pracowników placówek oświatowych pracujących z uczniami, których rodzice czasowo lub na stałe przebywają poza województwem opolskim. • System wsparcia edukacyjnego dla uczniów z rodzin reemigrantów i imigrantów <ul style="list-style-type: none"> – diagnozowanie oraz wspieranie uczniów mających problemy w nauce wynikające z różnic programowych (w tym m.in. zajęcia z pedagogiem, psychologiem, zajęcia wyrównawcze, językowe), – działania wyrównujące szanse edukacyjne uczniów z rodzin migrantów.

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 2.5. *Ustawiczny rozwój*

Rozwój gospodarczy i towarzyszące mu zmiany wymagają od podmiotów działających na rynku elastyczności w zakresie profilu własnej działalności, ciągłego poszerzania lub zmiany wachlarza oferowanych usług. Pracodawcy oczekują od pracowników stałej aktualizacji własnych kwalifikacji i dostosowania ich do swoich potrzeb. W takich warunkach niemożliwe jest zakończenie procesu edukacyjnego na latach szkolnych, ale jego trwałe kontynuowanie, zwłaszcza w ramach kształcenia ustawicznego. Udział mieszkańców województwa opolskiego w tej formie kształcenia jest jednak niski. Konieczne jest podniesienie świadomości mieszkańców regionu o korzyściach płynących ze stałego podnoszenia kwalifikacji, a także upowszechnienie wiedzy dotyczącej możliwości kształcenia ustawicznego i oferty w tym zakresie skierowanej do dorosłych mieszkańców województwa.

Podmioty gospodarcze w województwie opolskim to głównie przedsiębiorstwa z sektora MŚP. Stworzenie ogólnych programów szkoleniowych byłoby zadaniem nieadekwatnym, niewyczerpującym potrzeb pracodawców związanych z różnorodnością świadczonych przez nich usług. W ramach działania położony zostanie nacisk na indywidualizację doboru szkoleń – dopasowanych do potrzeb konkretnych przedsiębiorców lub branż oraz predyspozycji osób biorących w nich udział.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 14. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.5. *Ustawiczny rozwój*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none">• Kluczowe kwalifikacje<ul style="list-style-type: none">– podwyższanie kwalifikacji zawodowych dorosłych mieszkańców województwa opolskiego w zakresie branż kluczowych,– zwiększanie udziału osób dorosłych w ramach praktycznego uczenia organizowanego również we współpracy z przedsiębiorcami,– wspieranie rozwoju kompetencji kluczowych mieszkańców, upowszechnianie kształcenia ustawicznego wśród mieszkańców w regionie oraz promowanie postaw w zakresie ustawicznego kształcenia,– zwiększanie dostępu do innowacyjnych ofert kształcenia ustawicznego w formach kształcenia ogólnego i zawodowego,– zapewnianie elastycznych rozwiązań dostosowanych do różnorodnych potrzeb szkoleniowych osób dorosłych, np. kształcenie na odległość.

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 2.6. *Edu-nawigator*

Preferencje zawodowe młodzieży nie odpowiadają na potrzeby rynku pracy, gdzie w wyniku rozwoju gospodarczego nastąpiła zmiana w strukturze dostępnych miejsc pracy. Młodzież wybiera zawody związane z tym, co chciałaby robić, a nie z tym, co ewentualnie mogłaby robić⁶³. Dodatkowo, wyniki badań wskazują na fakt, że problem tkwi nie w tym, że nie ma podaży pracy, ale że osoby gotowe podjąć pracę posiadają inne kwalifikacje niż oczekiwane. Nawet, jeśli osoby te posiadają kwalifikacje pożądane przez pracodawców, to często ich poziom jest niewystarczający. Jednocześnie zmieniająca się gospodarka wymagać będzie stałego dostosowywania posiadanych kwalifikacji do nowej rzeczywistości.

W regionie brakuje systemu identyfikacji i prognozowania zapotrzebowania na kwalifikowane kadry w perspektywie wieloletniej, tworzonego w ścisłej współpracy z pracodawcami. Obecny system monitorowania rynku pracy wskazuje szkołom i ich organom prowadzącym przede wszystkim bieżącą sytuację. Na podstawie takiej informacji trudno planować ofertę szkolną, wymagającą perspektywy, co najmniej kilkuletniej. Planowanie oferty edukacyjnej, lepiej odpowiadającej potrzebom gospodarki, wymaga między innymi stworzenia we współpracy z pracodawcami, systemu prognoz, wskazującego szkołom, ich organom prowadzącym oraz mieszkańcom potrzeby gospodarki na kwalifikowane kadry.

Wsparcie w ramach działania dotyczyć będzie przede wszystkim stworzenia spójnego systemu identyfikacji oraz prognozowania zapotrzebowania na kwalifikowane kadry w województwie opolskim wzbogaconego o elementy doradztwa edukacyjnego i zawodowego.

⁶³ R. Jończy, *Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego w latach 2008-2010...*, dz. cyt., s. 105.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 15. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.6. *Edu-nawigator*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi	
<ul style="list-style-type: none">• System identyfikacji i prognozowania potrzeb kwalifikacyjno-zawodowych na rynku pracy<ul style="list-style-type: none">– stworzenie i aktualizacja interaktywnej bazy zawierającej kompleksową informację dotyczącą bieżącej sytuacji na rynku pracy oraz zapotrzebowania gospodarki na kwalifikowane kadry w perspektywie kilkuletniej,– informowanie o możliwościach oraz wymaganiach koniecznych przy zdobywaniu nowych bądź uzupełnianiu posiadanych kwalifikacji,– przekazywanie informacji o miejscach praktyk, staży i szkoleń pozwalających zdobyć lub podwyższyć doświadczenie w poszczególnych branżach,– doradztwo zawodowe oraz diagnoza prowadzona on-line przez wykwalifikowanych doradców zawodowych i edukacyjnych.	

Źródło: Opracowanie własne.

3.3 Pakiet III. Opieka żłobkowo-przedszkolna

	CELE SZCZEGÓŁOWE	DZIAŁANIA
PAKIET III. Opieka żłobkowo- przedszkolna	CEL 1. Rozwój kompleksowej opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem	3.1. Już jestem – bezpieczna ciąża i poród
	CEL 2. Zwiększenie dostępu do usług żłobkowo-przedszkolnych	3.2. Godzenie życia rodzinnego i zawodowego
	CEL 3. Wspieranie rozwoju infrastruktury przyjaznej rodzicom	3.3. Strefa małych stóp

Narodziny dziecka to dla wielu rodziców jeden z najważniejszych momentów w życiu. Jednak bycie rodzicem wiąże się z pokonywaniem wielu barier i przezwyciężaniem wielu trudności. Pierwsze z nich pojawiają się już w okresie przedporodowym i dotyczą zwykle stanu zdrowia, w tym właściwego przygotowania do bezpiecznej ciąży i porodu. Kolejne wiążą się z ograniczonymi możliwościami godzenia życia rodzinnego i zawodowego, wynikającymi w dużej części z niewystarczającej do potrzeb dostępności do usług opiekuńczo-wychowawczych, zarówno żłobków, jak i przedszkoli. Istotną kwestią jest również, jakość przestrzeni i infrastruktury publicznej, zwłaszcza w kontekście potrzeb rodziców najmłodszych dzieci.

Podejmowane w ramach pakietu działania mają na celu kompleksowy rozwój opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem, zwiększenie dostępu do usług żłobkowo-przedszkolnych oraz rozwój infrastruktury przyjaznej rodzicom. Realizacja działań będzie miała przełożenie na wzrost aktywności ekonomicznej rodzin, w tym aktywność zawodową rodziców.

Potencjalne źródła finansowania

Działania przewidziane do realizacji w ramach Pakietu III zostaną sfinansowane ze środków budżetu państwa, samorządów, podmiotów prywatnych i ze środków unijnych dostępnych zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym w perspektywie finansowej 2014-2020. Działania wpisujące się w obszar Pakietu III były również podejmowane w ramach projektów unijnych w latach 2007-2013. Pakiet III może być realizowany, zarówno w formie kompleksowych projektów, jak i pojedynczych typów projektów (narzędzi).

Partnerzy kluczowi

- instytucje publiczne,
- jednostki ochrony zdrowia,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- Ministerstwo Zdrowia,
- Narodowy Fundusz Zdrowia,
- organizacje pozarządowe,
- przedsiębiorcy,
- szkoły wyższe,
- szkoły zawodowe.

Oczekiwane produkty/rezultaty

Tabela 16. Oczekiwane produkty/rezultaty Pakietu III. Opieka żłobkowo-przedszkolna

L.P.	WSKAŹNIK	JEDNOSTKA POMIARU WSKAŹNIKA	ROK BAZOWY	WIELKOŚĆ W ROKU BAZOWYM	WIELKOŚĆ/ OCZEKIWANA ZMIANA WSKAŹNIKA W OKRESIE DO 2020
1.	<i>Liczba kobiet w okresie ciąży, porodu i połogu objętych wsparciem</i>	Os.	2013	-	26 tys.
2.	<i>Liczba dzieci do 2 roku życia objętych wsparciem, w tym liczba noworodków objętych badaniami przesiewowymi</i>	Os.	2013	-	26 tys.
3.	<i>Liczba osób, które pozyskały nowy zawód lub uzupełniły posiadane kwalifikacje w zakresie opieki nad małymi dziećmi</i>	Os.	2013	-	500
4.	<i>Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej</i>	Os.	2013	-	11,3 tys.
5.	<i>Liczba osób, które powróciły na rynek pracy po przerwie związanej z urodzeniem/ wychowaniem dziecka</i>	Os.	2013	-	330

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 3.1. Już jestem - bezpieczna ciąża i poród

Nadrzędnym zagadnieniem w sprawowaniu opieki zdrowotnej nad kobietą ciężarną⁶⁴ jest zapewnienie prawidłowego przebiegu ciąży oraz jak najwcześniejsza identyfikacja czynników ryzyka umożliwiająca objęcie profilaktyczną opieką zdrowotną w pierwszym trymestrze ciąży. Umieralność okołoporodowa noworodków jest jednym z najbardziej czułych wskaźników oceny opieki nad matką i dzieckiem, a także czynnikiem oceny kondycji ochrony zdrowia i społeczeństwa⁶⁵. Wsparcie w ramach działania wiązać się będzie z zapewnieniem opieki okołoporodowej stanowiącej bardzo

⁶⁴ Poprawa opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem jest jednym z celów operacyjnych Narodowego Programu Zdrowia na lata 2007-2015 oraz jednym z celów strategicznych ujętych w Strategii Ochrony Zdrowia dla Województwa Opolskiego na lata 2014-2020.

⁶⁵ Najczęstszą przyczyną zgonów niemowląt w dalszym ciągu są porody przedwczesne (co trzynaste urodzone dziecko w województwie opolskim przychodzi na świat przed 37 tygodniem ciąży) oraz stany chorobowe powstające w okresie okołoporodowym, czyli w trakcie ciąży oraz w okresie pierwszych 6 dni życia.

ważny element działań na rzecz zdrowia całej populacji. Wszelkie niedociągnięcia w tym zakresie ujawniają się poprzez liczbę martwych urodzeń i zgonów płodu, które stanowią miernik stanu zdrowia społeczeństwa oraz poziomu świadczeń zdrowotnych. Dlatego w ramach działania podejmowane będą zadania związane z zabezpieczeniem opieki medycznej dla kobiet w ciąży, a także rodzących, w tym komfortu porodu.

Niemożliwe jest prawidłowe postępowanie prewencyjne w medycynie dorosłych bez profilaktyki we wcześniejszych okresach rozwoju człowieka. Większość chorób i wad wrodzonych ujawnia się w wieku niemowlęcym i wczesnym dzieciństwie, dlatego w ramach działania prowadzona będzie opieka profilaktyczna w tym właśnie okresie. Pierwsze minuty i godziny po narodzeniu stanowią okres decydujący o jakości zdrowia, późniejszego rozwoju i życia człowieka.

W ramach działania podejmowane będą także zadania z zakresu profilaktyki zakażeń wśród dzieci. Profilaktyczna działalność ochrony zdrowia w zakresie opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem to działania ukierunkowane na zapobieganie określonym chorobom, poprzez np. szczepienia ochronne przeciw chorobom zakaźnym, wszelkie badania profilaktyczne mające na celu ujawnienie czynników ryzyka lub wczesnych objawów szczególnie groźnych i zarazem podstępnych chorób. Profilaktyczna działalność w tym zakresie kształtuje optymalne warunki środowiskowe, rozwija kulturę zdrowotną społeczeństwa dzięki m.in. promocji zdrowia i edukacji zdrowotnej.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 17. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 3.1. *Już jestem – bezpieczna ciąża i poród*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none"> • Kompleksowa opieka okołoporodowa <ul style="list-style-type: none"> – opieka nad matką i dzieckiem - zapobieganie powstawaniu wad wrodzonych powodujących w przyszłości niepełnosprawność – szkoły rodzenia, opieka okołoporodowa, wykorzystanie kompetencji położonej podstawowej opieki zdrowotnej, – upowszechnienie działań szkół rodzenia wraz z poszerzeniem usług o usługi socjalne, dotyczące powrotu na rynek pracy, prawne, psychologiczne, społeczne – mobilna opieka nad mamą i dzieckiem, – upowszechnianie wiedzy nt. standardów postępowania medycznego przy udzielaniu świadczeń zdrowotnych z zakresu opieki okołoporodowej sprawowanej nad kobietą w okresie ciąży, porodu, połogu oraz opieki nad noworodkiem, – szkolenie personelu medycznego - opieka specjalistyczna w położnictwie, zadania z zakresu profilaktyki powikłań porodowych, szkolenia dla personelu medycznego z zakresu wykonywania czynności interwencyjnych w opiece nad rodzącą i noworodkiem, – utworzenie systemu zgłaszania przez kobiety ciężarne i matki sytuacji zagrożenia porzuceniem noworodka lub dziecka (system oparty na współdziałaniu instytucji pomocy społecznej, położnych, ośrodków adopcyjnych i innych podmiotów np. organizacji pozarządowych). • Bezpieczny i komfortowy poród oraz opieka poporodowa <ul style="list-style-type: none"> – dostosowanie infrastruktury gwarantującej kompleksową opiekę nad matką i dzieckiem w trakcie porodu i karmienia piersią poprzez stworzenie lub doposażenie pokoiów do porodów rodzinnych oraz zakup laktatorów na oddziały ginekologiczno – położnicze, wyposażenie w sprzęt i aparaturę podnoszącą bezpieczeństwo w czasie ciąży oraz w trakcie porodu (np. kardiotorokografy, łóżka porodowe, przenośne aparaty USG, monitorowanie telemetryczne, itp.), – propagowanie porodów rodzinnych i domowych dla świadomego wyboru sposobu porodu, – zwiększenie dostępności i powszechności stosowania analgezji porodu celem redukcji ilości porodów kończących się cesarskim cięciem, • Jestem wcześniej <ul style="list-style-type: none"> – opieka nad ciążą zagrożoną porodem przedwczesnym, – opieka nad matką i dzieckiem urodzonym przed 37 tygodniem ciąży,

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi

- wspieranie rodzin dzieci urodzonych przed 37 tygodniem ciąży.
- **Wczesne wykrywanie wad rozwojowych u niemowląt i dzieci**
 - wspieranie przedsięwzięć profilaktycznych dotyczących wczesnego wykrywania wad rozwojowych i przeprowadzania badań u noworodków i niemowląt do 6 miesiąca po urodzeniu,
 - wspieranie technik diagnostycznych, w tym innowacyjnych, badań wczesnego wykrywania wad rozwojowych u noworodków i niemowląt,
 - rozwój i dostosowanie infrastruktury gwarantującej kompleksową analizę badań wczesnego wykrywania wad rozwojowych u noworodków i niemowląt poprzez stworzenie ośrodka badań przesiewowych na terenie województwa opolskiego,
 - szkolenia dla personelu medycznego, np. z zakresu wczesnego wykrywania wad rozwojowych u noworodków i niemowląt oraz metod prowadzenia badań dotyczących wczesnego wykrywania wad rozwojowych oraz diagnostyki noworodków i niemowląt w tym zakresie.
- **Profilaktyka zakażeń wśród dzieci**
 - opieka nad matką i dzieckiem do 2 roku życia, w celu zapobiegania następstwom poważnych chorób skutkujących powstaniem niepełnosprawności, minimalizacja zakażeń i zachorowań wśród populacji – szczepienia ochronne,
 - upowszechnianie wiedzy na temat ważności szczepień ochronnych.

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 3.2. Godzenie życia rodzinnego i zawodowego

Badania wskazują, że co czwarta spośród mieszkanek województwa opolskiego, która w ciągu ostatnich 6 lat urodziła dziecko, przyznaje, że obecnie nie jest gotowa przyjąć maksymalnego obciążenia obowiązkami zawodowymi na jakie zgodziłaby się przed ciążą. Macierzyństwo szczególnie trudno pogodzić z pracą w trybie zmianowym lub wymagającym nadgodzin. Brak gotowości do wykonywania pracy w niestandardowych godzinach eliminuje matki z części stanowisk⁶⁶.

Nie wszyscy rodzice mają możliwość otrzymania wsparcia w zakresie usług opieki żłobkowej. Jak wskazują wyniki analiz opieka żłobkowa stanowi istotny element zabezpieczenia opieki nad małym dzieckiem z jednej strony, z drugiej zaś – ważne ogniwo w łańcuchu warunków ułatwiających powrót rodzicom, przede wszystkim matkom, na rynek pracy. Tymczasem ponad dwie piąte (44%) matek z województwa opolskiego stwierdza, że najbliższy żłobek, do którego mogłyby posyłać dziecko, jest zbyt daleko, a dwie piąte (40%), że kosztuje zbyt dużo. Jedna czwarta (25%) matek nie posyła dziecka do żłobka ze względu na brak miejsc. Istotne jest również niewystarczające dostosowanie godzin otwarcia placówek do zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej, w tym do zróżnicowanych potrzeb rodziców. Podobne problemy dotyczą rodziców korzystających z opieki przedszkolnej. Powyższe powody znacznie ograniczają aktywność zawodową opiekunów. W końcu marca 2014 r., w urzędach pracy województwa opolskiego zarejestrowanych było prawie 5,8 tys. kobiet, które nie podjęły zatrudnienia po urodzeniu dziecka.

Wsparcie w ramach działania wiązać się będzie z realizacją zadań w zakresie zwiększenia dostępu do usług opiekuńczo-wychowawczych. Zadania te powinny iść w parze z procesami podnoszenia jakości edukacji, zwłaszcza w zakresie wychowania przedszkolnego.

⁶⁶ Sytuacja polskich kobiet na rynku pracy, w tym wracających..., op. cit., s. 118.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 18. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 3.2. *Godzenie życia rodzinnego i zawodowego*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none">• Opiekun dzienny<ul style="list-style-type: none">– badania kandydatów do pracy w zakresie opiekuna dziennego dzieci do lat 3 w zakresie wykonywania zawodu,– szkolenie osób bez zatrudnienia do nauki zawodu opiekuna dziennego dzieci do lat 3,– uruchomienie instytucji opiekuna dziennego, w tym zatrudnienie opiekunów dziennych.• Od średniaka do starszaka<ul style="list-style-type: none">– wypracowanie i wdrożenie nowoczesnych programów wychowania przedszkolnego,– organizowanie w przedszkolach eksperymentalnych zajęć prowadzonych przez specjalistów z różnych dziedzin,– wspieranie przedszkoli w realizacji dodatkowych zajęć dla dzieci,– dofinansowanie miejsc wychowania przedszkolnego.• Opieka nad dzieckiem do lat 5 przy zakładach pracy<ul style="list-style-type: none">– tworzenie warunków do powstawania przy zakładach pracy instytucji opieki nad dzieckiem do lat 5,– wprowadzenie elastycznego czasu pracy instytucji opieki nad dzieckiem do lat 5 i dostosowanie go do potrzeb rodziców i opiekunów.

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 3.3. *Strefa małych stóp*

Godzenie czasu pomiędzy życie rodzinne i zawodowe jest często bardzo trudnym i złożonym zadaniem. Dlatego też tak ważną rolę odgrywa możliwość wspólnego spędzania czasu w przestrzeni zorientowanej na potrzeby rodziców. Oczekiwania rodzin dotyczące infrastruktury przyjaznej rodzinie są znaczne. Bariery architektoniczne - brak podjazdów, wind, za wysokie schody i krawężniki, nierówne chodniki, niewystarczająca liczba miejsc dla rodziców z dziećmi - to przykładowe wskazania na niedostatki i bariery przestrzeni publicznej. Osoby opiekujące się małymi dziećmi wskazują również na brak miejsc do karmienia piersią i niską akceptację społeczną dla tego sposobu karmienia niemowląt w przestrzeni publicznej. Miejsce idealne dla rodzin z dziećmi to np. kameralne zielone dziedzińce, place zabaw oraz otwarte tereny rekreacyjne z infrastrukturą sportową, umożliwiającą również aktywny wypoczynek rodziców z maluchami.

Istotną rolę odgrywa również wspólny wypoczynek rodziców z małym dzieckiem, dlatego też istotne będzie ułatwianie opiekunom planującym wspólne spędzenie czasu z dziećmi wyboru obiektów odpowiadających ich oczekiwaniom. Coraz częściej zwracają oni uwagę na dostępność do toalet z przewijakiem i akcesoriami dla niemowląt, krzesełek do karmienia, specjalnego menu dla dzieci, czy też kącika zabaw w restauracjach. Wciąż notuje się widoczne niedostatki w tym obszarze.

Wsparcie realizowane w ramach działania służyć będzie rozwojowi infrastruktury przyjaznej rodzicom.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 19. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 3.3. *Strefa małych stóp*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none">• Przyjazna przestrzeń publiczna<ul style="list-style-type: none">– dostosowywanie przestrzeni publicznej do potrzeb rodziców oraz ich dzieci.• Instytucje przyjazne rodzicom z dzieckiem<ul style="list-style-type: none">– dostosowywanie instytucji w zakresie infrastruktury przyjaznej rodzicom, np. przewijaki, miejsca do karmienia dla matek, kącki zabaw,– promowanie aktywności instytucji w dziedzinie usług i produktów na rzecz dzieci,– wspieranie działań prorodzinnych instytucji (np. nadawanie certyfikatów podmiotom przyjaznym dziecku).

Źródło: Opracowanie własne.

3.4 Pakiet IV. Złota jesień

	CELE SZCZEGÓŁOWE	DZIAŁANIA
PAKIET IV. Złota jesień	CEL 1. Zwiększenie dostępu do usług na rzecz osób starszych	4.1. Opolski klaster usług senioralnych
	CEL 2. Wzrost aktywności osób starszych	4.2. Aktywny senior

Pomimo postępującej depopulacji województwa opolskiego, udział, jak i liczba mieszkańców w wieku starszym stale będą rosnać. Społeczeństwo starzeje się. Zmiana ta stwarza warunki do rozwoju i specjalizacji w zakresie usług opiekuńczo-leczniczych. Daje to podstawę do rozwoju regionalnej specjalizacji *life and environmental science*, mogącej wzmocnić i wykreować wizerunek województwa opolskiego, jako miejsca przyjaznego seniorom, w którym integracja międzypokoleniowa poprzez systemy opiekuńcze będzie miała, poza dobrem społecznym, pozytywny wymiar ekonomiczny.

Podejmowane w ramach pakietu działania mają na celu zwiększenie dostępu do usług na rzecz osób starszych oraz wzrost aktywności osób starszych. Poprawa jakości usług dla tej grupy mieszkańców możliwa będzie dzięki zwiększeniu efektywności, innowacyjności oraz komplementarności podejmowanych w ramach pakietu zadań.

Potencjalne źródła finansowania

Działania przewidziane do realizacji w ramach Pakietu IV zostaną sfinansowane ze środków budżetu państwa, samorządów, podmiotów prywatnych i ze środków unijnych dostępnych zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym w perspektywie finansowej 2014-2020. Działania wpisujące się w obszar Pakietu IV były również podejmowane w ramach projektów unijnych w latach 2007-2013. Pakiet IV może być realizowany, zarówno w formie kompleksowych projektów, jak i pojedynczych typów projektów (narzędzi).

Partnerzy kluczowi

- centra wolontariatu,
- instytucje opieki nad osobami starszymi,
- jednostki B+R,

- jednostki organizacyjne pomocy społecznej (ośrodki pomocy społecznej i powiatowe centra pomocy społecznej, domy pomocy społecznej),
- jednostki samorządu terytorialnego,
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej,
- Narodowy Fundusz Zdrowia,
- organizacje pozarządowe,
- placówki kształcenia dorosłych,
- podmioty gospodarcze (szczególnie: publiczne i niepubliczne jednostki ochrony zdrowia, placówki rehabilitacyjne i medyczne, przedsiębiorstwa remontowo-budowlane, usługowo-techniczne, handlowe, informatyczno-edukacyjne),
- podmioty ekonomii społecznej,
- przedsiębiorcy,
- spółdzielnie socjalne,
- szkoły wyższe.

Oczekiwane produkty/rezultaty

Tabela 20. Oczekiwane produkty/rezultaty Pakietu IV. Złota jesień

L.P.	WSKAŹNIK	JEDNOSTKA POMIARU WSKAŹNIKA	ROK BAZOWY	WIELKOŚĆ W ROKU BAZOWYM	WIELKOŚĆ/ OCZEKIWANA ZMIANA WSKAŹNIKA W OKRESIE DO 2020
1.	Liczba podmiotów, które przystąpiły do Klastra	Szt.	2013	-	14
2.	Liczba miejsc w dziennych domach pomocy	Szt.	2013	-	560
3.	Liczba miejsc w ośrodkach wsparcia dla osób starszych	Szt.	2013	-	200
4.	Liczba miejsc w placówkach lub domach pomocy społecznej z miejscami okresowego pobytu	Szt.	2013	-	180
5.	Liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które skorzystały z usług społecznych	Os.	2013	-	13,7 tys.
6.	Liczba zatrudnionych animatorów osób starszych	Os.	2013	-	40

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 4.1. Opolski klaster usług senioralnych

Starzenie się ludności ma bardzo rozległe konsekwencje dla rodzin, gospodarstw domowych, rynku pracy oraz finansów publicznych. Podjęcie opieki, szczególnie nad niesamodzielnymi członkami rodziny, ogranicza utrzymanie dotychczasowego zatrudnienia opiekunom. Zaprzestanie pracy zarobkowej przez opiekuna obniża dochody gospodarstwa domowego, w sytuacji, gdy wydatki istotnie rosną. Rosnąć też muszą wydatki publiczne na organizację opieki, dodatkowe usługi ochrony zdrowia, pomocy w utrzymaniu gospodarstwa domowego. Powstaje rynek pracy, usług i towarów związany z opieką nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi i niesamodzielnymi. Rozwój nowoczesnych i wysoko specjalistycznych usług i placówek dla osób starszych jest niezbędne dla

zmniejszenia skali zagrożenia wykluczeniem oraz tworzenia warunków sprzyjających społecznej integracji ludzi starszych, niesamodzielnych i niepełnosprawnych. Postępujące procesy starzenia się, zmieniająca się sytuacja demograficzna – to ważne czynniki sprzyjające wykluczeniu. Zagrożenie wykluczeniem tkwi także w zakresie, formach polityki społecznej i ludnościowej niedostosowanych do sytuacji demograficznej.

W ramach działania przewiduje się inicjowanie kontaktów w ramach klastra usług senioralnych, wsparcie placówek opiekuńczych, opiekę mobilną, podnoszenie kwalifikacji osób świadczących usługi dla seniorów.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 21. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 4.1. *Opolski klaster usług senioralnych*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none"> • Klaster usług senioralnych <ul style="list-style-type: none"> – stworzenie zintegrowanej platformy zarządzania systemem usług opiekuńczych, zdrowotnych i społecznych, – wyzwalanie efektu synergii i współpracy rozproszonych usługodawców w ramach klastra, – inicjowanie wzajemnych powiązań w produkcji oraz dostarczaniu dóbr i usług dla osób starszych, firm i instytucji zlokalizowanych na terenie województwa opolskiego, – stworzenie sieci kontaktów między uczestnikami klastra, – powołanie stowarzyszenia/fundacji, której zadaniem będzie inspirowanie, koordynowanie i zarządzanie informacją o działaniach klastra, promocja i poszukiwanie członków i uczestników klastra oraz poszukiwanie innych źródeł finansowania usług, – stworzenie zachęt i warunków do powstania klastra oraz współdziałania wchodzących w jego skład podmiotów i instytucji, – promocja i upowszechnianie korzyści wynikających z działania klastra. • Nowoczesne placówki opiekuńcze <ul style="list-style-type: none"> – wspieranie tworzenia centrum usług geriatrycznych z całodobową opieką geriatryczną; specjalistyczną, ambulatoryjną opieką geriatryczną, zaopatrzeniem w sprzęt rehabilitacyjny, – wspieranie inwestycji na przebudowę, rozbudowę i modernizację obiektów służących osobom starszym, np.: dziennych domów pomocy, placówek zamkniętych, środowiskowych domów samopomocy innych dziennych ośrodków wsparcia, – dofinansowanie kosztu realizacji usług opiekuńczych i społecznych w dziennych domach pomocy, placówkach zamkniętych, środowiskowych domach samopomocy, innych dziennych ośrodkach wsparcia, – wspieranie działań z zakresu opieki poszpitalnej, w tym w szczególności nad osobami samotnymi i znajdującymi się w trudnej sytuacji życiowej. • Krótkoterminowe placówki opiekuńcze <ul style="list-style-type: none"> – inicjowanie oraz organizowanie inwestycji w zakresie przebudowy, rozbudowy i modernizacji obiektów służących osobom starszym w zakresie krótkoterminowego pobytu, placówek lub domów pomocy społecznej w województwie opolskim z miejscami okresowego pobytu na określony czas, np. na miesiąc (mogących powstawać na zasadach komercyjnych, gdzie odpłatność za pobyt w tych placówkach może ponosić mieszkaniec), – dofinansowanie kosztu realizacji usług opiekuńczych i społecznych w obiektach służących osobom starszym w zakresie krótkoterminowego pobytu. • Opieka mobilna <ul style="list-style-type: none"> – wspieranie inwestycji w rozwoju mobilnych usług zdrowotnych, opiekuńczych, społecznych, w tym w formie teleopieki.

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi

- **Doskonalenie kompetencji osób świadczących usługi dla seniorów**
 - kształcenie i doskonalenie zawodowe kadr pomocy i integracji społecznej, ochrony zdrowia, wolontariuszy w zakresie usług dla osób starszych,
 - wykorzystywanie zasobów środowiska rodzinnego, instytucjonalnego i lokalnego w pracy z osobą starszą,
 - współpraca z różnymi podmiotami w celu rozwiązywania problemów zdrowotnych, materialnych, mieszkaniowych, rodzinnych i prawnych osoby starszej,
 - aktywizowanie osób starszych w zakresie utrzymania ich samodzielności życiowej i sprawności fizycznej,
 - organizowanie środowiska lokalnego poprzez tworzenie lokalnych sieci wsparcia i aktywizowanie animatorów lokalnych.
- **Opolski bon dla seniora**
 - stworzenie kompleksowych usług oraz form wsparcia dla osób starszych w formie tzw. Opolskiego bonu dla seniora. Planuje się, że bon będzie obejmował wyszczególniony katalog usług w ramach pakietu.

Źródło: Opracowanie własne.

Działanie 4.2. Aktywny senior

Najczęściej podejmowanymi działaniami na rzecz osób starszych są działania z obszaru rekreacji oraz rozwoju zainteresowań, np. oferty turystyczno–rekreacyjne, zajęcia rękodzielnicze i artystyczne, spotkania z ciekawymi osobami, zajęcia ruchowe oraz inne zajęcia umożliwiające rozwój zainteresowań. W niewielkim stopniu prowadzone są działania z zakresu wzmocnienia potencjału osób starszych w celu rozwoju osobowego, aktywności i samorealizacji najstarszego pokolenia, czyli edukacja gerontologiczna, usługi edukacyjne oraz kształcenie służące przeciwdziałaniu dyskryminacji ludzi starszych. W niewystarczającym zakresie prowadzone są również działania z wykorzystaniem potencjału oraz doświadczeń osób starszych, a także integracja społeczna i międzypokoleniowa (grupy doradcze w strukturach władz samorządowych, samopomoc wśród osób starszych, wspieranie więzi rodzinnych oraz sąsiedzkich, włączanie osób starszych w proces dydaktyczny w szkołach i proces wychowawczy w przedszkolach, integracja pokoleń w przedsięwzięciach sportowo – turystycznych). Stosunkowo rzadko promuje się pozytywny wizerunek oraz rozwój wolontariatu wśród i na rzecz osób starszych.

Wsparcie w ramach działania wiązać się będzie z realizacją zadań związanych ze wzrostem szeroko rozumianej aktywności osób starszych w społeczeństwie.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 22. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 4.2. Aktywny senior

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi

- **Animatorzy, wolontariusze ds. seniorów**
 - wspieranie podmiotów (jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów III sektora, w tym ekonomii społecznej) w zatrudnieniu animatorów osób starszych (asystentów osób starszych) i wolontariuszy,
 - wspieranie w zakresie usług świadczonych przez animatorów osób starszych i wolontariuszy,
 - utworzenie bazy danych o wolontariuszach pracujących na rzecz osób starszych,
 - tworzenie warunków do rozwoju wolontariatu osób starszych,
 - włączanie środowiska lokalnego na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób starszych, szczególnie na obszarach wiejskich,
 - zagospodarowanie czasu wolnego osób starszych stosownie do ich potrzeb przez animatorów osób starszych i wolontariuszy.

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi

- **Integracja wewnątrz i międzypokoleniowa**
 - wspieranie tworzenia Uniwersytetów III wieku i Klubów seniora, przy wykorzystaniu lokalnej infrastruktury, zwłaszcza na obszarach wiejskich oraz realizacji usług dla seniorów,
 - upowszechnianie działań w zakresie aktywności społecznej seniorów (np. rady seniorów, wymiana doświadczeń i umiejętności),
 - wspieranie działań na rzecz integracji międzypokoleniowej (projekty konkursowe na dotacje na inicjatywy międzypokoleniowe, kampanie edukacyjne promujące pozytywny wizerunek osób starszych, organizacja zajęć szkolnych z udziałem seniorów).

Źródło: Opracowanie własne.

3.5 Inicjatywy wspierające

	CELE SZCZEGÓŁOWE	INICJATYWY
Inicjatywy wspierające	CEL 1. Wsparcie rodzin w pełnieniu ról opiekuńczo-wychowawczych	1. Inwestujemy w rodzinę
	CEL 2. Wsparcie osób usamodzielniających się, opuszczających pieczę zastępczą	
	CEL 3. Wsparcie psychoedukacyjne i terapeutyczne rodzin	2. Opolska Karta Rodziny i Seniora
	CEL 4. Tworzenie przyjaznego klimatu dla rodziny	

W województwie opolskim, wg danych Głównego Urzędu Statystycznego żyje około 286 tys. rodzin, z czego 74% stanowią rodziny z dziećmi. Liczba rodzin niewydolnych wychowawczo, wymagających wsparcia stale rośnie. Dodatkowo rodziny napotykać na liczne sytuacje kryzysowe - choć pojawiają się one na różnych etapach życia, objawowo często wyglądają podobnie i wskutek nieumiejętnego radzenia sobie z bieżącymi problemami nierzadko prowadzą do rozpadu rodziny. Problemy te wiążą się m.in. z nieprawidłową komunikacją pomiędzy członkami rodziny, z trudnościami wychowawczymi, z kryzysem związanym ze zmianą etapu życia rodziny, z bieżącą sytuacją materialną, z uwarunkowaniami międzypokoleniowymi itp. Skutkiem rozpadu rodziny jest m.in. zmniejszona dzietność, zwiększony poziom ubóstwa, zmiana modelu rodziny, pojawianie się problemów rozwojowych u dzieci, problemów szkolnych u dzieci, przemocy, zwiększona ilość uzależnień, itp.

Realizowane inicjatywy będą wiązały się z szerokim wsparciem rodziny, a realizowane zadania tworzyć będą przyjazny klimat dla rodziny.

Potencjalne źródła finansowania

Przewidziane inicjatywy zostaną sfinansowane ze środków budżetu państwa, samorządów, podmiotów prywatnych i ze środków unijnych dostępnych, zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym w perspektywie finansowej 2014-2020. Inicjatywy były również podejmowane w ramach projektów unijnych w latach 2007-2013. Inicjatywy mogą być realizowane zarówno w formie kompleksowych projektów, jak i pojedynczych typów projektów (narzędzi).

Partnerzy kluczowi

- jednostki samorządu terytorialnego,
- ośrodki adopcyjne oraz podmioty, którym zlecono realizację zadań z zakresu systemu pieczy zastępczej,
- organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej,
- placówki opiekuńczo-wychowawcze,
- placówki wsparcia dziennego,
- podmioty wykonujące zadania w zakresie wspierania rodziny,
- przedsiębiorcy.

Oczekiwane produkty/rezultaty

Tabela 23. Oczekiwane produkty/rezultaty inicjatyw wspierających

L.P.	WSKAŹNIK	JEDNOSTKA POMIARU WSKAŹNIKA	ROK BAZOWY	WIELKOŚĆ W ROKU BAZOWYM	WIELKOŚĆ/ OCZEKIWANA ZMIANA WSKAŹNIKA W OKRESIE DO 2020
1.	<i>Liczba młodzieży usamodzielniającej się korzystającej z usług wspierających i aktywizujących</i>	Os.	2013	-	500
2.	<i>Liczba jednostek samorządu terytorialnego, które przystąpiły do Opolskiej Karty Rodziny i Seniora</i>	Szt.	2013	-	71
3.	<i>Liczba podmiotów oferujących zniżki w ramach Opolskiej Karty Rodziny i Seniora</i>	Szt.	2013	-	500

Źródło: Opracowanie własne.

Inicjatywa 1. Inwestujemy w rodzinę

W województwie opolskim stale rośnie liczba rodzin niewydolnych wychowawczo, które objęte są pomocą z powodu trudności opiekuńczych i wychowawczych (w 2012 r. ponad 5 tys. rodzin). Niewystarczająca jest liczba asystentów rodziny, których zadaniem jest wsparcie rodzin z problemami opiekuńczymi i wychowawczymi oraz zapobieganie sytuacjom umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej (w 2013 r. w 40 gminach woj. opolskiego zatrudnionych było 50 asystentów rodziny, nadal brak takich pracowników w 31 gminach). Badania potwierdzają brak wystarczającej oferty usług dla dzieci i młodzieży przebywającej w pieczy zastępczej⁶⁷ oraz wychowanków opuszczających placówki opiekuńczo-wychowawcze i rodziny zastępcze (średnio 50 osób rocznie). Z uwagi na materialne trudności rodzin naturalnych oraz brak wystarczających środków finansowych w budżetach samorządów, dzieci i młodzież nie uczestniczą w dodatkowych zajęciach edukacyjnych, sportowych, rekreacyjnych, kulturalnych, mają ograniczony dostęp do usług zdrowotnych (nierefundowanych przez NFZ) oraz usług rehabilitacyjnych i integracyjnych.

Sytuacje kryzysowe pojawiające się w życiu człowieka, małżeństwa i rodziny są naturalnym elementem funkcjonowania systemu rodzinnego i mają istotny wpływ na jego trwałość i rozwojową jakość. Choć pojawiają się na różnych etapach życia rodziny, objawowo często wyglądają podobnie

⁶⁷ W I połowie 2013 r. w systemie pieczy zastępczej woj. opolskiego przebywało 2124 dzieci i młodzieży (1571 osób w rodzinnej pieczy zastępczej i 553 dzieci w domach dziecka).

i niestety wskutek nieumiejętnego radzenia sobie z bieżącymi problemami nierzadko prowadzą do rozpadu rodziny. Problemy te mogą być związane z nieprawidłową komunikacją pomiędzy członkami rodziny, z trudnościami wychowawczymi, z kryzysem związanym ze zmianą etapu życia rodziny (np. pojawienie się dziecka w rodzinie), z bieżącą sytuacją materialną, z uwarunkowaniami międzypokoleniowymi itd. Na każdym 100 zawartych dziś małżeństw, 31 się rozpada⁶⁸. Skutkiem rozpadu rodziny jest m.in. zmniejszona dzietność, zwiększony poziom ubóstwa, zmiana modelu rodziny, pojawianie się problemów rozwojowych u dzieci, problemów szkolnych, przemocy, zwiększona ilość uzależnień itp. Konieczne staje się więc tworzenie specjalistycznych ośrodków, które świadczyłyby kompleksową, profesjonalną i jak najbardziej skuteczną w świetle obecnego stanu wiedzy, pomoc rodzinom doświadczającym różnorodnych trudności. Udzielenie bowiem wsparcia rodzinie we właściwym momencie ma istotne znaczenie dla podtrzymania więzi, uniknięcia utrwalania się patologicznych form funkcjonowania rodziny i nie przenoszenia zaburzonego funkcjonowania na następne pokolenia. Niestety w województwie opolskim brakuje zarówno specjalistów w systemowej terapii rodziny i pomocy psychoedukacyjnej, jak i ośrodków świadczących tego typu usługi.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 24. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Inicjatywy 1. *Inwestujemy w rodzinę*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi
<ul style="list-style-type: none"> • Wspieranie rodzin oraz dzieci i młodzieży umieszczonej w pieczy zastępczej <ul style="list-style-type: none"> – organizowanie i finansowanie usług wspierających i aktywizujących rodziny niewydolne wychowawczo z dziećmi niepełnosprawnymi oraz dzieci i młodzież umieszczoną w pieczy zastępczej i usamodzielniającej się, – organizacja i finansowanie poradnictwa specjalistycznego, – organizacja i finansowanie terapii rodzinnej, – organizowanie i finansowanie szkoleń dla rodziców zastępczych, – usługi edukacyjne w obszarze umiejętności obsługi nowych technologii telekomunikacyjnych, języków obcych, itp., – usługi w formie organizacji i finansowania pozaszkolnych zajęć sportowych i rekreacyjnych, – usługi w formie organizacji i finansowania uczestnictwa w zajęciach kulturalnych, – organizacja i sfinansowanie uczestnictwa w zajęciach placówek wsparcia dziennego, w tym w zajęciach świetlic podwórkowych dla dzieci niepełnosprawnych, – organizacja i finansowanie usług rehabilitacyjnych i opiekuńczych dla dzieci niepełnosprawnych w rodzinach niewydolnych wychowawczo lub w pieczy zastępczej. • Wspieranie młodzieży usamodzielniającej się opuszczającej placówki opiekuńczo-wychowawcze lub inne formy opieki zastępczej <ul style="list-style-type: none"> – usługi wspierające i aktywizujące dla osób usamodzielniających się, w tym w formie indywidualnego programu usamodzielnienia, – finansowanie wyposażenia oraz usług wspierających i aktywizujących osoby usamodzielniające się w mieszkaniach chronionych, – skierowanie i sfinansowanie zajęć szkolnych, związanych z uzupełnieniem wykształcenia oraz kosztów z nimi związanych, – skierowanie i sfinansowanie zajęć w ramach kształcenia ustawicznego, mających na celu uzyskanie zawodu lub przygotowania zawodowego, – skierowanie i sfinansowanie zajęć w ramach podnoszenia kluczowych kompetencji o charakterze zawodowym lub zdobywania nowych kompetencji i umiejętności zawodowych, umożliwiających aktywizację zawodową,

⁶⁸ Dane GUS dla województwa opolskiego za 2012 rok.

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi

- sfinansowanie kosztów nauki na poziomie wyższym dla osób opuszczających placówki opiekuńczo-wychowawcze lub inne formy opieki zastępczej.
- **Lokalna sieć ośrodków wsparcia psychoedukacyjnego i terapeutycznego rodziny**
- optymalizacja i profesjonalizacja działań psychoedukacyjnych i terapeutycznych w woj. opolskim w ujęciu systemowym.

Źródło: Opracowanie własne

Inicjatywa 2. *Opolska Karta Rodziny i Seniora*

Celem wprowadzenia Karty jest budowa przyjaznego klimatu dla rodziny oraz udzielenie jej wsparcia poprzez wprowadzenie systemu zniżek oferowanych Posiadaczom Karty przez Partnerów Opolskiej Karty Rodziny i Seniora. Karta stanowi narzędzie wsparcia rodzin, z co najmniej dwojgiem dzieci, w tym rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka, osób samotnie wychowujących dzieci, a także rodzin wychowujących dziecko z orzeczoną niepełnosprawnością oraz osób starszych, które ukończyły 65 rok życia i mieszkają w województwie opolskim.

Chęć współdziałania z Urzędem Marszałkowskim Województwa Opolskiego, przy inicjatywie, jaką jest Opolska Karta Rodziny i Seniora wyraziły niemal wszystkie gminy z terenu województwa opolskiego. Zainteresowanie wyrażają pozostałe gminy oraz pierwsze powiaty. Wolę współpracy wyraziły również przedsiębiorstwa prywatne z terenu województwa opolskiego.

Typy projektów (ujęcie narzędziowe)

Tabela 25. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Inicjatywy 2. *Opolska Karta Rodziny i Seniora*

Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi

- **Opolska Karta Rodziny i Seniora**
- wprowadzenie systemu zniżek dla rodzin, z co najmniej dwojgiem dzieci, rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka, rodzin wychowujących dziecko z orzeczoną niepełnosprawnością, a także osób starszych – mieszkańców województwa opolskiego.

Źródło: Opracowanie własne.

Program Specjalnej Strefy Demograficznej
w województwie opolskim do 2020 r.

Założenia systemu realizacji Programu

4.1. Zasady realizacji Programu

Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. będzie realizowany w oparciu o zasady służące sprawnemu i skutecznemu wdrażaniu działań na rzecz wzmocnienia i wykorzystania potencjału demograficznego regionu. Katalog zasad został opracowany przy uwzględnieniu uniwersalnych zasad obowiązujących w szeroko pojmowanej polityce rozwoju, jak również nowatorskiego i pionierskiego charakteru tego dokumentu. Głównymi zasadami Programu są:

- **zasada partnerstwa i współpracy** – polegająca na włączeniu w realizację celu głównego i celów szczegółowych Programu oraz zaplanowanych w jego ramach działań i inicjatyw, możliwie szerokiego grona podmiotów publicznych i niepublicznych; współdziałanie to powinno opierać się na wzajemnym zaufaniu, budować dialog społeczny na temat zachodzących procesów demograficznych i ich wpływu na kondycję społeczności regionalnej oraz zwiększać koordynację działań służących poprawie warunków życia w regionie,
- **zasada subsydiarności/pomocniczości** – zakładająca, że działania i inicjatywy podejmowane w ramach Programu prowadzone są przez różne podmioty na poziomie gwarantującym najwyższą efektywność ich realizacji,
- **zasada koordynacji** – oznaczająca powiązanie realizacji Programu z innymi politykami wdrażanymi na szczeblach unijnym i krajowym, a także działaniami podmiotów publicznych i niepublicznych podejmowanych na rzecz zapewnienia godnych warunków życia opolskiej rodzinie,
- **zasada spójności** – oznaczająca, że działania i inicjatywy podejmowane w ramach Programu prowadzone będą w taki sposób, by minimalizować potencjalne konflikty interesów poszczególnych grup społecznych będących adresatami działań,
- **zasada racjonalności** – polegająca na takim wdrożeniu Programu, która gwarantować będzie poprawę warunków życia w regionie proporcjonalnie do poniesionych wydatków; oznaczać to będzie, że działania i inicjatywy służące wzmocnieniu potencjału demograficznego województwa muszą być prowadzone z uwzględnieniem racjonalności ekonomicznej i możliwości finansowych władz regionalnych oraz w dobrej koordynacji z innymi tego typu inicjatywami,
- **zasada równych szans** – oznaczająca, że działania i inicjatywy służące wzmocnieniu potencjału demograficznego województwa nie będą uprzywilejowywać pewnych grup społecznych kosztem innych, lecz budować solidarność społeczną i poczucie wspólnoty regionalnej,
- **zasada motywacji** – polegająca na ukierunkowaniu dystrybucji wsparcia w ramach Programu, nie tylko na pomoc w przezwyciężaniu problemów, ale również na aktywizację i wskazywanie możliwości dalszego rozwoju,
- **zasada legalizmu/praworządności** – oznaczająca, że realizacja Programu prowadzona będzie z wykorzystaniem działań zgodnych z obowiązującymi normami i przepisami prawa,
- **zasada otwartości** – umożliwiająca wdrożenie działań i inicjatyw, które służyć będą realizacji celów Programu, nawet jeżeli zidentyfikowane zostały dopiero na etapie jego wdrażania.

Zaproponowany katalog zasad został stworzony po to, by zapewnić przejrzystość systemu realizacji Programu. Stanowić ma on skuteczną zaporę przed inicjowaniem i podejmowaniem nieuzasadnionych działań i inicjatyw w obszarze oddziaływania Programu, a także gwarantować profesjonalne i właściwie ukierunkowane wsparcie.

4.2. Odbiorcy Programu

Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. skierowany jest do wszystkich mieszkańców województwa opolskiego. Program jest także swego rodzaju ofertą współpracy adresowaną do tych osób, instytucji i podmiotów z województwa opolskiego, a także spoza regionu, które uznają jego cele za wspólne. Program dedykowany jest tym wszystkim aktorom życia społeczno-gospodarczego, którzy chcą aktywnie współdziałać i są zainteresowani wspólną realizacją działań i inicjatyw oraz projektów.

W zależności od pakietu i inicjatywy wspierającej, Program skierowany jest do konkretnych odbiorców lub grup odbiorców (tabela 26).

Tabela 26. Główni odbiorcy Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.

PAKIETY/ INICJATYWY	DZIAŁANIA/ INICJATYWY	GŁÓWNI ODBIORCY
Pakiet I. Praca to bezpieczna rodzina	1.1. Miejsca pracy	<ul style="list-style-type: none"> osoby dorosłe poszukujące pracy, osoby zainteresowane podjęciem działalności gospodarczej, absolwenci szkół, pracownicy, inwestorzy i przedsiębiorcy, instytucje i organizacje.
	1.2. Opolski model odpowiedzialności za pracowników	<ul style="list-style-type: none"> pracownicy, przedsiębiorcy oraz potencjalni przedsiębiorcy.
	1.3. Opolskie forum dialogu gospodarczego	<ul style="list-style-type: none"> pracownicy, przedsiębiorcy, instytucje otoczenia biznesu.
Pakiet II. Edukacja a rynek pracy	2.1. Opolski system rozwoju osobowego ucznia	<ul style="list-style-type: none"> uczniowie szkół podstawowych, uczniowie szkół gimnazjalnych, uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, w tym zawodowych, uczniowie szczególnie uzdolnieni, nauczyciele szkół wszystkich poziomów kształcenia, nauczyciele ośrodków metodycznych organy prowadzące szkół.
	2.2. Zawodowo przygotowani	<ul style="list-style-type: none"> uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, w tym zawodowych, absolwenci szkół, nauczyciele szkół zawodowych, instruktorzy praktycznej nauki zawodu, studenci, organy prowadzące szkół, szkoły wyższe, przedsiębiorcy.
	2.3. Opolska szkoła przedsiębiorczości	<ul style="list-style-type: none"> uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, studenci, nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych, organy prowadzące szkół, szkoły wyższe, młodzi przedsiębiorcy.
	2.4. Przyjazna szkoła	<ul style="list-style-type: none"> uczniowie pochodzący z rodzin reemigrantów i imigrantów, nauczyciele szkół wszystkich poziomów kształcenia, pracownicy placówek oświatowych.

PAKIETY/ INICJATYWY	DZIAŁANIA/ INICJATYWY	GŁÓWNI ODBIORCY
	2.5. Ustawiczny rozwój	<ul style="list-style-type: none"> osoby dorosłe, pracownicy, inwestorzy i przedsiębiorcy, instytucje i organizacje.
	2.6. Edu-nawigator	<ul style="list-style-type: none"> osoby dorosłe poszukujące pracy, osoby zainteresowane podjęciem działalności gospodarczej, absolwenci szkół, studenci, pracownicy, inwestorzy i przedsiębiorcy, instytucje i organizacje.
Pakiet III. Opieka żłobkowo- przedszkolna	3.1. Już jestem – bezpieczna ciąża i poród	<ul style="list-style-type: none"> kobiety w okresie ciąży, porodu i połogu, dzieci w wieku noworodkowym, dzieci w wieku niemowlęcym, dzieci do 2 roku życia, rodzice/opiekunowie dzieci ze zdiagnozowanym bezdechem, personel medyczny.
	3.2. Godzenie życia rodzinnego i zawodowego	<ul style="list-style-type: none"> dzieci w wieku żłobkowo-przedszkolnym, rodzice/opiekunowie dzieci w wieku żłobkowo-przedszkolnym, osoby pozostające bez zatrudnienia.
	3.3. Strefa małych stóp	<ul style="list-style-type: none"> dzieci, rodzice/opiekunowie dzieci.
Pakiet IV. Złota jesień	4.1. Opolski klaster usług senioralnych	<ul style="list-style-type: none"> osoby starsze, osoby świadczące usługi dla seniorów, placówki, domy pomocy społecznej, inwestorzy i przedsiębiorcy.
	4.2. Aktywny senior	<ul style="list-style-type: none"> osoby starsze, asystenci i animatorzy ds. osób starszych, wolontariusze ds. osób starszych.
Inicjatywy wspierające	1. <i>Inwestujemy w rodzinę</i>	<ul style="list-style-type: none"> dzieci i młodzież przebywająca w pieczy zastępczej, dzieci niepełnosprawne, młodzież usamodzielniająca się, opuszczająca placówki opiekuńczo-wychowawcze lub inne formy rodzinnej pieczy zastępczej, rodzice zastępczy, rodziny przeżywające trudności opiekuńczo-wychowawcze.
	2. <i>Opolska Karta Rodziny i Seniora</i>	<ul style="list-style-type: none"> rodziny, osoby starsze.

Źródło: Opracowanie własne.

Charakterystyczną, pośrednią grupę odbiorców Programu, w obszarze informacyjno-promocyjnym, stanowią media. Ważną kwestią jest informowanie wszystkich odbiorców i partnerów Programu o korzyściach płynących z jego realizacji i mających pozytywny wpływ na ich życie rodzinne i zawodowe. Mając na uwadze pilotażowy charakter Programu, istotną grupę odbiorców stanowią również te regiony i ci partnerzy, którzy zainteresowani są wdrożeniem podobnych działań i zadań, przy wykorzystaniu doświadczeń województwa opolskiego.

4.3. Ramy finansowe Programu

Charakter Programu sprawia, że finansowanie jego realizacji określić można w sposób ramowy. Zapewnienie optymalnego finansowania założonych działań Programu, które pozwolą na osiągnięcie zidentyfikowanych celów, warunkuje skuteczne i efektywne wdrażanie Programu. Finansowanie może dotyczyć, zarówno realizacji kompleksowych projektów, jak i pojedynczych typów projektów (narzędzi). Oparte ono będzie na publicznych środkach zagranicznych, publicznych środkach regionalnych i krajowych oraz na środkach prywatnych (tabela 27).

Tabela 27. Źródła finansowania Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. wg kierunków interwencji

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	PAKIET I Praca to bezpieczna rodzina	PAKIET II Edukacja a rynek pracy	PAKIET III Opieka żłobkowo-przedszkolna	PAKIET IV Złota jesień	INICJATYWY WSPIERAJĄCE
Publiczne środki zagraniczne:					
RPO WO 2007-2013	✓	✓	✓	✓	✓
PO KL – komponent regionalny	✓	✓	✓	✓	✓
RPO WO 2014-2020	✓	✓	✓	✓	✓
programy krajowe i inicjatywy europejskie	✓	✓	✓	✓	✓
Publiczne środki regionalne i krajowe:					
budżet państwa	✓	✓	✓	✓	✓
budżety jednostek samorządów terytorialnych	✓	✓	✓	✓	✓
budżet województwa	✓	✓	✓	✓	✓
Prywatne środki:					
podmioty prywatne	✓	✓	✓	✓	✓
organizacje pozarządowe	✓	✓	✓	✓	✓

Źródło: Opracowanie własne.

Realizacja Programu wymaga aktywnego zaangażowania i współpracy wszystkich kluczowych partnerów Programu oraz tych podmiotów życia społeczno-gospodarczego, które zainteresowane będą wspólną realizacją działań i inicjatyw w jego ramach. Współpraca ta powinna przyczynić się do swobodnego dialogu publiczno-prywatnego opartego na osiągnięciu obopólnych korzyści.

Publiczne środki zagraniczne

Program finansowany będzie w szczególności ze środków funduszy europejskich oraz instrumentów finansowych Unii Europejskiej dostępnych, zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym, m.in. z:

- Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2007-2013,
- Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki - komponent regionalny,
- Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014-2020,

- krajowych programów finansowanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR)⁶⁹ i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS)⁷⁰,
- innych programów i inicjatyw europejskich.

W głównej mierze, współfinansowanie realizacji Programu opierać się będzie na środkach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014-2020. Na potrzeby Programu dokonano szacunkowego podziału wielkości środków przewidzianych w ramach RPO WO 2014-2020⁷¹ na realizację obszarów, które w sposób szczególny wpisują się w założenia Programu (tabela 28). Poziom współfinansowania działań możliwych do realizacji w poszczególnych Pakietach i inicjatywach wspierających Programu będzie różny i uzależniony, np. od typu Beneficjenta lub obszaru wsparcia. Ponadto, w wyniku rozstrzygnięcia konkursu/zmian zakresu projektów pozakonkursowych podział ten może ukształtować się w odmienny sposób.

Tabela 28. Szacunkowa wielkość środków przewidzianych w ramach RPO WO 2014-2020 na realizację Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. wg pakietów i inicjatyw wspierających

PAKIETY/ INICJATYWY	WIELKOŚĆ ŚRODKÓW W RAMACH RPO WO 2014-2020 (w mln euro)		
	razem	EFRR	EFS
Ogółem	364,7	177,1	187,6
PAKIET I			
Praca to bezpieczna rodzina	227,6	139,3	88,3
PAKIET II			
Edukacja a rynek pracy	48,8	7,5	41,3
PAKIET III			
Opieka żłobkowo-przedszkolna	28,6	2,1	26,5
PAKIET IV			
Złota jesień	53,2	28,2	25,0
Inicjatywy wspierające	6,5	-	6,5

Źródło: Opracowanie własne.

Publiczne środki regionalne i krajowe

Na poziomie regionu bezpośrednim narzędziem finansowania realizacji Programu będzie budżet województwa⁷² z udziałem środków pochodzących z budżetu państwa. W finansowanie realizacji mogą zostać włączone ponadto środki jednostek samorządu terytorialnego z obszaru województwa opolskiego, jak i spoza regionu oraz środki innych podmiotów sektora finansów publicznych, które zostaną przeznaczone na realizację przedsięwzięć wpływających na osiągnięcie celów Programu.

Wolę partnerskiej współpracy w ramach wsparcia rodzin wielodzietnych i zastępczych oraz osób starszych zadeklarowało część samorządów gminnych (wolę przystąpienia do porozumienia

⁶⁹ Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego to fundusz, którego celem jest wspieranie regionów poprzez wyrównywanie różnic w stosunku do regionów bogatszych i lepiej rozwiniętych. Wspiera obszary m.in. takie jak: inwestycje infrastrukturalne, wzmocnienie MŚP, innowacyjność i B+R, turystykę i kulturę, społeczeństwo informacyjne, ochronę środowiska.

⁷⁰ Europejski Fundusz Społeczny to fundusz stworzony dla poprawy jakości i dostępności miejsc pracy i możliwości zatrudnienia w Unii Europejskiej. EFS zajmuje się dziedzinami m.in. w zakresie: wsparcia polityki zatrudnienia i rynku pracy, kształcenia ustawicznego, doskonalenia kadr gospodarki, promocji przedsiębiorczości, włączenia społecznego, edukacji.

⁷¹ Przedstawione wyliczenia opierają się na kwotach zawartych w projekcie RPO WO 2014-2020, który będzie negocjowany z Komisją Europejską i nie zawiera zmian finansowych wskazanych przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju.

⁷² Patrz: Ustawa o finansach publicznych z dn. 27 sierpnia 2009 r., Dz. U. z 2009 r., poz. 1240, z późn. zm.

wyrażają kolejne samorządy). Zasady i formy realizacji tych działań oraz inicjowanie i realizacja kompleksowych projektów (m.in. Opolskiej Karty Rodziny i Seniora) będą określone w umowach zawartych pomiędzy Województwem Opolskim a jednostkami samorządu terytorialnego.

Prywatne środki

Istotnym kierunkiem finansowania Programu będą środki podmiotów prywatnych. Zaangażowanie środków prywatnych pozostaje poza bezpośrednim wpływem władz regionu, jednak podjęte zostaną działania na rzecz zwiększenia ich udziału w finansowaniu realizacji Programu, m.in. poprzez:

- partnerstwo publiczno-prywatne – będące mechanizmem pobudzenia inwestycji sektora publicznego, dzięki stworzeniu optymalnych warunków dla realizacji przedsięwzięć publicznych z udziałem partnerów prywatnych,
- partnerstwo publiczno-społeczne – będące mechanizmem budowy współpracy między administracją publiczną i organizacjami pozarządowymi na rzecz rozwoju ekonomii społecznej.

Zasada partnerskiego przygotowania i realizacji wspólnych projektów i zadań, angażując wiele podmiotów, instytucji i jednostek, zwiększa znacznie pulę środków kierowanych na działania służące osiągnięciu celów Programu.

4.4. Założenia monitoringu i ewaluacji Programu

Wdrażanie i realizacja Programu Specjalnej Strefy Demograficznej do 2020 roku będzie ściśle związana z działaniami monitorowania i ewaluacji, dzięki którym zostanie zapewniona bieżąca, jak i długookresowa ocena skuteczności oraz efektywności działań na wszystkich poziomach realizacji Programu. Program, ze względu na swoją specyfikę i założoną zasadę otwartości, może być w razie konieczności korygowany, i tym samym dostosowywany do zaistniałych potrzeb, w czym w dużej mierze pomocny może okazać się zintegrowany proces monitorowania i ewaluacji oparty na gromadzeniu i analizowaniu danych, zarówno ilościowych, jak i jakościowych.

Stały monitoring służyć będzie zagwarantowaniu prawidłowej realizacji Programu, zgodnie z przyjętymi założeniami, przy wykorzystaniu przede wszystkim systemu wskaźników określonych dla poszczególnych pakietów i inicjatyw wspierających Program⁷³. Systematyczne, w sposób ciągły, zbieranie i analizowanie danych pozwoli wskazać występujące w Programie ewentualne problemy związane z jego realizacją, zidentyfikować przyczyny ich powstania i wskazać sposoby ich naprawy bądź sposoby ich przeciwdziałania. Należy jednocześnie pamiętać, że monitoring ten będzie podstawowym źródłem danych do badań ewaluacyjnych.

Dzięki ewaluacji istnieje możliwość przyjrzenia się dotychczasowym efektom i zweryfikowania pierwotnych założeń, które były podstawą do stworzenia i wdrażania Programu. Szczególnie ważne jest reagowanie na zmieniające się uwarunkowania społeczno-gospodarcze. Zasadniczym, zatem celem ewaluacji będzie ocena osiągnięć Programu w stosunku do zaplanowanego celu głównego i celów szczegółowych Programu. Ewaluacja powinna przy tym odpowiedzieć na pytanie czy zaplanowane działania, a w ich ramach sformułowane typy projektów (narzędzia), w końcowym efekcie będą użyteczne dla odbiorców ostatecznych Programu, tj. mieszkańców województwa opolskiego. Wnioski z przeprowadzonych ewaluacji zostaną podsumowane rekomendacjami,

⁷³ Wskaźniki monitorowania realizacji poszczególnych pakietów i inicjatyw wspierających zostały przedstawione w rozdziale 3 (po części opisowej każdego pakietu i inicjatyw wspierających). Lista wskaźników może ulegać ewentualnym modyfikacjom przede wszystkim z uwagi na dostępność danych. Ponadto, w procesie monitorowania Programu zbiór wskazanych w dokumencie wskaźników będzie mógł być poszerzany, np. o wskaźniki jakościowe, których źródłem danych mogą być analizy, ekspertyzy i ewaluacje.

a w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w realizacji Programu zostaną podjęte działania naprawcze.

W ramach systemu monitorowania i ewaluacji planuje się przygotowanie dwóch raportów w trakcie realizacji Programu oraz jednego na jego zakończenie⁷⁴. Jednocześnie w myśl ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju⁷⁵, przed przyjęciem Programu, została przeprowadzona ewaluacja skuteczności i efektywności realizacji Programu. Informacja o wynikach ewaluacji projektu Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. znajdują się w załączniku nr 4.

System monitorowania i ewaluacji Programu opierać się będzie m.in. o zasady:

- integralności procesu monitorowania i ewaluacji polityki rozwoju z procesem ewaluacji funduszy strukturalnych, w szczególności programów operacyjnych wdrażanych w ramach okresu programowania 2007-2013 oraz w ramach okresu programowania 2014-2020,
- obiektywności w kontekście wiarygodnych faktów, danych i ekonomiczno-społecznych teorii naukowych (*evidence based policy*),
- komplementarności planowanych działań monitoringowych i ewaluacyjnych,
- partnerstwa i współuczestnictwa różnych instytucji oraz podmiotów w procesie monitorowania i ewaluacji.

Realizacja zaplanowanych działań w ramach Programu będzie monitorowana i ewaluowana za pośrednictwem Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego (Opolskiego Obserwatorium Terytorialnego⁷⁶) współpracującego w tym zakresie m.in. z departamentami i biurami Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego oraz wojewódzkimi samorządowymi jednostkami organizacyjnymi.

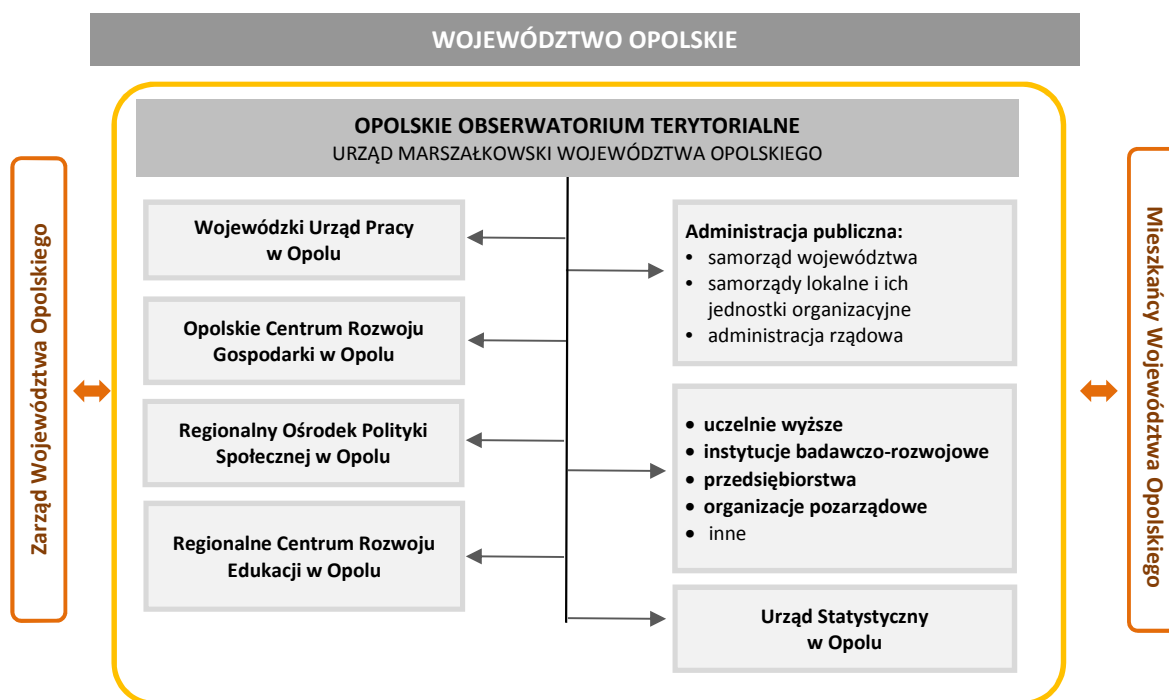
Realizując Program Zarząd Województwa Opolskiego będzie aktywnie współdziałać z podmiotami życia społeczno-gospodarczego regionu opolskiego, m.in.: instytucjami publicznymi, uczelniami, instytucjami badawczo-rozwojowymi, przedsiębiorstwami sfery gospodarczej i ekonomii społecznej, organizacjami pozarządowymi, zwłaszcza z tymi, które zainteresowane będą wspólną realizacją działań i inicjatyw w ramach Programu. Współpraca ta powinna przyczynić się do rozwoju dialogu publiczno-prywatnego opartego na osiągnięciu obopólnych korzyści. Wzajemne zaufanie partnerów i pełna wymiana informacji przełoży się na wzmocnienie systemu monitoringu i ewaluacji Programu. Równocześnie ścisła współpraca z mieszkańcami regionu na zasadzie partnerstwa rozumianego, jako współdecydowanie za realizację celów Programu, będzie ważnym elementem działań na rzecz systematycznego ulepszania Programu. Jednocześnie mieszkańcy regionu mogą występować w roli partnera inicjującego działania o charakterze inicjatyw oddolnych, co przyczyni się do wzmocnienia postaw obywatelskich oraz zwiększenia zaufania do instytucji publicznych (schemat 5).

⁷⁴ do 3 lat po zakończeniu Programu.

⁷⁵ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r., Dz. U. z 2009r. Nr 84, poz. 712, z późn. zm.

⁷⁶ Opolskie Obserwatorium Terytorialne działa w strukturach Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego. Głównym zadaniem Obserwatorium jest monitorowanie i ewaluacja polityki regionalnej, w tym bieżąca ocena zachodzących procesów rozwojowych, weryfikacja stopnia osiągnięcia celów strategicznych oraz prowadzenie badań, ewaluacji i analiz nt. sytuacji, trendów oraz prognozowania scenariuszy rozwoju województwa opolskiego w wymiarze gospodarczym, społecznym i przestrzennym, a także analizowanie kierunków interwencji regionalnych i formułowanie zaleceń do zmian polityki.

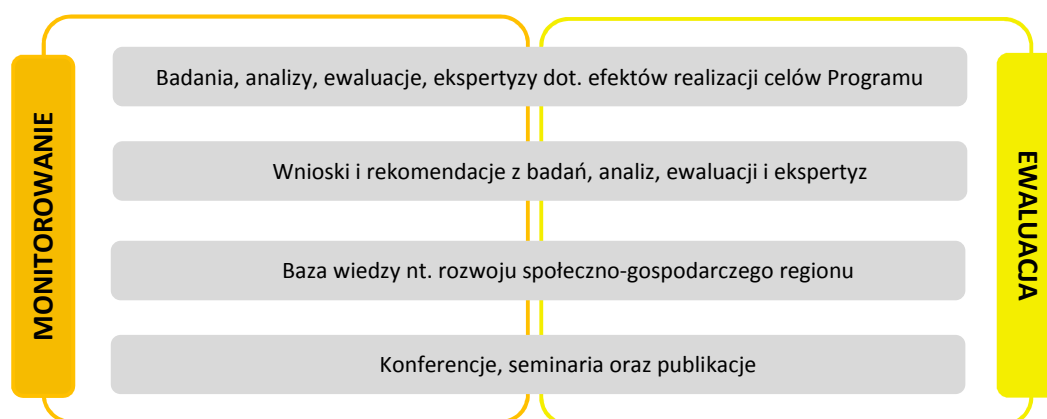
Schemat 5. Podmioty zaangażowane w system monitorowania i ewaluacji Programu Specjalnej Strefy Demograficznej do 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne.

System monitorowania i ewaluacji Programu generować będzie powstawanie różnego rodzaju produktów użytecznych z perspektywy programowania, wdrażania i rozliczania interwencji publicznych. Należą do nich przede wszystkim badania, analizy, ewaluacje dotyczące efektów realizacji celów Programu (schemat 6).

Schemat 6. Produkty monitorowania i ewaluacji Programu Specjalnej Strefy Demograficznej do 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Zakłada się, że jednym z zadań powyższych systemów będzie zarządzanie zasobem danych i informacji oraz formułowanie trafnych i użytecznych rekomendacji dla potrzeb procesu decyzyjnego oraz bieżącego monitorowania realizacji celów Programu.

4.5. Oczekiwania wobec administracji publicznej

Dla skutecznej i efektywnej realizacji Programu Specjalnej Strefy Demograficznej do 2020 roku niezbędne jest przeprowadzenie zmian prawodawstwa normującego sferę prowadzenia działalności gospodarczej oraz sferę realizacji zadań publicznych z zakresu edukacji, nauki, opieki zdrowotnej i społecznej.

Przedstawione poniżej obszary niezbędnych zmian systemowych i instytucjonalnych (tabela 29), są wskazaniem oczekiwań głównie wobec administracji rządowej do podejmowania inicjatyw, zwłaszcza legislacyjnych. Wprowadzenie systemowych rozwiązań prawnych i organizacyjnych zoptymalizuje wykorzystanie istniejących w województwie opolskim zasobów i potencjałów, a przede wszystkim pozwoli na eliminację barier utrudniających zwiększenie konkurencyjności regionu i podmiotów działających na jego terenie.

Tabela 29. Oczekiwania wobec administracji publicznej

PAKIETY	OBSZARY NIEZBĘDNYCH ZMIAN SYSTEMOWYCH I INSTYTUCJONALNYCH
Pakiet I. Praca to bezpieczna rodzina	<ul style="list-style-type: none"> – zmiany legislacyjne umożliwiające wdrożenie odroczonego terminu płatności pierwszej składki ZUS dla nowo powstałych przedsiębiorstw (np. składka płatna po uzyskaniu określonego przychodu, tak aby przedsiębiorca nie ponosił na początku kosztów, nie mając przychodów), – zmiany legislacyjne umożliwiające wyprowadzenie składki ZUS z urzędów pracy – oddzielenie składki zdrowotnej od statusu bezrobotnego, – zmiany legislacyjne (ustawa Prawo budowlane) upraszczające i przyspieszające proces budowlany i pozyskiwanie samodzielnego mieszkania oraz przyspieszające działalność gospodarczą w budownictwie, – stworzenie i wdrożenie systemu mediacji dla biznesu, – upowszechnienie wiedzy o dostępnych formach wsparcia w drodze pomocy de minimis (uregulowania na szczeblu rządowym, wdrożenie – lokalnie), – zabezpieczenie w ustawie budżetowej przynajmniej części wkładu własnego, wymaganego od beneficjentów projektów finansowanych ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w latach 2014-2020.
Pakiet II. Edukacja a rynek pracy	<ul style="list-style-type: none"> – angażowanie środowisk gospodarczych w proces edukacyjny oraz w określenie kluczowych kierunków kształcenia dla gospodarki, – akceptacja przez Ministerstwo Edukacji Narodowej rozwiązań eksperymentalnych - pilotażowych wprowadzanych w szkolnictwie zawodowym, – zmiany legislacyjne (ustawa o systemie oświaty) zwiększające wpływ wojewódzkich rad rynku pracy na ustalanie zawodów, w których kształci szkoła zawodowa, – zmiany legislacyjne ułatwiające organizację praktycznej nauki zawodu, w tym praktyk zawodowych obejmujących większą liczbę szkół, w ramach jednej praktyki.
Pakiet III. Opieka żłobkowo-przedszkolna	<ul style="list-style-type: none"> – poszerzenie świadczeń opieki okołoporodowej i dla kobiet w ciąży w pakiecie podstawowych świadczeń dla matek i dzieci, – wdrożenie profilaktyki zakażeń wśród dzieci (szczepionki skojarzone dla dzieci do 2 lat, minimalizacja bólu i stresu dzieci po wprowadzeniu szczepionek skojarzonych, zmniejszenie liczby wizyt rodziców z dziećmi w placówkach POZ), – zmiany legislacyjne (ustawa o opiece nad dziećmi do lat trzech, ustawa o systemie oświaty) obniżające koszty i ułatwiające działalność gospodarczą w sferze usług opiekuńczych, wychowawczych i edukacyjnych i oraz poprawiające jakość tych usług, – zmiany legislacyjne (ustawa o systemie oświaty) w zakresie poziomu formalnych kwalifikacji nauczycieli zatrudnionych w przedszkolach oraz przyznawania dotacji przedszkolu lub innej formie wychowania przedszkolnego.

PAKIETY	OBSZARY NIEZBĘDNYCH ZMIAN SYSTEMOWYCH I INSTYTUCJONALNYCH
Pakiet IV. Złota jesień	<ul style="list-style-type: none"> – zmiany legislacyjne (ustawa o pomocy społecznej) obniżające koszty i ułatwiające działalność gospodarczą w sferze usług opiekuńczych (zakładanie placówek opiekuńczych) oraz poprawiające jakość tych usług, – zmiany legislacyjne (ustawa o pomocy społecznej) zwiększające dostępność świadczeń opiekuńczych oferowanych niesamodzielnym seniorom, – zmiany legislacyjne (ustawa o ochronie praw lokatorów) w zakresie najmu lokali, lokali socjalnych, zasad eksmisji, – wprowadzenie wsparcia inwestycyjnego na przebudowę, rozbudowę i modernizację obiektów służących osobom starszym, – wzmocnienie na poziomie gminy i powiatu skuteczności podstawowych narzędzi i instrumentów pracy socjalnej dla wyprowadzania osób i rodzin ze strefy zagrożenia wykluczeniem społecznym.

Źródło: Opracowanie własne.

Powodzenie realizacji Programu będzie zależać w dużej mierze od zaangażowania administracji rządowej i innych instytucji o charakterze publicznym, a osiągnięcie postawionych celów wymagać będzie współdziałania właściwych instytucji publicznych, koordynacji prac organizacyjnych i wdrożeniowych.

Załączniki

ZAŁĄCZNIK NR 6

Spis schematów, tabel, wykresów i map

Spis schematów

Schemat 1. Wyzwania rozwojowe w Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku	17
Schemat 2. Proces tworzenia Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.	35
Schemat 3. Pakiety i inicjatywy wspierające Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.	37
Schemat 4. Pakiety, inicjatywy wspierające i cele szczegółowe Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.	38
Schemat 5. Podmioty zaangażowane w system monitorowania i ewaluacji Programu Specjalnej Strefy Demograficznej do 2020 r.	79
Schemat 6. Produkty monitorowania i ewaluacji Programu Specjalnej Strefy Demograficznej do 2020 r.	79

Spis tabel

Tabela 1. Wyzwania rozwojowe, cele strategiczne i cele operacyjne w Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku	18
Tabela 2. Saldo migracji (z województwem opolskim) dla wybranych miast i powiatów wg wybranych jednostek terytorialnych w latach 2007-2010 (w osobach)	25
Tabela 3. Wiek środkowy matek wg kolejności urodzenia dziecka w województwie opolskim	26
Tabela 4. Pakiety, inicjatywy wspierające, działania oraz typy projektów i projekty w ramach Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.	40
Tabela 5. Oczekiwane produkty/rezultaty Pakietu I. Praca to bezpieczna rodzina	43
Tabela 6. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 1.1. Miejsca pracy	45
Tabela 7. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 1.2. Opolski model odpowiedzialności za pracowników	46
Tabela 8. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 1.3. Opolskie forum dialogu gospodarczego	48
Tabela 9. Oczekiwane produkty/rezultaty Pakietu II. Edukacja a rynek pracy	50
Tabela 10. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.1. Opolski system rozwoju osobowego ucznia	51
Tabela 11. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.2. Zawodowo przygotowani	52
Tabela 12. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.3. Opolska szkoła przedsiębiorczości	54
Tabela 13. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.4. Przyjazna szkoła	55
Tabela 14. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.5. Ustawiczny rozwój	56
Tabela 15. Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 2.6. Edu-nawigator	57
	82

Tabela 16.	Oczekiwane produkty/rezultaty Pakietu III. Opieka żłobkowo-przedszkolna	58
Tabela 17.	Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 3.1. Już jestem – bezpieczna ciąża i poród	59
Tabela 18.	Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 3.2. Godzenie życia rodzinnego i zawodowego	61
Tabela 19.	Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 3.3. Strefa małych stóp	62
Tabela 20.	Oczekiwane produkty/rezultaty Pakietu IV. Złota jesień	63
Tabela 21.	Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 4.1. Opolski klaster usług senioralnych	64
Tabela 22.	Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Działania 4.2. Aktywny senior	65
Tabela 23.	Oczekiwane produkty/rezultaty inicjatyw wspierających	67
Tabela 24.	Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Inicjatywy 1. Inwestujemy w rodzinę	68
Tabela 25.	Typy projektów, projekty, zadania – przykłady narzędzi w ramach Inicjatywy 2. Opolska Karta Rodziny i Seniora	69
Tabela 26.	Główni odbiorcy Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.	73
Tabela 27.	Źródła finansowania Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. wg kierunków interwencji	75
Tabela 28.	Szacunkowa wielkość środków przewidzianych w ramach RPO WO 2014-2020 na realizację Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. wg pakietów i inicjatyw wspierających	76
Tabela 29.	Oczekiwania wobec administracji publicznej	80

Spis wykresów

Wykres 1.	Zmiana liczby ludności w Polsce wg województw w latach 2002-2012 (w %)	22
Wykres 2.	Przyrost naturalny, urodzenia żywe oraz zgonu na 1000 ludności na tle salda migracji na 1000 ludności w województwie opolskim w latach 1975-2035 (w ‰)	22
Wykres 3.	Współczynnik dzietności w Polsce wg województw w 2012 roku	23
Wykres 4.	Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ogólnej ludności w 2035 r. (prognoza GUS, w %)	27
Wykres 5.	Struktury wieku ludności województwa opolskiego w 2007 i 2035 r. (prognoza GUS)	28
Wykres 6.	Dynamika liczby pracujących w gospodarce narodowej w Polsce wg województw w latach 2002-2012 (w %)	28
Wykres 7.	Liczba bezrobotnych w województwie opolskim (w tys.) oraz stopa bezrobocia w województwie opolskim i w Polsce (w %) w latach 1998 (XII) -2013 (XII) wg miesięcy	29
Wykres 8.	Poziom przedsiębiorczości w regionach – wskaźnik syntetyczny PARP (2010)	30
Wykres 9.	Udział osób w wieku 25-64 lata w kształceniu ustawicznym w województwie opolskim, Polsce i wybranych krajach w 2013 roku (w %)	32

Spis map

Mapa 1.	Wpływ migracji na populację regionów w 2050 roku (w stosunku do wariantu bazowego bez migracji, w %)	15
Mapa 2.	Udział ludności w wieku 25-64 w kształceniu ustawicznym (2010)	15